

ГЕОРГИ БАШИКАРОВ

КИСКИНОВАТА

(ПЪРВА СРЕДНОГОРСКА)

ЧЕТА

СПОМЕНИ



Издателство
на Българската комунистическа партия
София 1964

25817



На снимката на обложката са:
Илия Чоболигов, Йордан Кискинов (в средата)
и Атанас Пашов

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР

Първа средногорска чета, или Кискиновата чета, както е известна на населението, беше създадена през пролетта на 1924 г. и просъществува до есента на 1925 г. По онова време никоя друга чета не е просъществувала толкова дълго и не е провела толкова много акции срещу органите на властта и полицията. Освен това в изпълнение на своята основна задача четата разви огромна организационно-политическа дейност. Тя активно подготвяше народа за ново въоръжено въстание.

Със своите действия Кискиновата чета допринесе много за повдигане и укрепване духа на населението, за заздравяване и активизиране на партийните и антифашистки организации. Благодарение на нея фашистката власт не спечели никакво влияние сред населението, а много сговористки управници живееха под непрекъснат страх и тревога за живота си.

Въпреки огромната организационна, политическа и въоръжена дейност, която разви четата на Кискинов, за нея се знае твърде малко. Дори населението в Средногорието, сред което съществуват много легенди и песни за четата, не е добре запознато с цялата ѝ история. И сега някои погрешно считат, че тази чета и отделните групи нелегални, главно на анархистите, които действаха по онова време в същия район, са едно и също нещо. Смесва се дейността на комунистите и земеделците, от една страна, и анархистите, от друга. Често пъти се приписват действия, извършени от комунистите на анархистите и обратно.

Източникът на тези погрешни сведения е преди всичко буржоазната преса от онова време, която нито е

имала задача, нито е можела пълно и вярно да отрази дейността на четата. За да се ширят те и досега, причината е, че за четата на Кискинов и досега не е написано и издадено почти нищо. Не е написано нищо, защото организаторите и ръководителите на четата Йордан Стоянов Кискинов от с. Мухово и Йордан Иванов Ципорков от с. Лесичово не доживяха да победата. В схватките на испанската гражданска война и съпротивителната борба у нас загинаха и много от участниците в четата. Част от тях като емигранти в Съветския съюз станаха жертва на култа към личността. Малцината останали живи, между които съм и аз, не умеят да пишат. Въпреки това след настоятелните подканяния от страна на много другари реших да опиша дейността на Кискиновата чета. Събитията, които съм описал, са предадени такива, каквито съм ги видял или са ми били разказани от участниците в тях.

Описанието, естествено, не може да бъде съвсем пълно, защото не съм постъпил в четата още при основаването ѝ, бях съвсем млад, не вземах участие в ръководството, пък и естеството на нелегалната борба не позволяваше да се познава в подробности цялата дейност, особено на партийните организации, с които четата поддържаше връзки. Но през дългите години на емигрантския живот в Югославия, Австрия и Съветския съюз ние често си припомняхме за суровите и мъжествени дни на нашето четничество, за самоотвержената подкрепа, която ни оказваше населението. А след 9 септември 1944 г. ние, малцината оцелели четници, с радост узнахме, че нашите някогашни ятаци не само че не са ни забравили, но и заедно с близките си са участвували активно в съпротивата. И сега аз чувствавам, че е мой дълг да разкажа за своите другари и за мъжествените дела на Първа средногорска чета.

ПЪРВА ГЛАВА

Родното ми село Смилец (Ерели), което влизаше в пределите на бившата Панагюрска околия, е разположено сред южните възвишения на Средна гора. През него минава старият път, който в миналото е свързвал

Пловдив с Панагюрище и по който сега минава железопътната линия.

Още през турско време населението е било будно и бунтарско. За много от събитията, описани в „Записките по българските въстания“ на Захари Стоянов, ние сме слушали от своите баби и дядовци още в ранно детство. По време на Априлското въстание почти цялото население е било прогонено в Панагюрище и околностите, а селото опожарено. Загинали са 14 души, а много други са били ранени. Освен това след разгрома турците арестували и затворили в пловдивските затвори много мои съселяни.

Особена почит сред нас, децата будеха двамата живи поборници: дядо Ноно (Иван Попхристов) и дядо Вълко Аланджийски. Дядо Ноно беше среден на ръст, леко прегърбен, със снежнобели коси, които му придаваха благородна осанка. Той беше облечен по европейски: със сако, панталони и панагюрски цървули — така по онова време се обличаха само образованите хора. Останалите селяни носеха потури, навуца и цървули от свинска кожа. Най-силно впечатление на нас, децата правеше опълченският калпак на дядо Ноно със забоденото на него златистожълто лъвче. Всички селяни и учители се отнасяха с почит към него. Често го викаха в Панагюрище да вземе участие в някое тържество. Старците ни разказваха, че дядо Ноно е бил сподвижник на Васил Левски и Георги Бенковски. Участие в подготовката вземал и дядо Вълко Аланджийски. При избухването на въстанието под тяхно ръководство се е вдигнало цялото село, като взело със себе си най-необходимите вещи, добитъка и се отправило за Панагюрище. Когато след погрома селяните започнали да се връщат, заварили само една долу-горе запазена къща. Дядо Вълко бил заловен от турците и клан, но недоклан. На врата му личаха белезите от турския ятаган.

Двамата старци вземаха участие в местното управление на селото. Бяха църковни и училищни настоятели. По-образован беше дядо Ноно. След Септемврийското въстание той се възмущаваше от зверствата на фашистите и винаги се застъпваше за хората, които дълбоко обичаше. Не принадлежеше към никаква партия. Привърженик на старите възрожденски идеали, той рату-

ваше за добруване и човечност между хората. И двамата поборници се отнасяха с истинска почит към Русия и както всичките ми съселяни често разказваха за освободителите.

Старите революционни традиции и любовта към Русия бяха причина германофилството никога да не пусне корени. След Първата световна война и особено след Великата октомврийска революция и в моето село, както във всички села на Средногорието, настъпи небивал революционен подем. Тогава едва се разделях с детството и започвах да се интересувам от седенките. Сега най-многолюдни бяха не онези седенки, където имаше най-много хубави моми, а онези, на които знаехме, че някой току-що завърнал се фронтовак или пленник ще разказва за войната и за революцията в Русия. Току-що основаната партийна организация постепенно превръщаше седенките в своеобразни събрания, където в най-популярна форма се говореше за социализма. Беседите изобилствуваха с примери, взети най-често от живота на тоя, който говори.

Партийната група в селото ни беше основана през 1918 г., веднага след свършването на войната, от Стоян Найденов Криворов. Той беше станал комунист на фронта. Ползваше се с уважението на бедните и средни селяни. Сам той беше бедняк. Изработваше печки (кюмбета), поради което селяните го наричаха Кюмбеджията. Любознателността му позволяваше, въпреки незначителното образование, да има верен поглед върху събитията. По-късно завърши партийна школа в Пловдив, а към 1922 г. се пресели в Пазарджик, тъй като в село занаятът вече не вървеше. В Пазарджик и преди, и след Септемврийското въстание взема активно участие в партийния живот. Избиран е в градския съвет на Пазарджик в листата на комунистите. По-късно поради продължителни преследвания от властта и невъзможност да работи за своето препитание, той се преселва в София. През 1942 г., когато бях заловен и отведен в Централния затвор, за да бъде съден по процеса срещу парашутистите, бай Стоян идваше заедно с жена си при мен на свиждане, помагаше ми и използваше всяка възможност да ме осведоми как е положението навън. Веднъж го запитах не се ли страхува от преследване, а той отговори, че не може да не идва, колкото и да е рисковано.

Сега е депутат в район „Васил Левски“ в София и с младежки ентузиазъм работи в квартала.

Партийната група се разрасна особено много, когато през 1919 г. се завърна от пленничество Стефан Дупинов. И той нямаше особено образование. Беше налбантин, но четеше усилено и минаваше за един от образованите хора в селото ни. Той има заслуги за разпространение на комунистическите идеи не само в селото ни, но и в околните села. През 1922 г. завърши кратка партийна школа в София. Същата година беше и делегат на партийния конгрес, а освен това стана и член на околийския комитет. Той е един от онези, които участваха най-активно в подготовката и провеждането на Септемврийското въстание в нашия край. След потушаването на въстанието фашистките шайки го отвлякоха. На другия ден близките му го намериха получив от нанесения побой и дълго го налагаха с пресни кожи, докато се съвземе. Фашистите са го мислили за умрял, но грижите на близките и другарите му го съживиха. По време на съпротивителната борба 1941—44 г. той е бил секретар-биршик, но не е стоял настрана. И сега е активен общественик.

Скоро след завръщането на Стефан Дупинов, който беше избран за партиен секретар, партийната група разрасна в партийна организация. Беше основано и младежко комунистическо дружество.

По това време в нашия двор имаше свободна сграда, която баща ми даде под наем на бояджията Илия Плачков, член на партийната организация. Още като се откри бояджийницата, забелязах, че на видно място Плачков е поставил обявление: „Тук се приемат абонamenti за „Работнически вестник“, „Ново време“, „Селски вестник“ и др.“ В бояджийницата редовно започнаха да идват членовете на партийната организация и скоро тя се превърна в клуб на местните комунисти и комсомолци. Тук започнаха да се провеждат събрания и сказки, на някои от които бяха канени и безпартийни. Столове нямаше и присъстващите сядаха върху дъски, поставени на сандъци.

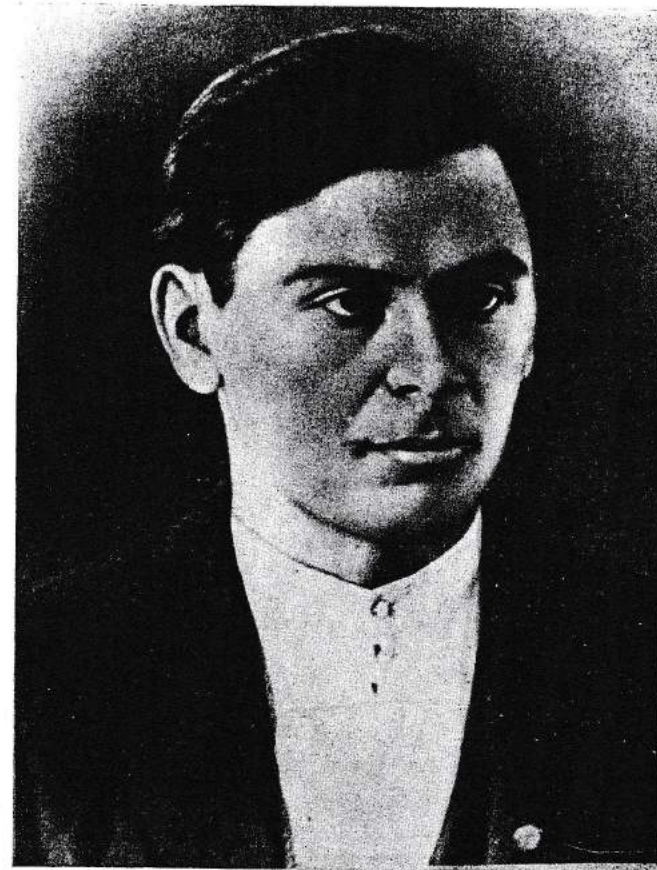
Още от самото начало аз започнах почти всеки ден да навещавам бояджийницата. Бях кажи-речи най-младият посетител и често ме изпращаха да донеса вода, столове, да повикам някого или да разглася из махала-

та, че ще има събрание. От сяденките аз имах някакъв най-обща понятия за целите на комунистите и комсомолците. Освен това по-голямата ми сестра Мария учеше шивачество в Панагюрище при Недка Юркова. Заедно със своя съпруг Деян Юруков те бяха видни комунисти в града и заемаха ръководни постове в Панагюрската партийна организация. Впоследствие Деян Юруков оглави нелегалния околийски комитет на БКП. Активно подпомагаха четата на Кискинов и двамата, но за това по-нататък. Когато ходех на гости при сестра си, аз слушах да се говори за революцията в Русия, за политическото положение у нас. Сестра ми обясняваше някои неща, които не разбирах. За онова, което и на нея не беше ясно, питахме учениците от нашето село, които учеха в Панагюрище. Те почти всички бяха комсомолци. Отначало вземах вестници и списания от клуба или слушах, когато другите четяха, после сам се абонирах за вестник „Младеж“. През пролетта на 1923 г. бях приет за член на Комсомола.

Партийната организация и младежкото комунистическо дружество в нашето село не се задоволяваха само със събрания и беседи. Често се провеждаха така наречените червени недели — трудови дни в помощ на бедни или болни партийни членове и съчувственици. Помагаше им се било в полската работа, било при напрана на къщи. Особена подкрепа и съчувствие намираха акциите за събиране на помощ за гладуващите работници и селяни в Поволжието, а също така и за построяване на партийния дом в София.

Авторитетът на партийната организация в Смилец спомогна много за образуване на партийни организации в съседните села Блатница, Цар Асен и Свобода. Заедно с тези организации участвахме в различни акции, организирани по време на традиционните селски сборове, а също така и в околийските събори и митинги. Особено внушителна беше акцията ни през лятото на 1922 г.

Чухме, че правителството свиква голям събор на дружбите по време на Светиилийския събор в с. Стрелча. Беше обявено, че ще говори Ал. Стамболийски. И партията реши да свика събор на същата дата и на същото място. За събора усилено се готвеха и дружбите, и партийните организации. Понеже Стрелча не можеше да



Йордан Кискинов

приюти толкова много народ, реши се една част от партийните членове и комсомолците да заминат вечерта, а другата, основната, рано сутринта. Селото беше буквално заляно от народ. Пееха се песни, вееха се червени и оранжеви знамена.

Партийните и комсомолски групи се насочиха към местността „Свети Илия“, където вече имаше много народ, дошъл на събор. Нашите величествени колони привлякоха вниманието на всички. Може да се каже, че целият събор взе участие в митинга, на който говориха прославеният работнически деец Ангел Шишков и др. Трябва да се спомене, че много от нашите съмишленици, а даже и партийни членове и комсомолци са имали своя пръв досег с комунистическите идеи при акциите ни по време на традиционните селски съборове.

Партийната организация в селото ни, а също така и младежкото комунистическо дружество бързо се разрастваха и скоро бояджийницата стана тясна. Беше наето друго, по-голямо помещение в центъра на селото, чието предназначение вече беше да служи само за клуб. Запретнахме ръкави главно ние, младежите, и скоро клубът беше грижливо измазан, украсен и снабден с всичко необходимо за организационна дейност.

Селото ни биваше все по-често посещавано от отговорни дейци на окръжната и околийска организация на Българската комунистическа партия. Идваха Ангел Шишков, Константин Поп Русинов (Червения поп), Пенчо Дворянов, Иван Фъсов, Борис Костурков и др. — все дейци и изтъкнати оратори. По селата на нашата околия обаче особено много се говореше за ръководителя на муховските комунисти Йордан Кискинов. Доста нашенци го познаваха и често разказваха за неговата необикновена смелост и ораторско майсторство. Ето защо селото се оживи необикновено, когато през зимата на 1923 г. се разчу, че Йордан Кискинов, който заедно с нашия съселянин Иван Вельов беше кандидатирал за окръжен съветник в листата на Комунистическата партия, ще дойде да проведе събрание. Стреснаха се и властниците. Те не само че заплашваха да не разрешат провеждането на събранието на по-публично място, но и до нас долетяха слухове, че се готвят провокации за осуетяването му. Имаше опасност някои по-разюздани да проведат и въоръжено нападение. Ето защо след

като след дълги преговори събранието беше разрешено, партията организира здрава въоръжена охрана от комунисти и комсомолци, благодарение на което не станаха никакви произшествия.

На събранието за пръв път видях прославения ръководител на муховските комунисти, който по-късно стана легендарен воевода. Очарованието ми от първата среща не ме напусна нито в дните на четничеството, нито в дългогодишния ни съвместен емигрантски живот. Тогава, когато слушах първата негова реч, на мен ми направи впечатление, че изглежда необикновено млад, почти момче, въпреки че караше двадесет и седмата година. Във вида му нямаше нищо необикновено: среден ръст, тъмно и сухо лице, слаб, но много подвижен и жилив, Най-силно впечатление правеха очите му — тъмnochерни, необикновено живи и проникателни.

Речта на Кискинов не приличаше на другите речи, които бях слушал. Тя наподобяваше разказ пред приятели. Ето защо и обещанията, които даваше за бъдещата си работа като окръжен съветник, приличаха на обещания, чути от близък човек, на които не може да не вярваш. Особено силно впечатление направи на мен и на другите слушатели разказът му за това, как е станал комунист. И сега, след четиридесет години, аз помня всяка дума от този разказ.

Йордан Стоянов Кискинов е роден през декември 1896 г. в с. Мухово, Пазарджишко (преди Панагюрско). До четвърто отделение учи в родното си село, а след това записва първи (сега пети) клас в с. Лесичово, Пазарджишко. Много от съучениците му по-късно стават негови четници и ятаци. Още в прогимназията е правел впечатление със своя буден ум и критично възприемане на знанията. Тези негови качества особено силно се открояват, когато записва гимназия в Панагюрище. През 1916 г. прекъсва гимназиалното си образование поради мобилизация. Три години служи по фронтовете като санитарен подофицер и проявява необикновена храброст, хладнокръвие и хуманност — качества, които по-късно по време на четничеството и испанската гражданска война му донасят легендарна слава и необикновено обаяние.

От фронта Кискинов се завръща убеден социалист. Записва се в последния клас на Панагюрската гимна-

зия. Още преди войната той е симпатизирал на тесносоциалистическата партия и усилено четял марксистическа литература, но сега е в центъра на ученическите марксистически кръжоци, ръководени от видния комунист Йосиф Калагларски. Неговото поведение е причина да влезе в остър конфликт с училищните власти. Това го принуждава да се премести в Пазарджишката гимназия, където се дипломира и завръща в родното си село Мухово.

Не може да се добие пълна представа за Йордан Кискинов, ако не се разкаже накратко за родното му село Мухово. Защото колкото Кискинов е причина революционното движение в Мухово да добие масов характер, толкова и бунтовните традиции на селото са причина той да стане такъв прославен герой.

Преди 9 септември село Мухово не беше отбелязано върху картата на България. Не защото е малко. Брои близо 4 000 души. И не защото е в гъсто населен район. Съседните села са на повече от 10—15 км. А защото фашистките управници се отнасяха с омраза към населението на Мухово. Наричаха го диво и просто, защото беше бунтарско.

Къщите на селото са накацали по двата бряга на р. Тополница. По-правилно е да се каже на селските махали. Защото дължината на Мухово по поречието е близо 35 километра, а ширината не по-малко от 20. И ако разстоянието между седемнадесетте махали, разпръснати като стада по чукарите на Средногорието, не е между два и десет километра, селото би имало двойно повече население от София. В централната махала, наречена „Селото“, която сега е на дъното на язовир „Тополница“, беше общинското управление и училището. Но училища имаше и в махалите „Любница“, „Нейкьовиц“ и „Ратъвица“.

Огромната част от земята е камениста и крайно бедна. Пороите често отвличат почвата. Въпреки, че се отглеждаха лозя, овошки и зеленчуци, бедняшката радост рядко е навещавала дървените къщи и колиби на муховци. Част от населението диреше залъка в скотовъдството и дърводобива, но и тук върлуваше оскъдцата.

На югозапад от Мухово се издига легендарният Еледжик. Преданията разказват, че още в римско време

той е бил убежище на угнетения народ. И досега там стърчат развалините на антични крепости. През турското робство Еледжик е свърталище на хайдути, а по време на Априлското въстание става главна защитна база, военен лагер и арсенал. Същата роля играе Еледжик и по време на Септемврийското въстание. Въстаниците се настаняват в окопите, изкопани от техните деди. По същите чукари се сражават те с фашистите и върху същата земя попива тяхната кръв. Еледжик е свърталище и на четниците през 1923—25 г., и на партизанските отряди през 1941—44 г. Тук става едно от най-тежките сражения между партизаните и жандармерията.

Във всички революционни борби на нашия народ муховци са взели активно участие. Когато на 20 срещу 21 април, т. е. още в първия ден на Априлското въстание, легендарният воевода Георги Бенковски долита със своята хвърковата чета в Мухово, муховци вече са приели кървавото писмо, въстнали и завоювали свободата. Вечерта на 20 април Христо Димитров — Тотин, местен учител, черковен певец и майстор тифекчия (оръжейник), който поддържал връзки с Панагюрския революционен комитет, събрал най-решителните и посветени в делото селяни. Те обкръжили конака, освободили арестуваните и убили четирите турски заптиета и бегличии, известни с жестокото си отношение към населението. Пушките и снаряжението на заптиетата и бегличии били предадени на четата на Бенковски заедно със събраните от селяните 800 меджеди.

При изгрев слънце Бенковски провел съвещание в къщата на даскал Христо Тотин, след което една група от 30—35 муховци се присъединили към четата му, а останалите селяни се изтеглили към Еледжик в предварително набелязаната местност „Калето“. Към тях се присъединили стотици семейства от околните села.

Трябва да се изтъкне, че муховци имат голяма заслуга във въоръжаването по време на Априлското въстание. Особено се проявил майсторът Стоян Иванов — Муховчанина. Под негово ръководство 40 души са изработвали черешови топчета, пушки, пищови, ками, леели са куршуми.

Когато турската войска настъпила откъм Ихтиман, в сражението при прохода „Маркова врата“ главна отбранителна сила били муховци, повечето от които там

и загинали в неравните боеве. Друга част били убити или изгезавани от турците, а даскал Христо Тотин прекарал осем години на заточение в Анадола и наскоро след завръщането си починал. Неговите потомци по-късно бяха активни участници в Септемврийското въстание и ятаци на Кискиновата чета.

По време на Септемврийското въстание и четническото движение Мухово даде над 40 жертви. И тогава, както по време на Априлското въстание, много домове са опожарени и много семейства оставени без покрив.

Ето в това революционно село решил да учителствува Кискинов след завършване на гимназията. Но властта не била съгласна такъв виден комунист да бъде на държавна служба, и при това учител. Тя предлага на Кискинов да се откаже от комунистическите си убеждения. В противен случай го заплашват с уволнение. Той обаче категорично отхвърля направеното му предложение и веднага бива уволнен. Остава без препитание, въпреки че по онова време броят на средните беше твърде малък.

В този труден момент на помощ му идва неговият близък другар Димитър Христов. Димитър Христов е дърводелец и един от най-активните муховски комунисти. Той предлага на Кискинов да го научи на дърводелски занаят и да работят заедно. Кискинов приема и много скоро става отличен дърводелец. Той умее почти като своя „съдружник“ Христов да изработва врати, прозорци, пчелни кошери и всичко необходимо за селските домакинства. Занаятът помага на двамата не само да си осигурят препитанието, но и да вършат активна организационна работа. Те стават неразделни другари — заедно участвуват в Септемврийското въстание, заедно са в четата, а след това и емигранти в Съветския съюз, където животът на Христов завърши трагично през 1937 г.

Заедно с Христов и Димитър Сираков Кискинов успява да изгради здрава партийна организация, която оказва голямо влияние върху революционизирането на цялата Панагюрска околия. Изказванията на муховските делегати на околийските партийни конференции винаги правят силно впечатление. Кискинов спечелва обичта на видния комунист в Панагюрище Ангел Шишков — човек с голяма култура и богат организационен

опит, работил последователно в партийните организации на Плевен, Шумен (Коларовград), Сливен, София, Нова Загора и Самоков. По време на Септемврийското въстание той беше зверски убит. Със своята висока култура и голям авторитет Ангел Шишков изиграва важна роля в оформянето на Йордан Кискинов като партиен работник и революционер. Скоро Кискинов започва да обикаля селата и да държи речи на публични събрания. Големият авторитет, който спечелва по време на тези обиколки, улеснява извънредно много революционната му дейност и по време на Септемврийското въстание, и по време на четничеството.

ВТОРА ГЛАВА

Отначало не мислех да разказвам за Септемврийското въстание. Това като че ли е отклонение от задачата ми. Скоро обаче разбрах, че не мога да отмина това събитие, което предопредели много неща в съдбините на българския народ. Не мога да го отмина, защото и ръководителите на четата Йордан Кискинов, Димитър Христов и Йордан Ципорков, и почти всички четници бяха преминали през битките на въстанието. Не мога да го отмина още, защото четническото движение беше своеобразно продължение на септемврийските събития и подготовка за ново въстание. Не мога да го отмина най-сетне и затова, че много неща биха останали неясни за читателя.

И така — десетина дни преди официално определената дата за въстанието из нашите села се разнесе вестта, че Йордан Кискинов, при опит да бъде арестуван, убил фашисткия кмет. Разказваха се и подробности около убийството: Кискинов и неговите другари били под тайния надзор на фашистката власт, която имала нареждане да контролира неговата дейност и дейността на другарите му и при удобен повод да ги арестува. На 13 септември в селото пристигнал нелегално Йордан Ципорков от с. Лесичово със задача да обмисли с Кискинов и другите ръководители на муховските комунисти някои въпроси за общи действия в предстоящото въоръжено въстание. Срещата станала в общарницата

на Никола Димитров Данденов. Кметът узнава за срещата и придружен от униформени полицаи и цивилна фашистка група, нахлува в общарницата. Той се хвърля срещу Кискинов и успява да се метне на гърба му. Тогава Кискинов ловко измъква скрития в джоба пистолет, стреля и грамадното туловище на фашисткия властник рухва на пода. Останалите обезоръжават полицаите и фашистите. Веднага след това Кискинов, заедно с Йордан Ципорков, Димитър Христов, Димитър Сираков, Никола Данденов и други муховски комунисти — в изпълнение на партийното решение при опит за арестуване да не се предават в ръцете на властта — напускат селото и се оттеглят в близката гора „Усойната“, която се намира между Мухово и Лесичово. С това фактически се слага началото на Септемврийското въстание в този край. Изстрелът, даден от Йордан Кискинов, е първият изстрел на въстанието в Средного-рието.

Станалото убийство сепва фашистката власт. Тя веднага изпраща отряд войници и полицаи към Лесичово и Мухово да търси Кискинов. Отрядът се натъква на група селяни, които секат дърва в сечището на Лесичово. Пияните войници и полицаи откриват безредна стрелба срещу селяните. По това време избягалите муховци се намират наблизко. По общо решение Йордан Ципорков възпламенява бомба. Това е сигнал за настъпление срещу врага. Полицаите и фашистите били разбити.

Първата въстаническа група на лесичовци, в която влизат Йордан Ципорков, Никола Чочков, Петър Тотин, Георги Жулев и др., се присъединява към нелегалните муховци и образуват общ въоръжен отряд, който води няколко сражения с изпратените да ги преследват фашисти.

Вестите за действията на муховци и лесичовци изиграха голяма роля за повдигане на бойния дух в Панагюрско и Пазарджишко, а и в съседните околии. С особено задоволство се разказваше как те са разбивали изпратените да ги преследват войкови и полицейски части. Положението с всеки изминат ден ставаше все по-напрегнато. Властта по селата почти не се чувствуваше. От време на време се мяркаха полицаи, но те предпочитаха да се приберат в града още докато е

светло. На всички беше ясно, че въстанието е съвсем близо.

Ние, партийните членове и комсомолците от с. Смилец, установихме постоянна връзка със съседните села. На 12 септември властта арестува Иван Велев — окръжен съветник на БКП. След няколко дни той беше освободен. Повече арести нямаше. Изобщо околийският началник Никола Търкаланов можа да предприеме твърде малко арести из селата, тъй като силите му бяха заети с преследването на муховци и лесичовци.

Ние поддържахме редовна връзка чрез Дело Радев и с Пазарджишкия околийски комитет на партията. На 22 септември Дело Радев ни съобщи паролата за въстанието. Веднага изпратихме куриер към Стрелча. Не след дълго той се върна и съобщи, че стрелчани са въстнали.

На другия ден сутринта — 23 септември 1923 г. — партийният комитет се събра и взе решение за въстание. От Стрелча пристигна с кон куриер, който потвърди паролата. Селото се вдигна масово и властта беше взета без съпротива. На свикания митинг Стефан Дупинов, който стана един от членовете на революционния комитет, обяви установяването на работническо-селската власт. Веднага разпратихме куриери да вдигнат въстание в съседните села. Множеството войскови и полицейски части в Панагюрище обаче ни попречиха да се свържем с околийския комитет на партията.

Въстанието обхвана почти всички села на Пазарджишка и Панагюрска околии. Особено широки размери взе то в Мухово, Лесичово, Стрелча, Долно Левски, Виноградец и др. Паметни ще останат боевете край Пазарджик и гара Септември. Най-късно сложиха оръжие стрелчани. След като въстанието беше потушено почти в цялата страна, село Стрелча, атакувано и обстрелвано откъм Панагюрище, Кръстевич и Дюлево, оказало упорита съпротива и едва след няколко дни, когато фашистите удвоиха и утроиха силите си, прекрати съпротивата.

Въпреки масовия героизъм въстанието завърши с погром. Стотици бяха жертвите в нашия край. Хиляди бяха арестуваните и изтезаваните. Сега десетки паметници разказват за лобните места на въстаниците, за някогашните безкръстни гробове.



Йордан Цинарков

Независимо от жестокото потушение на Септемврийското въстание и големите жертви народът не се чувствуваше победен. Той считаше смъкването на фашистката власт като предстоящо и очакваше ново въстание.

Няколко месеца след погрома из селата все по-често започна да се говори, че из Средногорието действуват чети на нелегални комунисти. Споменаваха се имената на Йордан Кискинов и Димитър Христов от Мухово, на Йордан Ципорков от Лесичово, на Велко Иванов от Стрелча и др.

Още след въстанието се говореше, че едни от тях са емигрирали в Югославия, Румъния и Гърция, а други в Съветския съюз, където се обучават, и ще се завърнат да оглавят отново борбата срещу фашизма.

Чуваше се също така, че сдружените земеделци Константин Караджов от с. Смилец — депутат от парламента на Стамболийски, и Атанас Динков Дончев също от нашето село, но преселен в с. Драгомир, Пазарджишко, които след 9 юни минаха в нелегалност, също са емигрирали. Населението обаче не вярваше, че както те, така и Кискинов, Христов, Ципорков и другите са емигрирали, въпреки че някои се обаждаха с писма от странство. Всички бяха сигурни, че нелегалните се укриват вътре в страната, даже в родния ни край, че се занимават със строго конспиративна работа и скоро ще застанат начело на ново въстание. Тук трябва да изтъкна, че хората все още считаха събарянето на фашистката власт за предстоящо. Тя не се ползуваше с никакво влияние. И сега полицаите, които от време на време посещаваха селата, не се решаваха да пренощуват там. Дял в този страх имаха и разпространените слухове, които крепяха духа на населението.

Скоро сам бях включен в нелегалната дейност на комунистите и земеделците и научих, че Йордан Кискинов и Димитър Христов наистина са се завърнали от емиграция. Едва по-късно като четник и емигрант участвах цялата история на тяхното завръщане. Много подробности ми припомниха и спомените на Сотир Атанасов (Чико), на когото Кискинов и Христов често са помагали в пренасаянето на „Работнически вестник“ и

„Земеделско знаме“, издавани зад граница, и с които двамата се завръщат нелегално в България.

След Септемврийското въстание Кискинов и Христов отиват в Цариград, където биват привлечени на нелегална партийна работа, ръководена от Гаврил Генев, емигрирал в Ниш. В началото на 1924 г. по решение на партийното ръководство те трябва да заминат за България заедно с Георги Златков и Христо Дамянов (Касканджията) от Брацигово и Сотир Атанасов (Чико) от Пещера. Разделени на две групи, те поемат за България и се събират в София. Посрещат ги Георги Гачев и Борис Томчев (Башето), връзки на нелегалния Централен комитет. Гачев и Башето снабдяват нелегалните с билети и те поемат към назначението си. Още с тръгването на влака разбират, че са разкрити. За по-голяма сигурност заемат изходите на вагона. Започва взаимно дебнене с агентите. На гара Ихтиман Кискинов, Златков и Чико слизат да вземат храна от бюфета, а другите остават да охраняват вагона. Отначало бюфетчикът отказва да им даде храна, тъй като исканото количество му се видяло твърде голямо, но след като той и неколцина пътници подразбират с какви хора си имат работа, бързо се съгласяват. Без много пресмятане Чико и Златков хвърлят на бюфетчика около две хиляди лева — значително повече от стойността на храната, и заедно с Кискинов, който зорко охранявал бюфета, скачат в поемащия влак. Тъй като има опасност властта от Ихтиман да уведоми гара Стамболово за неблагонадежните пътници, петимата заедно с още един младеж, който се присъединява към тях в София, скачат в движение между Ихтиман и Стамболово. След това прекосяват Ихтиманското поле и се добират до Еледжик — в околността на малка черквица — оброчище. Оттук се отправят към Церово с намерение да се свържат с Крум Гривеков, стар комунист и близък другар на Кискинов, известен в целия край. Когато стигат до местността „Чешмата“ край Церово, Христов се отправя да установи връзка. Той не успява да се срещне лично с Гривеков, но видял неговата сестра, която обещава да съобщи на брат си за завръщането на нелегалните.

Скоро след като се завърнал при групата, край чешмата се появила полиция. Завързва се престрелка. Пред-

варително заетите удобни позиции не позволяват на полицайте да се приблизят. Христов и Чико остават да поддържат огъня, а останалите се измъкват, като прегазват Тополюница. Родната земя ги посреща твърде негостоприемно.

Сотир Атанасов (Чико) заминава за Пещера, Димитър Христов след една седмица успява да се свърже с Кискинов. Междувременно те узнават причината за осуетяване на срещата с Крум Гривеков. Сестрата на Гривеков взела Христов за провокатор и съобщила в общината, без предварително да се посъветва с брат си. По това време там се намирал отряд полицаи, които обхождали района Церово—Славовица.

След заминаването на Сотир Атанасов (Чико) за Пещера Георги Златков и Христо Дамянов (Касканджията) заминали за Брацигово, където бил техният район. Кискинов и Христов остават в Панагюрски район. Те се връщат в родния край, за да помогнат на революционното движение, да работят за възстановяването и укрепването на партийните организации, за разгръщане на масова политическа работа, което да доведе до смъкване на фашистката власт. От Кискинов съм слушал следните обяснения за задачите, които си поставя още след завръщането: „Ние с Христов знаехме, че без възстановяване на околийския партиен комитет и партийните организации в селата нашата работа няма да има никакъв успех. Ето защо се захем именно с това. Може да се каже, че успешно изпълнихме тази задача и това много облекчи по-нататъшната ни дейност“.

Как осъществява Кискинов своята задача?

Ако трябва да се даде най-кратък отговор, той е: с неуморна апостолска дейност. Но този кратък отговор не може да даде представа нито за десетките смъртни опасности, през които е минал, нито за лишенията, нито за необикновеното му умение да привлича хората в движението. В изпълнението на своите задачи той не беше сам — заедно с него работеха стотици предани на делото революционери. Но как да се обясни, че той стана най-популярната фигура, че дори и четата доби известност с неговото име? Една еснафска мъдрост гласи: „Най-напред работи ти за авторитета си, после авторитетът ти ще работи за тебе“. За Кискинов може

да се каже, че авторитетът му работеше заедно с него. В четата той въведе образец ред и дисциплина, което много пъти я спасяваше от разгром и което правеше необикновено силно впечатление на населението. Обикаляйки селата заедно с другаря Димитър Христов и особено със сдружения земеделец Атанас Динков, изпратен от Задграничното земеделско ръководство за възстановяване на дружбите, той създаде широка мрежа от нелегални антифашистки организации.

Необходимо е да се спомене, че докато почти всички селски партийни организации бяха възстановени едва след завръщането на Кискинов и Христов, то Панагюрската нелегална партийна организация е възстановена преди това. Голяма заслуга във възстановяването ѝ има Йордан Ципорков, който след септемврийския погром не е емигрирал, а се е укривал из пазарджишките села.

В началото на февруари 1924 г. в Панагюрище пристига Петър Ив. Митов от София, изпратен от ЦК на БКП да донесе инструкции по създаване на нелегални организации. Той се среща с Димитър Воденичаров, стар партиец, впоследствие член на нелегалния партиен комитет. Чрез Стефан Делирадев от Панагюрище, преселен в Лесичово, те влизат във връзка с Йордан Ципорков. Ципорков им дава указания как точно да изградят нелегалната организация. Дава им също така и паролата за връзка с окръжния комитет на БКП в Пазарджик. Установяват и таен шифър.

Панагюрци бързо започват изграждането на нелегалната организация по принципа на петорките. Едва след завръщането на Кискинов и Христов обаче е възстановен нелегалният околийски комитет, в който влизат Деян Юруков, Лука Врагов, впоследствие станал четник, и Димитър Воденичаров. Подофицерът Георги Шекерджиев трябвало да се заеме с военната подготовка. Той не е бил член на комитета, а е оглавявал военната работа при ОК. По време на Септемврийското въстание той е напуснал границите заедно с взвода си, възнамерявайки да се притече на помощ на въстаниците. Фашистите го арестуват, но впоследствие го пускат под гаранция, сумата за която е събрана от Пловдивския окръжен комитет.

В града се основава и нелегална комсомолска организация.

Панагюрската партийна организация бе една от най-добре организираниите. В нейните редици членуваха редица ятаци, които оказаха неопценима помощ на четата. Така например, преди сам да стане четник, Лука Врагов, който беше бозаджия, вършейки своята „търговия“, уреждаше почти всички срещи в града, а и по селата. За това той отговаряше и като член на ОК на БКП. Домът на Деян и Недка Юрукови служеше за явка. Панагюрци снабдяваха четата на Кискинов с медикаменти чрез фелдшера Дойчо Илчев, домакин в Пазарджишката държавна болница. Цървули за четниците изработваше Стоян Гороломов. Медикаментите, нелегалната литература, боеприпасите и облеклото, изпращано от панагюрци за четниците, е било пренасяно от шофьора Делчо Тухчиев, който е и една от връзките с Пазарджик. Особено активен е бил ятакът Ангел Церовски, роден в Мухово, преселен в Стрелча, но поддържал много тясна връзка с панагюрци. Веднъж в околийското управление в Панагюрище дошъл един селянин, който се оплакал, че четниците го срещнали и му взели цяла тенежия сирене. Селянинът забелязал, че някои от четниците били обути в гумени цървули, каквито неотдавна били пуснати на пазара в Панагюрище. Цървулите оставяли ясни следи. Полицията веднага взема мерки да организира потеря. Предупреден от Димитър Воденичаров, Церовски тичешком се втурва да търси четата и намира всички четници, разсъблечени в едно дъре да се къпят и перат. Благодарение на него те се спасяват от поражение. Освен това изрязват цървулите си отдолу, за да не оставят следи.

През октомври 1924 г. става провал и много ятаци заедно с ръководителите биват арестувани. Всички се държат твърдо и не издават никого. От голям провал организацията е спасена

Оживлението, което е съществувало в Панагюрище, е било причина Кискинов и Христов след завръщането си от Югославия да потърсят още отначалото там връзка. Освен това тяхна задача е била да възстановят околийския комитет на партията. Дватамата влизат във връзка с Димитър Воденичаров, а по-късно Димитър Христов установява връзка и с други панагюрци. У до-

ма на Лука Врагов те уточняват различни организационни въпроси, уговарят пароли и шифър, а също така разглеждат и въпроса за възстановяване на околийския комитет на партията, което става по-късно — на 24 май 1924 г. След срещата, придружен от Димитър Воденичаров, Христов се отправя към Мухово. Край р. Мурел Воденичаров му показва лобното място на избитите през септември негови съселяни. Винаги жизнерадостното лице на Христов става мраморно бледо при вида на тъмнокафявата пръст, върху която като върху орница са наболи първите тревки и цветчета. Случайният пътник никога не би се досетил, че под тази крехка зеленина лежат трупове на хора, живели само няколко дни на свобода и умрели с песен, която възславя свободата. Бъдещият прославен четник мълчаливо се навежда, откъсва няколко цветя, слага ги върху гроба на убитите и мълчаливо се отдалечава. За тях, за своите другари и съселяни, той ще разказва на четниците и през дългите зимни вечери в землянката, и край Кръстевич, и при кратките отдиhi на биващите сред планината. И тези разкази ще научат четниците на много повече неща и от най-цветистите беседи... А сега той мълчаливо крачи към онези, които не са се изплашили от смъртта и със свята върност са тръгнали по пътя на убитите... Сбогом, приятели! Не знаех, че такава ще бъде срещата ни на родната земя. Сбогом! След няколко месеца ние ще победим и ще вдълбаем имената ви в гранит. Сбогом! Вие като апостоли и сега странствувате сред народа чрез неговите легенди и песни за вас. Сбогом...

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

През пролетта на 1925 г., когато аз станах четник, уставът на четата и заповедите на командуването бяха станали закон, на който всички безусловно се подчиняваха. Едногодишният боен опит, победите и пораженията повече от всички разяснения бяха показали колко е необходима дисциплината. Здравата дисциплина се дължеше преди всичко на факта, че в състава на четата влизаха убедени антифашисти, основната част от

който бяха комунисти и комсомолци. Това беше причина дори и онези, които не бяха се освободили от влиянието на анархизма, да се подчиняват на реда в четата. Не е било така обаче само седем-осем месеца преди това.

След като Кискинов, Димитър Христов, Мирко Станков и Илия Чоболигов заминават по организационна работа из околията, въпреки категоричните указания да не се действа без знанието и нареждането на околийския комитет на партията, Нешо Тумангелов подвежда групата да извършат две нападения, които имат предимно криминален характер. Нешо Тумангелов беше един от най-видните анархисти не само в този край. Той беше рядко властолюбив, умееше да говори цветисто и сам увличайки се, да увлича и останалите. Авантюрист по природа, той не е съгласен с указанията на Кискинов и въобще с линията да се води организирана борба. Негов принцип е бил: масов терор, унищожаване хора на властта, разрушаване на различни обекти и най-важното експроприране на средства. По негов вкус са акциите, чрез които ще се вдигне шум, ще се заговори за четниците и, разбира се, най-вече за него самия. Трябва да се каже, че методите на Тумангелов са допадали на някои от четниците като например Кузо Йосифов и Трайко Митрев — хора съвсем далече от истинските цели на революционната борба, Велко Иванов и неговите братя и др. Отсъствували са всички ръководители на четата и не е имало кой да се противопостави сериозно на Тумангелов. А недостатъчната политическа грамотност на четниците комунисти, взели участие в организираните по инициатива на Тумангелов нападения, им е пречила да видят отрицателните последици на своите действия.

И така — подведени от Нешо Тумангелов, четниците нападат гара Костенец и Кибритената фабрика, а след това, на връщане, с Боримечково (Юруците), Панагюрско. От гарата и Кибритената фабрика взели пари, а в Боримечково разграбили магазина на турчина Ибраим Исов. И двете нападения са извършени с голям външен ефект, с много безцелна стрелба и показни действия, но освен изземване на пари и разграбването на магазина нищо друго не е извършено. Тези нападения имаха и известен положителен ефект — населението

говореше за дръзките акции на четниците. Но много по-голям беше отрицателният ефект: първо — фактът, че четата така или иначе беше извършила само грабеж, не правеше особено добро впечатление и служеше на властта в пропагандата срещу движението; второ — полицията и войската се активизираха, засили се охраната, започнаха арести по недоказани обвинения. Всичко това пречеше на ръководството в подготовката на бъдещото въстание и изобщо на нелегалното движение. По петите на четниците тръгват потери, една от които те успяват да ликвидират изцяло. За да спрат по-нататъшните подобни действия, ръководителите на четата и околийският комитет на партията нареждат на ятаците да не оказват никаква подкрепа на откъсналите се четници. Само след няколко дни групата, подведена от Тумангелов, разбира, че не ще намери никъде подкрепа, ако продължава да действа по същия начин. А това означава твърде скоро да бъде ликвидирана. Защото ятаците не само снабдяваха четниците с храна и снаряжение, но и редовно ги информираха за намеренията и действията на противника. Ето защо изолираните решават да отидат при ръководството и да се извинят за самоволните си деяния. Нешо Тумангелов напуска четата и заминава за Копривщица, където остава да зимува.

В нощта на 20 октомври 1924 г., не дълго след като орачите се бяха завърнали от нивите, из селото ни заечеаха изстрели. И аз като всички селяни и младежи се втурнах към общината, откъдето идваха изстрелите. По дворовете хората се питаха какво става. Едни казваха, че полицаите са пияни и стрелят, а други, че Кискиновите четници са нападнали бирника и полицаите. Още преди да се приближим до общината, някои от по-възрастните ни предупредиха да не се приближаваме, защото неволно можем да пострадаме. Ние не ги послушахме, но на селския мегдан забелязахме човек, който не позволяваше никому да се приближи. Вече беше ясно, че селото е нападнато от четниците. Макар че, както узнахме по-късно, те бяха само четирима, го мълвата беше неколkokратно увеличила броя им. Скоро те напуснаха селото и хората се стекоха пред общината. Общинският секретар-бирник Никола Шишков — известен комунист — ни посрещна с думите:

— Свърши се с държавния бирник. Четниците го нападнаха и го отвлякоха. Сигурно няма да се върне вече.

В околностите на селото се чува изстрели, а не след дълго оттам се зададоха двама полицаи.

— Бягайте! — извика някой. — Сега ще почнат да стрелят.

Бързо обаче разбрахме, че полицаите нямат намерение да стрелят. Те разказаха, че четниците са разстреляли държавния бирник, заради жестокото му отношение към селяните при събиране на данъците. На тях не сторили нищо. Само им препоръчали да напуснат службата. Те бяха много доволни от великодушното отношение на четниците към тях, обикновените полицаи. Този факт направи добро впечатление и на населението. Общо беше мнението, че справедливостта и великодушното е белег не на слабост, а на сила.

На другия ден от Панагюрище присиггнаха цивилни и униформени полицаи, а също така и войници от специалната горска част, предназначена за борба срещу четниците. Предвождаше ги фашисткия депутат Никола Марков. Потеряджиите обаче не посмели да минат по преките пътища Панагюрище—Смилец или Стрелча—Смилец, а заобиколили по Пазарджишкото шосе. Тук нямаше гори и пътят беше по-безопасен. По нареждане на Никола Марков фашистите блокираха селото. Селяните познаваха отлично Никола Марков. Той беше взел активно участие в Деветоюнския преврат и в борбата срещу въстаниците през септември. На неговата съвест тежеше не едно убийство. По време на изборите беше идвал със Стоян Костурков да провежда предизборно събрание. Речта му беше много кратка и нескопосана, но пълна с ругатни срещу комунистите и земеделците. След като заяви, че няма да миряса, докато не бъдат изтребени до крак всички противници на властта, самодоволно се усмихна и седна. Той нямаше никакво образование и това всяваше допълнителни тревоги — как такъв прост и груб човек ще става депутат. Избраха го с голям терор и масови фалшификации. И сега, когато дойде в селото ни, предвождайки потерята, мнозина изтръпнаха, очаквайки арести. Това обаче не се случи. Не беше арестуван никой.

— Ако ги закачим, всички ще отидат при Кчкинов — казал Никола Марков.

По-късно, когато станах четник, Продан Табаков ми разказа някои подробности около нападението на родното ми село: В нападението освен Продан Табаков взели участие Димитър Христов, Атанас Динков и Филко Кривошийски. През деня те престояли в една овчарска колиба. Дори видели някакъв овчар и непредпазливо го заговорили. Той обаче се оказал добър човек и не ги предал. Надвечер при тях отишли Атанас Дончев (Белака), чичо на Атанас Динков, и Велчо Благов, комунист, зет на Атанас Дончев. Целта на нападението е убиството на държавния бирник.

Преди да влязат в селото, биват забелязани от пълдаря Тодор Бойчев Шопов. На въпроса му „кой сте?“, те отговарят „свои“. Той се приближава до тях с цел да ги познае и те забелязват, че е въоръжен. Вземат му пушката и го обръщат с лице към селото. Тръгват след него, като му забраняват да извърща глава назад. Заповядат му, като стигнат до общината, да легне. Случайните минувачи не им обръщат внимание и те стигат безпрепятствено до общината. Пред нея има много хора, но те минават необезпокоени. При арестуването на държавния бирник прилагат малка хитрост. Христов по дуква по прозореца, а в това време Филко Кривошийски се вмъква в стаята с два пистолета и заповяда на бирника и полицаите да се предадат. Продан Табаков и Атанас Динков остават във охрана.

Нападението на с. Смилец имаше много положителен ефект върху повишаване духа на населението. Въпреки че от бирника са били иззети двеста хиляди лева, никой не оценява акцията като криминална.

Особено силен ефект обаче имаше нападението на с. Стрелча, извършено на 5 срещу 6 ноември 1924 г. по решение на окръжния комитет на партията.

Преди това нападение в четата стават редица изменения. Във връзка с разкриването на околийския комитет на партията и множеството арести по селата четата вече наброява 26 души, между които Лука Врагов, завеждащ връзките със селата при околийския комитет на партията, Атанас Пашов от с. Лесичово, Делчо Наплатанов от с. Мечка и Никола Данденов от Мухово — изтъкнати комунисти. Четата вече изисква

специални грижи и ръководство. Кискинов не може да съчетае организационната работа из околията с командването на четата. Ето защо за боен командир бива избран Йордан Ципорков.

Порасналият числен състав на четата дава възможност да бъде нападнато такова голямо село като Стрелча, което беше охранявано не по-малко от Панагюрище. Целта на нападението, е да освободят арестуваните в Стрелченския полицейски участък, откарани там след провала на околийския комитет, а също така да бъдат разстреляни няколко видни фашисти в селото, да бъде иззето оръжието, намиращо се в участъка и частни лица, и да се снабди четата с храна за предстоящото зимуване.

Преди нападението командването изработва подробен план. Разделя четниците на групи, всяка от която получава точна задача. Групата, начело с Атанас Пашов — един от най-възрастните и авторитетни четници, трябва да прекъсне телефонната връзка с Панагюрище точно в 4,50 ч. — десет минути преди нападението. Поради неточност на часовника, задачата не е изпълнена. Четниците от групата на Пашов заемат определеното място, но чуват стрелба около общината. Помислили, че планът е разкрит, и се втурват да помогнат на своите другари. Неизпълнението на задачата дава възможност на дежурния в общината да съобщи в Панагюрище, че Стрелча е нападната.

Селото бива бързо овладяно. Изненаданата стража, впаникьосана от бързите действия на четниците, не успява да окаже никаква съпротива. На всички изходни пътища е изпратена силна охрана.

Веднага се пристъпва към изпълнение на предварителния план. Бива иззето много оръжие, голяма част от което, поради невъзможност да бъде носено, е залято с газ и изгорено. Събрани са значителни количества храни и дрехи, необходими за зимуване. Арестувани са някои от най-отявлените фашисти, които биват разстреляни преди изтеглянето.

— Малко преди часа, определен за напускане на селото, по панагюрското шосе, забучава камцион. Пристига униформена полиция и войсковата част, предназначена специално за борба с четниците. Те завързват сражение с охраната. Четниците посрещат войската и полицията спокойно, без паника. Благодарение на това успяват да

се изтеглят, без да дадат жертви. Жертви дават само полицията и войската. Ципорков се проявява като блестящ командир и стратег. Населението и особено бившите фронтовици дълго след това с удивление и възхищение разказваха за идеалния боен ред и дисциплинатата, която според тях надминавала и най-дисциплинираните войсковы поделения. Много силно впечатление е направило на населението и облеклото на четниците, ушито от войнишки плат. Селяните обясняваха това с факта, че четниците имат някъде в Балкана грамадни складове с дрехи и снаряжения и ако се наложи, могат да облекат цяла въстаническа армия.

Възхищението и удивлението не бяха помрачени от залавянето на младия четник Иван Вълчев, присъединил се към четниците в навечерието на нападението. Той не издържал на свистенето на куршумите по време на сражението с полицията и войската, изплашил се, притулил се из улиците и когато го забелязват, се предава без бой. Въпреки това властта не му прощава. Разстрелват го между Стрелча и Панагюрище при „опит за бягство“. Той не е знаел нищо за дейността на четата, не е познавал никакви ятаци и провал не стана.

По време на нападението Балканът вече беше покрит с дълбок сняг. Това силно е затруднявало придвижването. Тежките условия са преодолены благодарение на високия дух на четниците. Те се отправят към връх Еледжик с цел да се укрият и презимуват там. По решение на командването една група от десет души е изпратена да нападне с. Драгомир (Яхларе) — Пазарджишко. Предвожда я Атанас Динков. Както вече споменах, Атанас Динков беше виден сдружен земеделец. Взе участие в борбата срещу деветоюнските превратаджии. Хвърлиха го в затвора, но той избяга оттам и емигрира в Югославия. След завръщането си от емиграция, заедно с Кискинов, неуморно обикаля селата, за да възстанови дружбите. Има много големи заслуги в създаването на антифашистките комитети. По-голяма част от времето си прекарваше в своето родно село, където негов ятак беше чичо му Атанас Дончев (Белака). Подпомагаха го също така Велчо Благоев (зет на Атанас Дончев) с жена си Мария и сестра ѝ Радка Атанасова.

Акцията, оглавявана от Атанас Дончев, бива осуетена. Групата също се прибира на „Еледжик“.

Според вестник „Панагюрско ехо“ от 15 ноември 1924 година нападението на с. Стрелча е извършено от 30—40 души. Бил убит активният привърженик на властта Делчо Добрев и изгорени две къщи, едната от които е принадлежала на Димитър Гуджев.

Властта не е очаквала нападение на с. Стрелча. Тя считала, че нелегалните са твърде малко на брой, слабо подготвени, зле екипирани и през тежките зимни месеци не ще се решат да нападнат чак такова голямо село. Нещо повече, властниците почти били убедени, че четниците или са замислили в чужбина, откъдето ще се завърнат едва през пролетта, или са се укрили някъде далече в Балкана.

Нападението на най-голямото село в Панагюрска околия, което се намира едва на 12 км от околийския център, предизвика силно смущение сред властниците и техните поддръжници. Особено много ги плашеше фактът, че четниците се осмелиха да извършат това нападение по време, когато Балканът е покрит с дебел сняг, и въпреки неочакваното пристигане на полицията и войската, успяха да се изтеглят в пълен боен ред, без да дадат жертви. За властниците беше необяснимо каква е организацията на четниците, къде се укриват, кой ги снабдява с оръжие, дрехи, храна и пр. Те не можеха да си представят оная широка мрежа от нелегални антифашистки организации, на които се опираше четата в борбата си, и онези светли стремления, които окриляха четниците.

ПЕТА ГЛАВА

Властта вземаше все по-изключителни мерки за борба с нелегалните. Още през пролетта на 1924 г., поради зачестилите убийства тя принуди администрацията да подсили стражата с цивилно население. В гр. Панагюрище много граждани патрулираха из града всяка седмица по два пъти. През октомври 1924 г. в Панагюрската нелегална партийна организация стана провал. Бяха арестувани всички членове на околийския

комитет на БКП с изключение на Лука Врагов, който успява да се укрие и да стане четник. Подгонен от полицията, след провала става четник и Стоян Героломов. С неговата задача се заема обущарят Кири Глигов.

По-късно — в началото на 1925 г., бива разкрита и нелегалната комсомолска организация в Панагюрище, оглавявана от Андрей Манев. Полицията арестува братята Андрей и Георги Маневи, Христо Чунински, Илия Длъгников, Иван Георгиев и др. — всички активни помощници на Кискиновата чета. Те я снабдяват с необходимите дрехи и продукти, но тяхната главна задача е да доставят оръжие. Оръжието предават чрез Христо Главчев, завършил наскоро философия, но останал на лечение у дома си поради заболяване от туберкулоза. По-късно Главчев почива от болестта. Комсомолците се държат твърдо при разпитите и не издават нищо.

Във връзка с разкритията, които станават в Панагюрище, Стрелча и другаде, и от нашето село бяха арестувани партийните членове Стефан Дупинов, Илия Плачков, Петко Башикаргов, Велчо Благов, Атанас Дончев (Белака), Дело Радев и др. Следствието се водеше в Стрелча от поделение на пловдивската „Държавна сигурност“. Въпреки тежките инквизиции, задържаните не правят никакви признания. Едни от тях бяха освободени, а другите осъдени и лежах в продължително време в затвора.

Терорът от ден на ден ставаше все по-страшен. При тежките зимни условия властта реши да унищожи четата и окончателно да смаже нелегалното движение. В центъра на вниманието ѝ беше с. Мухово. Там се установява постоянна група от 12 цивилни жандари под ръководството на поручик Евтимов и полицейския старши Алията, турчин от с. Боримечково, ръководител на контрачетата.

Алията е далеч по-стръвен и старателен от своите прадеди, които са преследвали хайдушките дружини. Та нали и неговите господари със своите старания в зверствата далеч надминаха анадолските си предшественици. По цели дни Алията спи в къщата на Димитър Христов с цел да узнае нещо или, ако Христов си идва, да го арестува.

Поручик Евтимов не се задоволява с примитивните хитрости на своя помощник. Той тръгва по къщите,

ужким — ей така — на гости. Представя се за добър и състрадателен човек. Внимателно изучава роднинските връзки между хората и отношенията помежду им. Според случая, тактично и умело интригантствува, насъсква. И трябва да се каже, че усилията му не отиват напразно. Така например шивачът Никола Попов шие за четниците горни дрехи, подплатени с кожи. Естествено, той върши това тайно от няколкото девойки, които учат при него занаят. Те обаче подразбират с какво се занимава майсторът им. Евтимов успява да вербува една от тях — Петра Кривошиева, която започва да доносници.

По улики, подозрения и клеветничество на 1. II. 1925 г. Евтимов нарежда да бъдат арестувани Стоимен Сираков (роднина на Димитър Сираков, който е бил в Югославия), Георги Кискинов (чичо на Йордан Кискинов), Никола Пейков и Йордан Помаков. За да не се компрометира, Евтимов не взема пряко участие в арестуването им. Не взема участие и в конвоя до Пазарджик. Арестуваните са осъдени на по няколко години тъмничен затвор.

Месец и половина преди това, при опит да премине Югославската граница, е заловен съвсем младият четник Любен Петров от с. Згърлии. Полицията в Панагюрище и Пазарджик му обещава, че ако каже всичко, ще бъде освободен. А той познава ятаците от махалата Пъстроок, роднините на Кискинов, Христов и др. Довеждат го в Мухово. Военните започват да го водят със себе си, вземат го на своите гуляи, разкарват го с лека кола и той съвсем се самозабравя. Издава не само тези, които познава, но и други, за които предполага, че са ятаци. Въпреки обещанието фашистите не му пощадяват живота. По негова вина обаче са разкрити голям брой ятаци, от които съвсем малка част успяват да се изплъзнат и станат четници. Между арестуваните са Иван Навушанов, Варвара Навушанова, Гроздана Проданова (сестра на Кискинов), учителите Христо Проданов (зет на Кискинов), Георги Стайков (братовчед на Кискинов) и Иван Чомпалов, братята Йордан и Михаил Тепавичарови, Георги Руженов, Никола Христов (баща на Димитър Христов), Гълъбина Христова (жена на Христов), Петър Пехлев, Атанас и Димитър Генови, Никола Христов, Трендафила Пенкова и др.

Всички арестувани са ятаци на четниците. Навързват ги по четирима със синджир, както турците са навързвали някога робите през своето нашествие на балканите. Откарват ги в Панагюрище, откъдето след дълги разпити и мъчения ги препращат в Пазарджик, а оттам в Пловдивската обществена безопасност. Тук ги подлагат на мъчения, каквито и техните деди, затворени в същата „Ташкапия“, не са изпитвали. Бирникът на окръжната постоянна комисия Петър Чомпалов е от Мухово. Срещу подписана декларация той издействува жените да живеят у дома му и да се явяват на разпит. Но това е за кратко време. Скоро и те отиват при останалите. Условиата за живот са далече по-лоши и от скотските. Ето какво ми разказа за тях Никола Христов: „Каналите от клозетите на горния етаж бяха разбити и всички мръсотии падаха отгоре ни. Вонеше непоносимо. Подът беше измокрен от нечистотиите. Трябваше да стоим непрекъснато прави сред пикоч и изпражнения. Не ни пускаха да ходим по нужда. Всичко ставаше в помещението, а там имаше жени с деца. Вършките пълзяха по стените. За наказание някои висяха по стълбовете, вързани с главата надолу. Беше пострашно от деветия кръг на ада. А на всичко отгоре често ни викаха на разпит и жестоко ни биеха. Човек, който не е комунист, там не би могъл да издържи.“

След мъченията и дългите разпити повечето биват освободени поради недоказаност. Иван Навущанов, Стоян Търлев, Георги Кискинов, Йордан Помаков, Никола Пенков, Иван Сираков, Христо Проданов и Никола Христов са откарани обратно в Пазарджик. Осъждат ги на по година-две затвор. След една година им вземат по 500 лв. гаранция и ги освобождават. Само Стойно Пенков (шурей на Димитър Христов) е осъден на 15 години тъмничен затвор. Той е един от най-сериозните ятаци. Доставя за четата оръжие, храна и пр. В неговия дом редовно се меси голямо количество хляб за четниците. Тук се перат и техните дрехи. С приготвянето на хляба и прането се занимават Трендафила Пенкова и Гълъбина Димитрова Христова (сестра на Стойно Пенков, която е интернирана при брат си от подпоручик Евтимов).



Ятачката Муда Ночева (баба Муда)

Кискинов и Христов възлагат на Стойно Пенков да достави мушамы, часовници, фенерчета и голямо количество продукти. Той точно изпълнява всичко. През октомври 1924 г. му възлагат да достави оръжие. Той тръгва из Софийските села. Отива в с. Белополци, Софийско (преди Елинпелинско). Властта вече подозира, че Стойно Пенков поддържа връзки с четниците. Макар и да общува с властниците и често да ги черпи до пресищане, те го следят. Веднага след заминаването му за Софийско, Евтимов го потърсва. Узнава накъде се е отправил. Изпраща по следите му полицаи. Арестуват го и го предават на софийските власти. В София го подлагат на най-жестоки инквизиции. Той мълчи. Изкарват го някъде в полето. Заставят го да си изкопае сам гроба и да легне в него. Започват да насипват върху му земя. За последен път му предлагат: „Признай, ако искаш да не те заровим жив“. Той признава, че е тръгнал да купува за четниците храна. Изпращат го в затвора. Дава на адвоката посредством хора отън стотици хиляди лева, за да подкупи прокурора и издействува преместването му в Пазарджишкия съд в общото дело на муховци. Адвокатът издействува преместването му.

Известно време след произнасяне на присъдата, Стойно Пенков е прехвърлен на работа в дърводелската работилница. Освобождават го след 8 години. Когато се завръща у дома си, вижда, че всичко е унищожено. Той е заболял от побоищата и инквизициите, придобил е физически недостатъци. Не устоява и на 7 май 1933 г. се обесва.

През зимата на 1925 г. в помощ на Евтимов идва войскава част от 27-и чепински полк, командувана от поручик Шулеков. Евтимов вече сменя маската си на добър и състрадателен човек. Заедно с Шулеков превръщат живота на селяните в истински ад. През ден, през два ги викат на разпит, бият ги, провокират ги. Една нощ арестуват 45 души мъже и жени. Напълват училището. Спират учебните занятия. Започват дълги разследвания, побоища, инквизиции. Разкарват арестуваните на групи до различни селища за въображаеми очни ставки или съвсем безцелно. Най-често ги отвеждат до Лесичово. Близко до Лесичово убиват Стойно Георгиев, след като въпреки жестокостите той не издава

нищо. Ужас обхваща хората, когато срещат арестуваните: измършавели, окъсани, смазани от бой и безсъние, те се движат като сенки със стиснати устни. Това е отплатата на властта. Така се отплаща тя на будното средногорско население, което е пазело векове българщината; което не е давало да мине турчин през селото, а посмеел ли да влезе, жив не е излизал; което е дало тридесет души заточеници в Анадола; от които нито един не се е завърнал; което се е разделило с 12 от най-смелите си синове непосредствено преди Освобождението, и те увисват на бесилото, без да отронят дори един стон; което милее за отечеството и загубва повече от 200 души заложници и убити по бойните полета.

За да все повече ужас и страх, Шулеков, след като разпитва и инквизира 12-годишната Гинка Бялчова, я окачва с въже на врата върху клон от сливата пред родния ѝ дом, защото не е казала дали е виждала четниците. И всичко това става пред очите на близките ѝ, в чиито гърди са опрени дулата на войнишките и полицейски карабини. Полумъртво, момичето е свалено от въжето, но от уплаха скоро умира.

Не остава добър човек в Мухово, който да не е заплашван и у когото да не е извършван обиск. Забранява се на хората да излизат във двора. Забранява се покъсно и пашата на добитъка. Най-страшното обаче е още напред. Но за него по-нататък. Сега искам да разкажа как е презимувала четата.

ШЕСТА ГЛАВА

В условията на жестокия терор ежедневните арести и суровата зима пред командуването възниква въпросът — какво да се прави, как да се опази четата! Опирайки се на партийните организации на единосротоковите групи и на многобройните безпартийни ятаци и помагачи, командирите Йордан Кискинов и Йордан Ципорков решават четниците да се укрият по селата. Те предлагат да се разделят на малки групи, всяка от които да се отправи в оня район, който най-добре познава. За презимуване са определени селата Мухово, Лесичово, Бъта, Кръстевич, Поибрене, Стрелча, гр. Их-

тиман и др. Предвижда се и построяване на землянка в местността „Усойната“, между Мухово и Лесичово. Планът за разделяне на четата не е одобрен. Само ихтиманската група, начело с Мирко Станков, в която влизат Кузо Йосифов, Любен Златаров, Трайко Митрев и Илия Манов, бива изпратена да зимува по селата в Ихтиманския район. Придвижването на групата става при много тежки условия. Любен Златаров загива в престрелка с полицията край родния си град Ихтиман. Той е една от първите жертви на четата. Активен комсомолец и много просветен младеж, Любен Златаров често разяснява някои въпроси на другарите си или им разказва за прочетени книги. Останалите презимуват успешно и през пролетта извършват нападение на с. Голак, но повече не успяват да установят връзка с четата. По-нататъшната им съдба е следната: Кузо Йосифов и Трайко Митрев загиват в сражение с полицията. След снемане на курса за въоръжено въстание Илия Манов и Мирко Станков емигрират отначало в Гърция, а след това в Съветския съюз, където, както вече споменах, Илия Манов става жертва на култа към личността. С Мирко Станков се запознах едва в Съветския съюз. Беше висок на ръст, с кестенява коса и мургаво лице. Голямата му скромност и сърдечност бяха причина да се ползува с всеобща любов сред българската емиграция. В Съветския съюз той завърши комунистически университет и до началото на Испанската гражданска война работи като технически секретар на Задграничното бюро на БКП при Коминтерна. В Испанската гражданска война участва като командир на танково поделение, което неведнъж е отличавано със заповеди от командуването. През 1941 година Мирко Станков постъпи като доброволец в Червената армия. По-късно с групата на подводничарите е прехвърлен нелегално в България. Отначало работи в Софийската, а след това в Пловдивската нелегална партийна организация. През пролетта на 1942 г. е предаден, съден с процеса срещу парашутистите и на 26. VI. 1942 г. е разстрелян.

Една малка група четници начело с Божко Иванов (брат на Велко Иванов — земеделец) и Атанас Динков без одобрение на командуването се отправя за Югославия. Към нея се присъединяват Георги Кочев, Пен-

чо Генов, Любен Петров, Стефан Тороманов (Клису-реца) и Нео Чапкънов, който е станал четник по време на нападението над Стрелча. До самата югославска граница групата непрекъснато е преследвана от полиция. Близко до границата Атанас Динков и Стефан Тороманов (Клисуреца) загиват от студ. В тежко сражение Нео Чапкънов и Любен Петров са заловени от полицейските власти. Божко Иванов е тежко ранен в крака, но с помощта на Георги Кочев и Пенчо Генов успява да премине границата. В Югославия той се излекува, а впоследствие, след дадената амнистия, се завръща в страната. Взема активно участие в земеделското и антифашистко движение. Макар и много възрастен, от 1942 до 1944 година става ятак, а след това и партизанин в Средногорието. Единствен от тримата си братя доживява победата на 9-ти септември 1944 г., след която е избран за депутат в Народното събрание. Почина преди 2—3 години и беше тържествено погребан.

Заловените Любен Петров и Нео Чапкънов са върнати обратно назад. Нео Чапкънов издържа всички инквизиции и не предава никого. Разстрелват го заедно с Любен Петров, който въпреки извършените предателства не е пошаден. Много пъти ние, четниците, отнасяхме на гроба на Нео Чапкънов цветя и позиви. В позивите възхвалявахме неговата смелост и героичното му държане пред полицията.

Георги Кочев и Пенчо Генов вземат участие в емигрантското нападение над Годеч, извършено през януари 1925 г. Няколко години след нападението Кочев заминава за Съветския съюз, работи в завод, а покъсно загива геройски край Мадрид. Пенчо Генов остава да живее в Югославия. Дейно участва в живота на политическата емиграция, а по време на хитлеристкото нашествие участва и в съпротивителната борба на югославските народи. Загива в Хърватско през 1944 година.

Основната част от четниците изкопават землянка в местността „Усойната“, близо до лесичовското землище „Курткапан“, което сега носи името „Йорданови поляни“ (в чест на Йордан Кискинов и Йордан Ципорков). Тази землянка обаче бива разкрита от полицията. За нейното разкриване узнах от вестник „Панагюрско ехо“, което уведомяваше читателите си, че четниците

са останали да зимуват в страната, и призоваваше властта към сурови мерки за ликвидирането им. Въпреки тези подканяния, вестникът не можеше да скрие безпокойството на властниците от смелостта и съобразителността на нелегалните, вследствие на което усиления на потеражните остават безплодни. Той също така съобщаваше за убийството на контрачетника Стойко Гренчев по време на преследването.

След разкриването на землянката в „Усойната“ четниците изкопават землянка в „Мътивир“, близо до Мухово. След нейното разкриване се пренасят чак в местността „Габровница“ край с. Кръстевич, Пловдивско. Трудността с продоволствието обаче е причина една част от четниците все пак да презимуват в Панагюрище, Мухово, Лесичово, Кръстевич, Бъта и др. Така те, без да дадат повече жертви, дочакват пролетта — втората и последна пролет на четническото движение у нас. На повечето от събитията, които станаха през тази пролет, сам бях свидетел, защото и аз станах четник. Но нека преди това разкажа за причините, поради които попаднах в четата, а след това поех пътя на дългогодишната емиграция.

СЕДМА ГЛАВА

През зимните месеци на 1924—1925 година бях на товарен да поддържам връзка с четниците. Връзката поддържах чрез Атанас Стойчев, сина му Иван Атанасов Стойчев, Димитър Цветанов, Събо Сертов, Стоян Маринов и др. — всички от с. Дюлево (Айваджик), Панагюрско. В това село Йордан Кискинов и Атанас Динков бяха създали здрава антифашистка организация на комунисти и земеделци, която служеше за база и опора на четата.

Димитър Цветанов беше окръжен съветник до 9 юни 1923 г. и един от най-старите и активни земеделци. В борбата срещу фашизма участвуваше цялото му семейство. Старите комунисти Събо Сертов и Стоян Маринов също така участваха в антифашистката борба с целите си семейства. И други селяни подпомагаха четата с квартира, храна, дрехи и пр. Сам Кискинов често пъ-

ти продължително време прекарваше в това село и се укриваше в домовете на комунисти и земеделци. От партийната организация в Дюлево и лично от Йордан Кискинов ми се възлагаше куриерска работа по уреждане на срещи с различни комунисти и земеделци от южната част на Панагюрска околия. Като куриер посещавах Свобода (Капелии), Долно Левски (Калагларе), Попинци и други села. И тук, както навсякъде, положението беше напрегнато. На всяка стъпка дебнеха агентите на властта. Някои другари се бяха изплашили и отклоняваха предложението да се включат в нелегалното движение. Така например, след като предадох на Кръстю Чолаков от с. - Долно Левски желанието на Кискинов да се срещне с него и уредят някои политически и организационни въпроси, той ми отговори: „По-здрави др. Кискинов и му кажи, че не ти се доверявам, защото си много млад.“ Когато предадох думите му на Кискинов, той се усмихна горчиво и със съжаление махна ръка. След 9-ти септември отново се срещнахме с Кръстю Чолаков. Каза ми, че много съжалява, загдето в онова време не се е доверил на мен и не се е включил в антифашистката борба.

Един ден посетих с. Попинци, където се срещнах с Цвятко Чардашки, Иван Арабаджийски и сина му Петко — все земеделци, за да уговоря среща между тях, Йордан Кискинов и Димитър Цветанов. Цвятко Чардашки отказа да дойде на срещата, а другите двама се съгласиха. Как са изпълнили обещанието си, не успях да узная.

На следващия ден рано сутринта у нас дойде селският пъдар Тодор Бойчев Шопов, същият, който беше забелязал четниците при нападението на Смилец. По-късно властта го обвини в съучастие в убийството на държавния бирник и го арестува. Беше много бит, но след доста продължително престояване в затвора, го освободиха поради недоказаност на обвинението. По-боищата в полицията не само че не го уплашиха, но и го настроиха срещу властта.

Тодор Бойчев, разтревожен, ми предаде, че от Панагюрище са пристигнали двама полицаи, които му възложили да ме арестува и отведе при тях. Те му съобщили, че фашистският депутат Никола Марков от с. Попинци им наредил веднага да дойдат в село и на всяка

цена да ме арестуват. По какъв начин властта е узнала за дейността ми и досега не съм научил. Уговорихме се с общинския пъдар да се върне обратно в общината и да съобщи, че не ме е намерил. Така и стана. Но защо полицаите довериха на Тодор Бойчев да ме арестува, а не сториха това сами? И сега мисля, че не дойдоха сами да ме арестуват, защото по онова време нямаше нито железница, нито някакво друго превозно средство. След арестуването трябваше да ме откарат пеша до Панагюрище, но пътят минаваше през гора, а там господари бяха четниците на Кискинов. Полицаите са предпочели да вземат такива мерки, че да опазят собствените си кожи. А може би са имали други причини и съображения.

Първият ден на моя нелегален живот беше слънчев и ясен — ден само за полска работа, а аз лежах по гръб сред нивите, за да не бъда забелязан. В началото се укривах в нашенското землище. Подпомагаха ме Курта Петров Алагюзов, Иван Атанасов Божков и Иван Тодоров Дончев, от които по-продължително време — Курта Петров. Помагаха ми и моите родители, а също така сестра ми Мария и брат ми Динчо. Но те трябваше да бъдат твърде предпазливи, защото можеха да бъдат проследени и неволно да ме издадат.

Не след дълго се прехвърлих в с. Дюлево, където ме укриваха Атанас Стойчев и синът му Иван Атанасов, който сега живее в с. Кръстевич. Самият Атанас Стойчев беше земеделец и депутат от парламента на Стамболийски, много добър антифашист и много близък приятел на Кискинов. При една по-късна среща в неговия дом той каза на Кискинов: „Борете се, Йордане! Аз много съжалявам, че старостта не ми позволява да тръгна с вас из балкана. Виждам, че тази борба не е за разчистване на лични сметки, а за нещо много по-голямо“. Укривах се също в домовете на Димитър Цветанов, Стоян Маринов, Събо Сертов и др. По-продължително време прекарах в дома на Стоян Маринов, където неговата жена Цветана Маркова проявяваше големи грижи както за мен, така и за всички нелегални. Често съм си мислил — с какво да се обясни предаността на нашите ятаци. Повечето от тях бяха прости селски хора — едва умееха да пишат или съвсем не умееха. Представите за устройството на бъдещата работническо-селска дър-

жава дори и у повечето четници бяха съвсем неясни и навни. Аз мисля, че корените на тази самоотверженост и преданост трябва да се търсят преди всичко в две свети чувства, залегнали дълбоко в сърцето на народа — чувството за справедливост и голямата човечност. Нашите ятаци бяха измъчвани и избивани. Те посрещаха това стоически, с твърдост, която въбесяваше враговете и която беше необяснима за тях. Те не можеха да разберат, че онези, които проявяваха чудеса от храброст, подмани от мнимото величие на националните идеали, след като видяха спекулативната и античовешка същност на войната, са в състояние да умрат като герои за възтържествуването на справедливостта и човечността. При един от разговорите в четата дядо Луко Врагов разсъждаваше така: „Какъв ще бъде човекът при бъдещото комунистическо общество? Ами много просто — ще бъде добър и съвършен, далече по-добър и по-съвършен дори и от нас, които се борим за това общество“.

И най-просветените стари комунисти умееха да говорят с хората на достъпен и образен език, да ги удивчат с думите си и особено с примера на личния си живот, с високата си нравственост и себеотрицание.

След като се разбра, че властта усилено ме търси и че има голяма опасност от разкриване на нелегалните организации, беше решено да се присъединя към средногорската чета. По това време обаче беше извършен атентатът в катедралата „Св. Неделя“. Властта взе изключителни мерки, поради което връзките с четата бяха временно прекъснати. Преди още да пристигна в Дюлево, Кискинов и придружаващите го другари бяха напуснали селото и заминали към Панагюрище. Както покъсно стана ясно, оттам се отправили към Мухово и Лесичово. За възстановяване връзките с четата беше натоварен Иван Атанасов. Това стана по великденските празници. Под предлог, че отива на гости при свои роднини, Иван Атанасов успя да се свърже с легалните и нелегални другари от Кръстевич. Той ми уговори среща с Муда Георгиева Ночева (баба Муда). Чрез нея трябваше да се свържа с четниците, които по това време се намираха в землянката край Кръстевич.

Баба Муда е родена в родопското село Широка лъка, но след Освобождението родителите ѝ се преселват в Кръстевич. Беше 45-годишна, със среден ръст, руса,

физически много здрава, много подвижна и съобразителна. Веднъж една нейна съседка заварва в дома ѝ войводата Йордан Ципорков, облечен в офицерска униформа. Любопитната съседка заразпитва госта откъде е, какъв е. Докато Ципорков се чуди какво да отговори, баба Муда набързо я осведомява, че това е сипът на чорбаджиите, у които е слугувала в Пловдив. Дошел да я навести. Още помни колко много се е грижила за него. Съседката повярвала на думите ѝ.

Баба Муда беше една от най-активните участнички в нелегалната антифашистка организация на Кръстевич. Помагаше ни цялото ѝ семейство — както мъжът и Георги Ночев, така и всичките ѝ деца. Почти цямата акция в Кръстевич, която да мине без баба Муда. Тя пренасяше от Пловдив оръжие, дрехи и храна, предназначени за нас. В тази своя дейност се съревноваваше с мъжете и, по всеобща преценка, ги надминаваше. По-късно баба Муда беше арестувана. Прокурорът ѝ иска смъртно наказание, което бива отменено. Лежи дълги години в затвора, но след като е освободена, не скъсва с антифашисткото движение. По време на съпротивителната борба подпомага партизаните така активно, както някога подпомагаше нас. Тя дочака деветосептемврийската победа. Сега, въпреки че е надхвърлила осемдесетте, тя е все така здрава и енергична. Работи като бригадир в ТКЗС и получава много трудови отличия.

Срещата ми с баба Муда стана в местността „Калавашица“. Тя дойде уж да върши някаква полска работа. Чакахме я с Иван Атанасов. Уговорихме се с нея да съобщи за мен на Продан Табаков, който в момента се намираше в Кръстевич.

Надвечер Продан Табаков дойде на уговорената среща. За пръв път се срещаме с него. Беше много млад, но личеше, че има значителен четнически опит. Висок на ръст, с мургаво лице, физически много здрав и енергичен, той наистина приличаше на комита, както селяните ни наричаха, по традиция от турско време. Син на стария тесен социалист дядо Тодор Табаков, също наш ятак, Продан отрано се включва в революционното движение и главно чрез самообразование добива висока култура. Назначаването му за писар в общината не го тласка по пътя на служебната кариера. Взема участие в

Септемврийското въстание, след което лежи в затвора. Още в първите дни от основаването на четата става нелегален. Беше раняван в ръката.

При нашата първа среща, след като ме поразпита за положението в селата Дюлево и Смилец и за обстоятелствата на моето проваляне, Продан Табаков ме поведе към Кръстевич. Иван Атанасов остана да ношува на нивата си.

Беше топла пролетна вечер. Ние се движехме предпазливо, защото в този район кръстосваха полицаи и контрачетници, които скрито от населението дебнеха и устройваха засади. Пристигнахме в Кръстевич благополучно, но и тук не можахме да останем задълго. Пък и нямахме работа. По време на престоя редовно се срещаме с местни другари, от които аз познавах само баба Муда. Тя ми донесе пушка и редовно ми носеше храна. Няколко пъти се виждахме и с Георги Ликин. Той беше малко по-възрастен от Продан Табаков. Както ми обясни Продан, Ликин беше от ръководството на местната партийна организация и поддържаше връзките между четата и областния комитет на партията в Пловдив. По време на Септемврийското въстание Георги Ликин е бил куриер. Той е повикал на помощ стрелчани, когато контрареволюционери от Голямо Конаре нападат Кръстевич. Бил много строг. Без негово съгласие четата не провеждаше никакви акции в този район. При нашите срещи Ликин ни информираше накратко за политическото положение.

След като бяха уредени всички въпроси около взаимодействието на четата с другарите от Кръстевич, една вечер поехме с Продан към местността „Габровница“, където беше землянката. След полунощ стигнахме в района на землянката, но не беше удобно да подаваме парола и легнахме на открито. Трудно е да се определи колко сме спали. Събуди ни яркият блясък на пролетното слънце. Беше 26 април 1925 година. Скочихме и след като внимателно огледахме всичко наоколо, бавно запристъпвахме към землянката. Продан подаде установената парола, на която тутакси откликна часовоят. Тримата другари, които заварихме в землянката, ни посрещнаха радостни и поред се здрависаха с Продан, който ме представи. Те ни обсипаха с въпроси. Питаха за съвсем обикновени неща, които, ако бъдат описани, едва

ли ще са интересни за читателя. Но за човек, преминал в нелегалност, който седмици наред е лишен от досег с хората, всичко има друга стойност и други измерения.

Землянката беше построена в брега на едно сухо дере. Представляваше голям изкоп, покрит с дървета, затрупан със земя и замаскиран със сухи храсти. Тя би останала незабелязана, даже ако човек премине съвсем близко. По двата бряга на дерето бяха изкопани разклонени и добре замаскирани окоци, свързани с изхода на землянката и предназначени за водене на бой при нужда. По-долу, по течението на дерето, на около 30 метра от землянката, имаше кладенче, откъдето се вземаше вода за пиене, миене и готвене. До кладенчето в една отвесно равна скала беше издълбана голяма петолъчна звезда със сърп и чук, под която личаха две също така големи букви „В. И.“. Другарите ми обясниха, че тази звезда е издълбана от Велко Иванов. Буквите означават инициалите на неговото име. Така или иначе жаждата за безсмъртие е органически присъща на човека.

Землянката представляваше голямо помещение с огнище за палене на огън и нарове от дървета, постлани с храсти и шума. Тя можеше да побере около 30 души. В нея се готвеше храна и се печеше хляб в подница, донесена от Кръстевич.

Тримата другари, които заварихме, бяха Стоян Иванов от Стрелча (по-голям брат на Велко Иванов), Петър Узунов от Панагюрище и Делчо Станков от Оборище. Останалите бяха пръснати из целия район за провеждане на организационна работа и за по-удобно прикриване и прехранване. Ние, петимата, заживяхме в землянката, като използвахме времето за бойни учения, изучавахме пушката, пистолета, употребата на бомби, тактиката на четническия бой, провеждахме стрелба, колкото може по-далеч от землянката, и т. н. Оставаше и много време за разговори. След 2—3 дни вече знаех житията на новите си другари. Оказа се, че Петър Узунов и Стоян Иванов са стари познати. През Септемврийското въстание Петър Узунов отишъл в Стрелча и предал исканията на съгражданите си стрелчани да изпратят триста души за нападението срещу града. В местността на срещата обаче те заварили вместо обещаните 50 панагюрци само 40. По този повод Стоян Иванов често се шегуваше с Узунов или отправя-

ше укори към панагюрци. Петър не му възразяваше. Той вярваше, че в бъдещото въстание няма да станат предишните недоразумения, ще бъдат избягнати арестите.

От четиримата ми другари, с които прекарах първите дни в планината, днес само Петър е жив. Той беше емигрант в Съветския съюз, участва като доброволец от първия до последния ден на войната, раняван е тежко няколко пъти, но въпреки това заминува и на японския фронт, където също го раняват. Сега живее в София.

Стоян Иванов беше добър другар, храбър и самоотвержен четник, както братята си Велко и Божко. Слабата му политическа култура обаче стана причина и той като Велко да попадне под влиянието на Нешо Тумангелов. Загина в Югославия при една престрелка с криминална банда.

Делчо Станков не успя да емигрира и е предаден в с. Поибрене от ятака, който му обещал да го укрива.

Храна ни носеше баба Муда заедно с ятаците Добри Кокалов, Стойно Церовски, Илия Ангелов (Ликин) и много други, чиито имена вече съм забравил. Властта подозираше, че получаваме помощ от Кръстевич, и бе съсредоточила в селото много войска и полиция. Но военните и полицейски обръчи не стреснаха нашите ятаци. Те винаги намираха начин да се измъкнат и дойдат при нас. Не беше извършено предателство, въпреки че наградите за главите ни бяха главозамайващи.

Дълго се наложи да чакаме нареждания от командването на четата. Постепенно започнах да привиквам с четническият бит, за който заслужава да се разкаже в отделна глава.

ОСМА ГЛАВА

Още в землянката край Кръстевич на мен като най-млад възлагаха работа, в която имаше повече гърчене. Тук започнах да усвоявам бъдещата си специалност — помощник-готвач. Майсторът беше бай Атанас Пашов от Лесичово. Но майсторите се меняха често, а помощниците — аз и Димитър Маджаров — бяхме несменяеми. Менюто в четата не беше особено разнообразно, но

въпреки това, да бъдеш готвач, беше твърде трудно. Естествено е, че храната се състоеше не от онова, към което имахме предпочитание, а каквото ни донесеха ятаците. Известна част от продуктите те закупуваха с пари, които ние им давахме. Най-често получавяхме храната готова. Тогава ние, готвачите и помощниците, бездействахме. По-късно, след стотиците арести на наши ятаци, снабдяването стана извънредно трудно. Трябваше не само сами да си приготвяме храната, но и сами да си я набавяме. Обикновено разполагахме с един единствен продукт — или само брашно, или само картофи, или само фасул. Съвсем рядко се сдобивахме с месо и ориз. Пред готвачите и техните помощници стоеше трудна задача — да готвят. На разположение имаха една-две тенджери и газени тенекии. По-често се използваша тенеките, защото по-често се вареше чорба. Ядене без оливия и сол не става, но чорбата може да бъде дори и вкусна, като се прибави малко див джоджан, киселец, лапад и още някоя подправчица, за доставянето на която не е нужно да се минава през полицейските кордони.

Бай Атанас Пашов се справяше отлично с готварството и специално със задачата да разнообразява менюто. Още сутринта, като разливаше топлата вода, наречена чай, той даваше обещание, че днес наистина ще ни стотви нещо, което не сме вкусували още. При приближаване на обедата подробно и цветисто започваше да обяснява как се приготвя един или друг вид ядене, после как е най-добре да се консумира, какво вино върви с него. Едновременно с разсипването започваше да описва качеството на яденето. Не на това, което разсипва, а на това, за което разказва. Всички го слушаха с увлечение и с още по-голямо увлечение сърбаха бобената или картофена чорба, която беше също като предишния ден — само малко по-рядка или по-гъста. Но на този факт никой не обръщаше внимание. Всички имаха отличен апетит. А всичко е до апетита — казваше бай Атанас.

Често се случваше храна въобще да липсва или да е крайно оскъдна: би стигнала за пет-шест души, а налице са двадесет. И при това толкова изгладнели, че всеки сам би се справил с всичко. Тогава бай Атанас нареждаше един да застане гърбом — „така, както никога не бива да застава при среща с врага“ — и посочвайки

някое от предварително разпределените парчета, пита-ше: „Това на кого?“ Парчето получаваше оня, чието име беше названо. Нито веднъж не избухнаха свади. Често някои отстъпваха своя дял на по-слабите или болни другари. Бай Атанас обясняваше, че този начин на раз-пределение е научил на фронта, където „найстина би-ло тежко — какво сме видели ние“.

Макар бай Атанас често да говореше за вина и на-питки, по правило в четата алкохолът беше забранен. Веднъж, при едно относително затишие, лесичовските ята-ци ни донесоха цял бакър вино. Кискинов нареди да го върнат, но Ципорков се пошегува, че такава стока не е за връщане. Така или иначе, всички пийнаха по малко.

За четата на Кискинов се разказваха легенди, пееха се песни:

Комити се пишат
горе на Балкана,
горе на Балкана
при Йордан Кискинов.

Особено място и в легендите, и в песните заемаше нашето облекло. То беше възпято така, както и хай-душкото. За Кискинов и Ципорков се говореше като за Лески: срещнали ги с бради и буйни коси; срещнали ги гладко обръснати и елегантно подстригани; срещна-ли ги в офицерски дрехи; срещнали ги в хайдушка премяна; в изискани костюми и т. н. Това, което се го-вореше и пееше, наистина отговаряше на действител-ността — Кискинов и Ципорков често се преобличаха в различни дрехи, за да гарантират безопасността си. От-говаряше на истината и онова, което се говореше и пее-ше и за нашето облекло. Дрехите ни се шиеха по спе-циална кройка от хубав войнишки или трудовашки плат. Състояха се от куртки и панталони. Върху куртките имаше петлици, подобни на хайдушките, но от червено сукно. Обувахме се с панагюрски цървули. На шап-ките си носехме червени петолъчки, които сами си из-рязахме от тенекия и сами ги боядисвахме.

Дрехите ни се шиеха в Пловдив, но, когато не до-стигаха, носехме и обикновено селско облекло. При ак-ция обаче криехме зле облечените си другари. Не бива-ше да разрушаваме ореола около нас, защото той бе-

ше нужен за борбата. Имаше периоди, когато бяхме съвсем зле облечени. Но за това знаеха само най-близ-ките ни ятаци.

Особено внимание се отделяше на военната подго-товка. Тази беше причината да се измъкваме почти от всички сражения без жертви. Ние се научихме да боравим с всички видове оръжия, които имаше в четата: българ-ски, турски, румънски, германски пушки и различни ви-дове пистолети. Не само можехме да ги сглобяваме и раз-глобяваме, но и провеждахме практически учения с тях.

Много време отделяхме и на тактическите занима-ния. По цели часове тичахме из гората, катерехме се по скалите, атакувахме „населени места“, „влизахме“ в ръкопашни схватки. Така не само придобивахме воин-ски рефлеси, но и заяквахме, ставахме издръжливи. А тези качества много ни помагаша, когато дни наред ни преследваше противникът. Обучаваха ни Йордан Киски-нов, Йордан Ципорков, Димитър Христов, бай Атанас Пашов и другите, които бяха се сражавали на фронта. Бай Атанас беше особено вискателен към нас, по-младите. По десетки пъти ни връщаше да преиграваме упражнението, по цял час ни заставяше да се премер-ваме и дърпаме спусъка. Когато беше доволен от няко-го, той го потупваше по рамото и казваше: „Браво! Не ядеш даром чорбата!“ Но това се случваше рядко. Труд-но беше да се задоволят изискванията на бай Атанас. Ние обаче го слушахме и помежду ни винаги имаше мир и разбирателство.

Двама наши четници — Андрей Врагов и Луко Стой-ков Ендеров, след дълги опити успяха да произведат ръчна бомба тип „одрижка“. Приготвиха специален ка-лъп, в който отливаха бомбите и ги зареждаха с ди-намит. Качеството им не беше особено високо, но все пак служежа чудесно. Спорът, кой има по-големи заслу-ги в производството на бомби „наша марка“, се реши в полза на двамата: Андрей Врагов като калайджия взе по-голямо участие в измайсторяването на калъпа, а Луко Ендеров — в зареждането с динамит, на което се беше научил преди.

Не на последно място беше и политико-просветната работа. Въпросите, с които се занимавахме, сега са яс-ни на всеки шо-годе образован човек, но по онова време

те бяха предмет на оживени спорове. С политическа литература почти не разполагаме, но Йордан Кискинов, Димитър Христов, Делчо Наплатанов, Георги Крагунчев и др. изнасяха оживени беседи. Често и отделни четници разказваха случки из миналото или из собствения си живот. Понякога се устройваха различни шегги, но това наистина беше рядко. Наш постоянен спътник бяха песните. Хубаво пееха Илия Чоболигов, Йордан Кискинов и др., но истински добър певец беше Димитър Христов. Въобще той беше човек с много широка душа, много весел и сърдечен. И заедно с това педантично точно изпълняваше задълженията си. Тези неговии качества го направиха и любимец на червеноармейския ескадрон, чийто командир беше той като емигрант. Не зная дали, когато в началото на 1938 г. го арестуваха, някой от червеноармейците и от неговите другари повярва, че е предател. Надали. Всичко в характера на Димитър издаваше чистота на помисъла. За арестуването му узнах от Кискинов. Той наскоро се беше върнал от Испания и още ходеше с патерици. Никога не съм виждал нашия командир така разстроен. „Аз съм довел тук само честни хора — заявил Кискинов на разпита в НКВД.“ Но тези думи не помогнаха на неговия дългогодишен другар, когото той обичаше повече от брат.

Сигурно мнозина от читателите ще се учудят, като узнаят за една особена подробност от нашия бит: при нас съществуваха своеобразни домашни отпуски. От време на време четниците, които имаха деца, отиваха да видят семействата си. Те действуваха много предпазливо и нямаше нито един случай някой да бъде заловен по време на „домашен отпуск“. Нямаше също така и нито един случай на завръщане със закъснение.

„Домашните отпуски“ не изглеждат така странни, като се вземе предвид обстоятелството, че основната задача на нашата чета беше масово-политическата работа, подготовката на ново въстание — особено в началото повечето време на четниците е преминавало по селата. И „отпускарите“ не само че не получаваха задача да се крият на всяка цена, но и им се възлагаше задача да устройват срещи, да разясняват, да посвещават нови хора в революционното дело.

През цялото време, докато живеехме в землянката над Кръстевич, с нетърпение очаквахме нареждането на командуването. Най-сетне пристигнаха Запрян Станев и Пенчо Найденов — стари четници, родом от с. Бъта. Те ни предадоха заповедта на командуването да бъдем на 6 май край с. Лесичово, Пазарджишко.

След като новодошлите другари почиваха два дни, поехме заедно с тях за определената среща. В землянката на Стрелча срещнахме познати овчари, които ни дадоха едно агне и ни осведомиха за положението в селото. После се отправихме към с. Бъта, където прекарахме два дни в дома на ятачката Кула Александрова. Заедно със своя син Георги тя помагаше на четата. Кула Александрова, както ми обясниха другарите, беше една от най-активните ятачки. Зимно време в нейния дом са се укривали повечето четници. И тя, и синът ѝ Георги са още живи. Ако някой партизанин от този район пише мемоари, той също ще спомене, че двамата са били едни от най-добрите ятаци, въпреки че на времето лежаха дълго време в затвора.

Още от началото разбрах, че в село Бъта е изградена много здрава нелегална организация. Интересно е да се отбележи, че кметът на селото Благой Лулчев Ендеров, земеделец, оглавяваше и нелегалната едифронтовска организация. Беше предоставил цялата община на наши услуги. А властта го считаше за доверено свое лице. Чрез него получавахме много ценни сведения за намеренията на противника. Така например околийският началник му беше доверил, че четникът Филко Кривошийски е заминал за родното си село Мухово и с помощта на брат му и снаха му ще бъде заловен жив. Командуването съобщава на Филко за опасността. Той избягва клопката. По великденските празници обаче заминава за Мухово и още на другия ден четниците научават от своите ятаци, че е убил брат си и снаха си. Командуването му иска обяснения за самоволните деяния. Той обяснява, че брат му и снаха му са донесли на поручик Евтимов за всяко негово завръщане. Полицията непрекъснато тормозела баща му и жена му. Няколко пъти той предупреждавал брат си и снаха

си да не доносничат, но те, въпреки обещанията, продължавали да предателствуват.

След двудневния престой ние си устроихме среща в бѣтовското землище с неколцина ятаци, които ни оказаха голяма материална помощ. Веднага след това потеглихме за Лесичово. Пътят ни минаваше през мерите на с. Юруците (Боримечково). Няколко контрачетници от това село водеха борба срещу нашата чета. През есента бяха убили четника Иван Александров Сулчев (Султата). Това налагаше да бъдем много предпазливи. Минахме незабелязани и пристигнахме навреме на уговореното място — близо до гробищата на Лесичово. Там вече ни чакаше воеводата Йордан Ципорков. Виждах го за първи път, макар че бях чувал много неща за него: че е участвувал в Балканската и Първата световна война, че е бил пленник, че е водач на въстанието не само в родното си село, че като апостол обикаля селата, и т. н. Както и очаквах, той ми направи много добро впечатление: среден на ръст, широкоплещест, здрав, в офицерска униформа с пагони на поручик, той се движеше енергично между четниците, накратко разпитваше новопристигналите за положението по селата. От време на време в групите, сред които се движеше, избухваше смях. На неговите шеги не устояваше и най-сериозният.

Тук трябваше да дойдат групата от Мухово, начело с Йордан Кискинов, и групата на Мирко Станков, която беше зимувала в Ихтиманско. Ципорков ни съобщи, че по неизвестни причини муховските другари са възпрепятствувани да дойдат и ще ги чакаме на допълнително определено място, а хората на Мирко Станков не са предизвестени.

Потеглихме към мястото, определено за ношуване. Беше много топла и ясна лунна нощ. За такива нощи по нашия край казват, че игла да изтървеш, ще я намериш. Не бяхме изминали и сто метра и забелязахме от двете страни къщи. Ясно ми беше, че това е Лесичово. Приблжих се до Велко Иванов и му казах: „Ние влизаме в селото. Ще ни забележат“. „Не бой се — отговори той. — Лесичово е съветско. Наричат го Малка Русийка“. Продължихме движението си към центъра на селото. Посрещнаха ни въоръжени селяни. След като подадохме парола, започнаха да се разправят с Ципорков. Приблжихме се и разбрахме, че уговарят во-

еводата да обиколим селото, а Ципорков настояваше да минем по моста през селото, за да не газим реката. Нощният селски патрул обаче настоя да обиколим селото. Ние уважихме искането на легалните другари и се върнахме назад. После прегазихме реката и се озовахме в малката крайселска горичка, където преспяхме. Преди това обаче се отбихме в дома на Димитър Нонкев, подгонен същия ден от полицията, и взехме оръжието, което той беше скрил в плевнята.

На следващия ден при нас пристигна и муховската група, водена от Йордан Кискинов. Командуването, заедно с актива от по-стари другари, се събра на заседание. Останалите се заехме с почистване и проверяване на оръжието, с оправяне на дрехите и обувката. Ясно ни беше, че ще предприемаме някаква акция, но къде и кога, не се знаеше. Щеше ми се да попитам, но, макар и съвсем нов, знаех, че това не е в реда на конспирацията:

Привечер по нареждане на Ципорков се построихме в малката горичка. Воеводата ни съобщи, че ни предстои акция в едно от полските села на Пазарджишка околия. След като провери нашата бойна готовност, той ни даде кратки напътствия как да се движим; как да се държим и как да постъпваме при различните обстоятелства, в които бихме могли да се озовем по време на своето пътуване. Предупреди ни и за отговорността, която носим в случай на нарушаване заповедите и разпорежданията.

Духът ни беше много повишен. Всички бяхме радостни. Преди да тръгнем на път, дойде фотограф от Лесичово, който ни направи множество снимки. От тези снимки никой нищо не получи. При големите арести, които последваха наскоро, бил арестуван и фотографът. Той унищожил негативите. Така не остана нито една снимка от нашата чета.

Потеглихме на път. И тази вечер беше много хубава и много топла. В такива нощи селяните обикновено спят по нивите, за да започнат рано сутринта полската работа. Сега обаче не беше време да се спи по нивите. А онези, които ношуваха там, не вършеха това, за да започнат по-рано полската работа.

Движехме се през цялата нощ. Минахме село Калугерово (Сребрино) и след като прекосихме полето, на

разсъмване стигнахме край Щърково. Едва сега узнахме, че това е обектът на нашето нападение. Легнахме сред нивите. Тази година валяха хубави дъждове и те бяха необикновено буйни. Точно както се пее в песента за Свети Георги — „житата са изкласили, а пшеници вретенили.“ А Гергьовден беше предишният ден. Не го прекарахме, както се пее в песента за хайдутите, „печено агне ядяха и руйно вино пиеха“, но все пак, трапезата даде повод на един от четниците да запее песента за девойката, чиито устни са сладки „като агне на Гергьовден, като пиле на Петровден, като бял мед на Илинден“. На Гергьовден вкусихме сладостта на печеното агне, но Петровден и Илинден дочакахме и без кора сух хляб. Тогава на нас, ергените, и през ума не ни мина да тъгуваме за хората, които се люлееха на тези празници по мегданите и съборите. За къшей хляб бихме се отказали от всички веселия.

През целия ден лежахме сред нивите. Беше много горещо, нямаше вода, изгаряхме от жажда, но никой не биваше да мърда: Опасността да бъде открита четата беше много голяма.

Привечер бързо се приготвихме, построихме и потеглихме към селото. Ципорков ни съобщи накратко плана за нападението. Даде ни указания как да действваме при съпротива от страна на властта и как, ако завладеем селото без бой. Определени бяха сборни пунктове — основни и допълнителни, където трябваше да се съберем при евентуално откъсване. Бяха ни посочени и обектите, които предстоеше да атакуваме.

Особена съпротива не ни беше оказана. Овладяхме селото без жертви. Мобилизирахме няколко селяни, които да носят конфискуваното оръжие и храната, която закупихме или получихме даром.

Към полунощ, по установения ред и сигнали, напуснахме селото. Изпратихме няколко четника да предупредят Ангел Кръстев Трифонов (Джингара), че трябва да тръгне с нас. Джингара беше лежал в затвора и имаше опасност след нашето нападение да го арестуват и дори разстрелят. Групата беше оглавена от Стоян Гуролойнов, който беше лежал заедно с него в затвора. Не се мина и половин час и групата се завърна заедно с Джингара. Междувременно ние освободихме мобилизираните селяни. Ципорков им благодари и им даде ука-

зания какво да говорят пред полицията. Той им обясни и целите на нашата борба.

Отправихме се по посока на с. Елшица, но това беше само маневра да заблудим противника. Скоро завихме наляво към с. Калугерово, в чието землище прекарахме едно денонощие. След това се отправихме към Лесичово и Церово, като предполагаме, че противникът няма да ни търси, защото едва ли би допуснал, че сме останали в полето, вместо да се укрим в балкана.

На следващата вечер стигнахме местността „Сухото дере“, между Лесичово и Церово. Спряхме в една голяма нива, заградена от шосето и от две дерета. През нивата минаваше телефонна линия. Това беше добре дошло за нас, защото разполагаме с телефонна слушалка. Тя беше взета при нападението на Стрелча. И този път успешно я прикачихме за телефонната жица и я заземихме. Подслушахме предаванията по телефона. Успяхме да получим точни сведения за намеренията на противника, за предприетите мерки за нашето преследване и дори за две кръщенета и едно погребение. Препирната за името на едно от новородените много ни развесели. От телефонната слушалка научихме още, че на 9 май е нападнато село Голак, Ихтиманско. Това нападение беше извършено от групата на Мирко Станков, която презимува в Ихтиманско и която не можахме да предизвестим за акцията край Лесичово. Нападението не беше съгласувано с нас, но облекчи положението ни. От телефонната слушалка узнахме, че властта действително е заблудена — счита, че и това нападение е извършено от нас. Силите на врага се устремиха към Ихтиманско. Той ни търсеше в балкана, а ние бяхме в полето, в неговия тил. Почивахме, необезпокоявани от никого. Уреждахме някои общи въпроси с лесичовските другари. Чрез Методи Савов установихме връзка с Окръжния комитет в Пловдив. Получавахме редовно информация и храна. А един ден получихме и бакъра с вино, за който вече разказах.

Тук трябва да спомена, че Лесичово по нищо не отстъпваше на Мухово. Двете села бяха взели еднакво участие и в Априлското, и в Септемврийското въстание. Почти еднакво участие са взели те и по-късно, в съпротивителната борба. Броят на жертвите, които дадоха и

през Септемврийските събития, и по време на четническото движение, и броят на арестуваните и изтезаваните е еднакъв. Разликата е само, че почти всички мухощи са избити в околностите на селото, а почти всички лесичовци надалече, по поречието на Марица, край Пазарджик и Пловдив. Това не е случайност. Властта целеше да създаде впечатление, че е по-толерантна към лесичовци, и да внесе разногласие между тези две села, които във всички революционни борби са вървели ръка за ръка.

Най-редовно ни посещаваха Никола Чочков, Петър Тонин, Стоян Иванчев, Методи Савов, Димитър Маджаров и седемнадесетгодишният Марин Шишиньов. Някои от тях дори ношуваха при нас и заранта отиваха да си гледат полската работа.

Рано сутринта на 11 май, малко след като си отидоха легалните другари, започна общо заседание на цялата чета. Разгледахме редица организационни, политически и битови въпроси. По нареждане на окръжния комитет Йордан Кискинъв и Йордан Ципорков се освобождаваха от работа в четата. Те трябваше да заминат на партийна работа — Кискинъв в Панагюрска, Ципорков в Пазарджишка околия. По предложение на командуването за заместници избрахме Лука Врагов (дядо Луко) — за Панагюрска околия, и Атанас Козарев от с. Карабунар — за Пазарджишка. Димитър Христов беше избран за боен командир — воевода на четата, а Георги Кратунчев от с. Лесичово — за секретар-каснер и политически отговорник. Георги Кратунчев беше един от най-просветените четници. В Съветския съюз той завърши Академията по комунистическо възпитание, станал доцент и дълги години преподаваше История на КПСС във висшите учебни заведения.

Четата се раздели на четири взвода. За взводни командири бяха избрани Велко Иванов, Пенчо Найденов, Тодор Узунов и Андрей Врагов, братовчед на Лука Врагов. Всеки взвод трябваше да действа в определен район от Лесичово и Мухово до Бъта и Кръстевич. Това разделение се правеше с цел да се укрим по-лесно и развием по-широка масово-политическа дейност. При нужда по решение на командуването щяхме да се съберем и действуваме заедно. Тогава още не ни беше известно, че партията е снела курса

за въоръжено въстание. Ние вярвахме, че най-късно през есента ще има въстание, и се готвехме за него.

След като привършихме изборите, разпределихме наличните средства. Една част от тях бяха определени за изплащане на направените през зимата дългове, друга за закупуване на оръжие. Бяха определени пари и за помощ на семействата на пострадалите от фашисткия терор. По-значителни суми получиха секретар-каснерът и взводните командири — за издръжка на четата (закупуване на храна, дрехи и пр.) На края и всеки от нас получи по една малка сума като неприкосновен запас — при откъсване или при друг случай да си послужи с тях. Както се узна по-късно, някои от по-възрастните четници бяха изпратили неприкосновения запас на семействата си. Влязохме им в положението. Не беше лек халът на техните жени и деца.

Започнахме да се приготвяме за път, защото вечерта трябваше да тръгнем за определените райони. Прелстоеше ни раздяла. Не дълга, но все пак раздяла. Разговаряхме главно за нея. Знаехме, че такива раздели могат и да не завършат със среща. Но за това не говорехме. Когато човек е непрекъснато заплашен от смъртта, не мисли за смъртта.

Сред тези разговори на никой не хрумна, че множеството пътеки, които бяха прорязали нивата, където ношувахме две нощи, могат да ни издадат. И най-неопитното око ще открие, че са от човешки стъпки. Никой не предполагаше, че тези пътеки ще станат причина да се разделим не така, както беше решено, и нашите бъдещи срещи ще стават не по-пътеките и селата на родния край, а по пътищата и градовете на Югославия и Съветския съюз, по окопите на Испанската гражданска война, по явките на съпротивителната борба и... по арестите и лагерите на трагичните 1937—1938, които отнеха живота и на някои български емигранти — наши четници...

На 11 май сутринта, след като привършихме заседанието, при нас се върнаха легалните другари Никола Чочков, Петър Тонин, Стоян Иванчев и Димитър Маджаров. Те съобщиха, че селото е блокирано от многобройна войска и полиция. Войската разполагала и с картечница. От свои съселяни узнали, че в селото се вършат масови арести. Останалите легални другари се

пръснали из нивите и лозята. След тях дойдоха и други наши ятаци, които потвърдиха сведенията. Скоро и нашата слушалка започна подробно да ни информира за намеренията на противника. Ясно беше, че врагът се е ориентирал правилно за местонахождението ни.

Положението ставаше много напрегнато и тревожно. Все пак не допускахме, че ще ни открият до вечерта, а в тъмнината лесно ще се измъкнем. Започнахме често да поглеждаме към слънцето. С нетърпение очаквахме края на деня. А слънцето като че ли стоеше на едно и също място.

Съвсем неочаквано чухме честа пушечна стрелба откъм Лесичово. Нашият наблюдател, замаскиран в клоните на дървото, под което лежахме, веднага съобщи, че откъм селото към нас тича цивилно лице, а след него — верига от войска. От телефонната слушалка знаехме, че това са войници от 27-и пазарджишки пехотен полк. Явно беше, че войската преследва наш другар.

Скоро подгоненият дотича до нас. Беше Методи Савов — секретар на местната партийна организация. Методи пренощува при нас и сутринта заедно с Марин Шишиньов тръгна за село. Много напладен и разтревожен, той ни съобщи, че се натъкнали на войскова охрана и вместо към селото, се упътили към корнилището за лозя. Там възнамерявали да прекарат деня, били открити и нападнати от войници. Направили опит да окажат съпротива с единствения пистолет, с който разполагали, но Марин бил тежко ранен още при първия залп. По-късно научихме, че войниците и полицаите го убили по най-зверски начин. Така той загина едва седемнадесетгодишен.

Йордан Ципорков направи забележка на Методи, че не е трябвало да побягва към нас, а да се насочи в друго направление, за да отклони вниманието на противника. Той призна, че от уплаха не е можал нищо да съобрази.

Войската вече приближаваше нивата. Време за губене нямаше. Методи веднага получи пушка. И той се нареди на заетата позиция. Деляха ни минути от неизбежното сблъскване с войската, която не подозираше, че я очакваме.

Йордан Ципорков залегна близо до нас и ни съобщи, че решенията за промени в командуването на че-

тата се отменят. В предстоящия бой четата ще бъде командувана лично от него. Той набързо даде разпореждане как да се държим по време на сражението. Определи сборните пунктове в случай на откъсване. Каза, че няма от какво да се боим. Имаме силно предимство — изненадата. И още по-силно — знаем за какво се борим. Хладнокръвнието ще ни осигури победа.

А от какво да се боим имаше. Срещу нас настъпваше многобройна, добре въоръжена и добре организирана войска. А ние заедно с легалните другари, които от този момент станаха челници, наброявахме 36 души. Зад нас беше Тополница. На няколко километра отвъд нея сивееше гората — единствено място, накъдето бихме могли да се изтеглим. Вляво от нас беше Лесичово, вдясно — Церово. Там също имаше редовни войскови части, които всеки момент можеха да се включат в нашето преследване.

Слънцето печеше адски. Земята гореше като нажежена. Времето започна да тече много бързо. Някой подхвърли, че положението ни е доста тежко. Ципорков забрани под страх от наказание всякакви разговори.

Ние имаме и още едно предимство, което войската нямаше и за което воеводата не ни говори: нашите командири Йордан Кискинов и Йордан Ципорков, а също така по-възрастните четници Димитър Христов, Делчо Наплатанов, Андрей Врагов, Велко Иванов, Стоян Иванов и др. бяха участвували във войната, имаха военен и политически опит — качества, които ги поставяха по-високо от командния състав на противника.

Решителният момент настъпваше. Ципорков нареди да не стреляме, докато войниците не ни видят лично. Види се, имаше някакви съображения. Изведнаж чухме тревожния вик „Ето ги!“ Това обърка войниците повече от внезапен залп. Разбрахме съображенията на воеводата. „Огън!“ — викна той високо, и ние засипахме противника с бомби и куршуми. Сляха се в едно залпове, плач, стенания, виковете. Ципорков се изправи в цял ръст: „В атака! Напред!“ Стремително се понесохме след него. Една част от войниците, които бяха срещу нас, загинаха или бяха ранени. Сред другите, разкъсани на две, настъпи паника. Атакува ги във фланг и групата на Кискинов, която беше при телефонната слушалка, и остана там. Стъписаха се дори и онези,

които нашите куршуми не достигаха. Повечето от атакуваните побягнаха, други се изпокриха из нивите. Взехме и няколко пленника. Ранените молеха за вода. Не можехме да им помогнем. Самите ние изгаряхме от жажда. Взехме им само оръжието.

За кратко време станяхме пълни господари на положението. Жертви не дадохме. Само Пенчо Найденов беше леко ранен с парче от бомба. Той не обръщаше внимание на раната и с окървавена ръка участвуваше наравно с нас в преследването на обърнатия в паническо бягство противник.

Независимо от нашата победа и паниката, която беше обхванала противника, ние нямахме достатъчно сили и оръжие да водим по-продължителен бой. Не можехме да преследваме врага, нито пък да останем на същото място. Командуването вече беше разпитало пленените войници, които потвърдиха, че в Лесичово и Церово действително има значителни войскови сили. Те можеха, всеки момент да пристигнат. Трябваше колкото се може по-скоро да напуснем полесражението. Ципорков даде нареждане да се изтеглим към „Усойната“, която отстоеше на няколко километра от нас.

Заедно с пленените войници прегазихме Тополница и излязохме на отсрещната височина. Радостта от победата над противника беше много голяма. Крачихме весели, шегувахме се, пеехме. Леко е на сърцето, когато битката завърши без жертви.

Преди още да достигнем шосето Лесичово—Мухово, някоя от войниците и офицерите, укрили се в нивите, след като разбраха, че се оттегляме, започнаха да ни обстрелват. Куршумите ни достигаха, надминаваха, но точна стрелба нямаше и ние продължихме да се движим. Скоро забелязахме, че откъм Церово и Лесичово се задава войска и полиция. Те започнаха да организират пушечна стрелба по нас. И техните куршуми ни достигаха, а понякога и надминаваха. Имаше случаи и на преграден огън. Но ние продължавахме движението.

Нашето командване организира отстъплението в пълнен боен ред. По-опитните четници като Димитър Христов, Велко и Стоян Иванови, Андрей Врагов, Продан Табаков и др. поддържаха огъня, задържаха противника, докато останалите се изтегляха.

В непрекъснати престрелки с войската минахме местностите „Манастира“, „Дончовци“, „Черяшата“, „Клена“ и се насочихме към „Усойната“, където възнамерявахме да се укрием, а през нощта да се изтеглим в някой далечен район. Привечер, много изморени, приближихме „Усойната“. Доста наши другари, особено по-възрастните, едва се държаха на крака. Това позволи на противника значително да ни приближи и да ни пресече пътя с преграден огън. Противниковите залпове ни отрязваха от гората, през която трябваше да минем. Но този път имяхме късмет — спуснаха се тъмни облаци и завалиа проливен дъжд. Сражението с войската беше прекратено.

През цялото време на отстъплението Кискинов, Ципорков, Христов и други по-опитни другари се движеха постоянно между нас. Те бяха на тези участъци, където положението е най-трудно. Даваха навреме компетентни нареждания. Не липсваха и весели, ободряващи шегги. Ципорков умееше да се шегува и в най-трудните моменти. Неговите шегги бяха винаги на място и през този ден изиграха твърде голяма роля.

ДЕСЕТА ГЛАВА

Под прикритието на поройния дъжд ние навлязохме в „Усойната“ и продължихме да се движим навътре в гората. Скоро дъждът спря. Духна лек ветрец. Небето бавно започна да се изяснява. Показа се и слънцето, но то клонеше към залез. Гората беше мокра. Ние бързахме. Искахме да използваме дневната светлина, за да се отдалечим колкото се може повече.

Стигнахме местността „Курткапан“. Когато приближихме поляните, забелязахме въоръжени хора. Те също ни забелязаха и изчезнаха в гората. Сигурно бяха контрачетници или други хора на властта, които предпочетоха да се укрят, вместо да се срещнат и сражават с нас. Ние нямахме възможност и време да се занимаваме с тях. По нареждане на Ципорков завихме наляво и се спуснахме до долчината, а след това поехме по дерето, близо до нашата землянка, разкрита още през зимата.

Беше вече почти тъмно, когато получихме нареждане да направим кратка почивка. Едва сега почувст-

вухаме колко сме изморени. А няхаме храна да се подкрепим. Няхаме и горни дрехи да се стоплим. Изхвърлихме ги при отстъплението. Запазихме само оръжието. — своето и на пленените, ранени и убити войници. Поставихме постове по двата бряга на дерето. Отзад, откъдето бяхме дошли, обаче пост не поставихме. Това беше несъобразителност, но никой не се сети.

Командуването свика по-възрастните другари на съвещание. Трябваше да се разгледа създаването се положение и да се подири изход. Но скоро нещата взеха неочакван обрат. Едва се бяхме отпуснали на тревата и позадрямали, когато чухме шум по посоката, откъдето дойдохме. Едни се питаха кой е, други говореха, че това са наши хора. Изведнаж върху нас се изсипа пушечен залп. Вероятно стреляха онези, които забелязахме в „Курткапан“. В резултат на внезапната стрелба, лошия терен и тъмнината между нас настъпи малка паника. Някои наши другари направиха опит за съпротива, но стрелбата беше безредна и безрезултатна. За щастие жертви нямаше.

Отстъпихме в две групи, но без пълен порядък. В едната група останаха всички, събрани на заседанието — командуването и активът.

След 9-и септември ми попадна телеграфическият доклад на Пловдивския окръжен управител до Министерството на вътрешните работи, в който той дава отчет за това паметно сражение. Ето го: „Панагюрският околийски началник съобщава: „Донасям Ви, Господин управителю, за следното: На 11 того войсковите части на 27 дружина заелно с нашата първа контрачетата предприели арести и обиски в село Лесичово, Парзарджишко. За охрана на селото са били поставени постове от войници. По обед постът откъм местността „Курткапан“ забелязва в близката нива група от 40 човека, както впоследствие се установява, че това са разбойници. Завързва се престрелка, като на помощ на поста се явява контрачетата, и почват да ги преследват. Падат убити двама разбойника, а от наша страна един войник убит и един подофицер ранен. Преследването продължило с отстъпление на разбойниците, които успяват да пленят три войника в местността „Курткапан“. Единият войник обаче успява да избяга. Едва към 3 часа контрачетата ги открива тъкмо

когато те почиват и се хранят... Предвид на мястото, което са били заели разбойниците, контрачетниците е трябвало да се движат един след друг и едва успяват първите да ги атакуват, раняват Кискинов и Ципорков от тях, последните се разбягват в гъстия шумак, като оставят единият войник, една раница, три бомби бухалки и една одринка, една обувка и офицерския шинел на разбойника Ципорков. Контрачетата ги проследява, но гората е непроходима и дирята им се изгубва. Пристигат и войсковите части от Самоков и тези откъм Лесичово и Потерите, които изпратих аз. Обграждат цялата местност и устройват засади. На 12 сутринта всички засади предприемат претърсване на местността, обаче никъде не ги откриват. Разбойниците, разделени на четири групи, се пръснали и последният ранен войник успява да избяга. Той донася, че е тежко ранен и разбойникът Пенчо Найденов от с. Бъта Една от разбойническите групи е минала към махала „Нейкьовец“ — Муховско, друга към местността „Оборище“ — Мечкенско, а другите две към с. Бъта (като се отбивали 8 души във воденицата под местността „Красен клас“) и побягнали към Стрелчанския балкан. Подир последните аз изпратих силни потери от града и селата: Стрелча, Попинци и Бъта, обаче разбойниците още през нощта минали през местностите „Дълбоки дол“, „Брогрено дъно“, „Лакови кладенци“ и по всяка вероятност по течението на стрелчанската рекичка „Чиряшка река“ са хванали Стрелчанския балкан.“

Докладът носи дата 20 май 1925 г. А ето какво съобщава началникът на Обществената безопасност с рапорт № 5221 от същата дата: „От сведенията, с които разполагам, четите всеки ден се разрастват, засилва се дейността им, смела, предизвикателна. Създали са си ореол на всесилие. Селата и въобще местните хора ги поддържат и потерите не могат да се справят с тях. Моето отделение също не може.“

По-нататък началникът говори, че има опасност нелегалните да наводнят и София. Иска помощ от жандармерията и войската. За тази цел предлага и план за действие: Да се създадат въоръжени войскови и жандармерийски групи, които с коли и автомобили да обхождат балкана.

Към рапорта е приложен следният позив, издаден от първа Средногорска чета:

„Войници!

Ние, наследниците на великите български революционери Ботев, Левски, Караджата, ще продължим започнатото от тях дело с цената на всички жертви (морални и материални).

Борбата, започната през юни, продължена през септември, не е довършена.

Войници и милиционери!

Вие сте се излагали десетки пъти на нашите куршуми, но ние знаем, че вие не сте всички съзнателни оръдия на кървавата буржоазия, затова ние щадим вашия живот. Обаче днес, когато вие се стремите да откривате, залавяте и убивате, то знайте, че ние вече няма да стоим със скръстени ръце, ще действваме така, както грябва да се действа срещу наши противници! Знайте, господа, че вие нас няма да унищожите никога, защото народът е с нас и ние сме между него. Идеите с щик не се пробждат. За всяка взета една наша глава ще вземем десет противнически и ще се борим докрай, до тогава, докато победим. Знайте го това — близко е денят! Но тежко му на оновова наш противник, който в този ден ще бъде изправен пред народния съд! Пак ви повтаряме: победата е наша и пак наша, ще победим и пак ще победим!

Долу кървавото изгнило буржоазно общество!

Да живеят безсмъртните бунтовници, да живее великото революционно освободително дело!

Да живее комунизмът!

Долу тираните!

I Средногорска чета“

На края на позива е написано от полицията: „Намерено в земянката на панагюрската банда“.

Не дълго след отстъплението нашата група направи опит да се свърже с другата група, в която останаха ръководството и активът. Подавахме пароли, викахме, но напразно. Вече никога не успяхме да се съберем заедно.

Една група от 15 души, в която бях и аз, потеглихме за района Бъта—Панагюрище. На следващия ден — 12 май, прекарахме в землището на с. Бъта. Бяхме без храна. Нямахме и горни дрехи. А през целия ден често преваляваше. Бяхме изстинали и пре-

уморени. Опитавме се да се свържем с другари от с. Бъта и да получим храна и дрехи, но безуспешно. Властта беше взела извънредно строги мерки. Добитъкът беше събран близко до селото и охраняван от войска и полиция. Никой нямаше право да излиза.

Решихме да продължим към град Панагюрище. Пътувахме през цялата нощ. Пристигнахме в една овчарска сая. Собственикът ѝ Марко Чолаков беше наш ятак. Надявахме се да получим помощ и чрез него да се свържем с другата група на четата, в която беше командуването. Така и стана. Марко ни прие и ни помогна. Донесе ни варено-агне без сол, но никой не забеляза тази подробност. Донесе ни и по малко хляб. След един ден в саята пристигнаха Велко Иванов, Продан Табаков и Делчо Наплатанов. Бяха изпратени от командуването. Те донесоха нареждане да се прегруппираме и заминем в определения район. Така и направихме.

Една група от 6 души, в която влизаха Делчо Наплатанов, Стоян Иванчев, станал четник след боя при Лесичово, Тодор Узунов, Филко Кривошийски и Петър Тонин, също станал четник след боя при Лесичово, се завърна към Мухово, където бяха Кискинов и Ципорков. Втората група начело с Велко Иванов и Продан Табаков, в която влизах и аз, заминахме за с. Кръстевич. В нашата група влизаха още Георги Карапанков, Андрей Врагов, Стоян Героломов, Пенчо Найденов, Лука Ст. Ендеров, Петър Узунов и Атанас Пашов.

В саята при Марко Чолаков оставихме само Лука Врагов (дядо Луко). Той беше доста възрастен, около 50-годишен, не много здрав и от тежкото денонощно пътуване, проливните дъждове и глада беше заболял. Не можеше да се движи. Марко Чолаков обеща да се грижи за него. Оставихме му и необходимата сума. Скоро обаче научихме от ятаците, че дядо Луко бил заловен около саята на Марко Чолаков.

Както пред полицията, така и пред фашисткия съд дядо Луко се е държал твърдо и геройски, не издал нищо. Достоин и геройски се е държал той и пред бесилката, издигната край града. Властта заставила хората да присъствуват на обесването. Децата тъжно плачели за добрия старец, който често ги черпел с боза без пари.

Още в саята избрахме за временен наш ръководител Велко Иванов. Тръгнахме за Кръстевич. В цялата Панагюрска околия беше обявено обсадно положение. На населението и добитъка беше забранено да се отдалечат на повече от 500 метра от селището. Вън от това разстояние се стреляше без предупреждение. Властта целеше с тези мерки да ни лиши от продоволствие и ни принуди да се предадем или да ни унищожи. И действително нямаше никаква възможност да си набавим храна. С войска и полиция беше пълен и балканът. Бяха поставени засади по всички пътища и всички местности, откъдето се предполагаше, че ще минем. Организираните бяха масови потери, които претърсваха стъпка по стъпка целия райони. Нашият опит обаче ни помогна и след тридневна пътуване, под непрекъснат дъжд, мокри и гладни, пристигнахме в землянката. Брашното, захарта и оливиата, които намерихме тук, възвърнаха бодростта ни.

Още като приближихме местността „Габровница“, някои от по-възрастните другари поизостанаха поради умората и пристигнаха при нас един по един след няколко часа. Бяхме десет души.

Още на другия ден направихме опит да се свържем със с. Кръстевич. Оказа се, че и тук е пълно с войска и полиция. Кръстосваха и многобройни потери, съставени насилствено от населението. На властта вече беше ясно, че множество ятаци поддържат връзки с нас. Тя зорко следеше селото. По-старите четници си припомнях първите месеци на своята нелегалност. В сравнение със сега тогава са се движили почти безпрепятствено. Много неща ни тревожеха, но ние нито за миг не преставахме да вярваме, че въстанието е предстоящо. Днес това може да бъде оценено като наивност, непрозорливост. Не! Това беше вяра. Вяра в едно дело. И още по-важно — любов към това дело.

А положението от ден на ден се влошаваше. Нямаше никакви вести какво става с другарите ни. Не знаехме, че един ден след сражението край Лесичово полицията и войската са арестували само от Лесичово 150 души.

В разстояние на няколко дни при нас, един по един, пристигнаха още осем четника: Илия Чоболигов, Делчо Владов Станков, Илия Пеев, Гено Гуджев, Иван

Ципорков и присъединилите се към четата след сражението Димитър Маджаров, Стоян Цоцов и Методи Савов. Те ни разказаха за съдбата на групата, в която останаха Йордан Ципорков и Йордан Кискинов. Заранта те осъмнали у нашия ятак Стоян Георгиев Кривошиев, (Тупара). Още същия ден Йордан Ципорков заедно с Атанас Козарев заминали обратно за Лесичово и Калугерово да се свържат с местните ятаци и поискат помощ. Не се върнали обратно. Към тях се присъединил Атанас Крантов (Чудото), който преди това беше заминал за Калугерово. Йордан Кискинов се отправил към Мухово също с цел да се свърже с ятаците. Димитър Христов с останалите четници се отправил към „Еледжик“. Там прекарвали до 13 май. Тъй като не получили никаква вест, Димитър Христов, Никола Данденов, Димитър Нонкев и Тодор Узунев заминават към муховските махали, за да установят връзка с Кискинов и ятаците.

Скоро след заминаването на четиримата останалите четници забелязали, че към тях се движи войска. Дори и случайно да се е насочила към тях войската, разкриването им би било неминуемо. Бързо се отдалечили от мястото. Прекъсва се връзката и с Димитър Христов. Решили да се отправят към землянката около Кръстевич. При придвижването се откъснал Запрян Станев. Той беше възрастен човек и зле със слуха. Поради тъмнината, дъждовете и трудно проходимия гъсталак един след друг се откъснали Стоян Иванчев, Ангел Трифонов (Джингара), Кръстьо Иков Чоболигов, Георги Кратунчев и Никола Чочков.

Новодошлите ни донесоха много нерадостни новини.

Първа новина.

По селата били извършени масови арести. Особено много пострадало Мухово. Полицията арестувала десетки наши ятаци и привърженици, между които — Стойко Кривошийски (баща на четника Филко Кривошийски), 70-годишен, Рад Кривошийски (чичо на Филко), 68-годишен, Илия Гаджов — 70-годишен, с двамата му сина Стоимен и Спас Гаджови, Никола Христов (баща на Димитър Христов), Никола Попов, Стойко Каеков, Никола Лулов, Ангел Церовски, Димитър Руженов и Ангел Капаров. След като ги изтезавала жестоко сред селото, полицията ги откарала в Панагюрище.

По-късно научихме, че там прекарали „20 дни в ада“. Когато майката на Христов, Стоянка Христова, отишла да ги види, не могла да ги познае: били обезобразени от инквизициите, без нокти, с изподрани носове и уши.

Никой нищо не издал. Това вбесило извергите и те решили да си направят „малка шега“. На 25 май освободили арестуваните муховци. Било 7 часа вечерта. Предупредили ги да минат по шосето за Мечка, защото от другаде нямало пропуск. Някъде към последните къщи на Панагюрище ги настига камион. „За Мухово ли? — запитал нехайно, но любезно шофьорът — Качвайте се! И ние сме затам — предложили непознатите хора в камиона“. Отворили капака, но освободените арестанти не могли да се качат. Мнозина били с изпотрошени ръце, крака, ребра и едва се движели, подкрепяни от другарите си. „Благодетелите“ внимателно им помогнали да се качат. Камионът потеглил, но не към Мухово, а към онази местност, която някога се наричаше „Мулейски ливади“, а сега „Панагюрски колонии“. Всички били избити с тояги и ножове от пияните шайкаджии. Захвърлили трупове им в един трап и ги оставили полузаровени. Дълго след това панагюрци срещали овчарски кучета или виждали да се вият орли, захапали човешки крайници.

Втора новина.

В муховската махала „Любница“ пристигнала войнишка команда, начело с капитан Томовски. Заедно с тях пристигнала и командата на Стоян Мадарски от Костенец — 15—20 цивилни плячкаджии, изпратени „за опазване на Мухово от разбойниците“. След два-три дни не останала неграбена къща.

Полицайте, войската и шайкаджиите вилнеели, пиянствували, изтезавали, но те и беснеели, че не се намира муховец, който да предаде Кискинов. Високо разтръбват, че правителството дава за главата му 200 000 лева, за главата на Христов — 150 000, и за всеки останал четник по 50 000. Предател не се намира, въпреки че както се узнава по-късно, Кискинов е всяка нощ в махалите „Нейковец“ и „Пъстроок“.

Особено са вбесени местните властници: кметът Димитър Помаков, фелдшерът Гърбинков, попът, чорбаджията Никола Танчев и др. Те клеветят военните, че не си гледат работата и затова четниците се ширят свободно. Капитан Динчев прави сериозно предупреждение на Евтимов, че не е оправдал възложеното доверие. Евтимов

дава обещание, че с един удар ще смаже четниците и ятаците. Иска само да му се даде на разположение кавалерийска част. Искането му е изпълнено. Димитър Помаков великодушно му услужва с тенекии газ.

Палежите започват с къщата на Димитър Христов. Запалват всички сгради и забраняват да се изнесе каквото и да е, дори и тригодишното детенце, което спяло. Но когато Евтимов и Помаков се отдалечават, войниците го изваждат от пожара полузадушено. Пламват къщата на Андрей Босаков и стопанските сгради на Нейко Гунчев. Веднага след тях пожар се извива и над махала „Равни рът“. Първа пламва къщата на Никола Христов (първи братовчед на Димитър Христов). Стопанинът е в затвора, а стопанката, която се хвърлила към пламъците да спаси нещо, била пребита и не след дълго починала. Така една след друга пламват 150 къщи и стопански сгради. Няколко дни наред се вият пламъците над Мухово. Месеци наред не стихват стонове на инквизираните.

Шайкаджиите не се задоволяват само с палежи и инквизиции. Те започват да изнудват, да искат пари. Арестуват дори и незамесени в движението хора и им искат откуп.

Трета новина.

В махала „Ратъовица“ е арестуван Димитър Геров (братовчед на Кискинов). Подкарват го с група арестувани. Един от войниците, като чул фамилията Герови, се приближил до него. Съобщил му, че е негов родственик. Баща му се е преселил от Мухово в Северна България. Съобщил му също така, че в реката край селото всички ще бъдат избити. Казал му да побегне, а той ще стреля във въздуха и ще му даде възможност да избяга. Така и става. Геров обаче не можал да се свърже с четниците и се прибрал в къщи. Баща му отива при Помаков, за да му каже, че синът му иска защита. Помаков обещава да го спаси, а дава нареждане да го разстрелят край селото. Майката на Геров не издържа и се хвърля в Тополница. Попът забранява да я погребат в гробищата, защото е постъпила нехристиянски. От уплаха умира майката на Никола Попов и други жели.

Четвърта новина.

Мухово заживява в някакъв кошмар, в някакъв кръв във водовъртеж, от който няма измъкване. Започват да

се ширят клеветата, личното отмъщение. Пръска се по селата-слух, че муховци са виновни за гибелта на ятаци и четници. Интригантството на Евтимов дава плодове. А арестите и убийствата без съд и присъда не стихват. Широки размери вземат изнудванията. Подушат ли шайкаджните, че някой има пари, веднага го арестували и го обвинявали в съучастничество на четниците. Подочуват, че Добре Беленски (тъст на Фидко Кривошийски) има пари. Започват да го измъчват и му вземат златните монети, които и той не знае колко са, защото не може да брои. При обиска на Михаил Тепавичаров намират в него кесия с жълтици. Той си иска парите и Евтимов му ги хвърля в краката, но след това, за да се откупи, трябва да даде още много пари. Същото вършат и с Георги Божинов — заможен селянин. Откуп вземат и от Георги Ружинов. Арестуван е и доносчикът Петър Пехлев, защото се скарал с Помаков и казал, че Евтимов е прост. Пребиват го и умира. Арестуват и Георги Навушанов, загдето е казал, че Евтимов е цар на Мухово. Остава жив след побоя, но до края на живота си е болен.

Не остава неоткрит и неарестуван ятак. Стоян Бозаков, доставчик на оръжие за четата, е пребит и осъден на двегодишен затвор. (След две години се връща болен от туберкулоза и скоро умира. Остава невръстно дете, което дават хранениче в Пловдив).

Едни от последните арестувани са Христоско Кацаров, активен ятак; Велко Церовски, куриер и ятак на четата; Стоян Кискинов (чичо на Я. Кискинов), притежател на дюкян, също ятак, и Пенчо Райков (вуйчо на Кискинов), неуравновесен човек и дърдорко, без каквито и да е връзки с четниците. Когато ги подкарват към Пазарджик, Велко Церовски казва на другарите си: „Мен ще ме убият. Предаде ме братовчедът Стойко. Помнете това“. При едно дере той се хвърля в храсталака, без войниците да забележат. Пенчо Райков се развиква: „Един от нас побягна“. Двама войници се спущат след Велко, а останалият успокоява арестуваните, че има царска заповед да не се убива без съд. Екват изстрели. В дерето е спряла кола. Жени са докарали пране. Единият от войниците приляква до колата и разстрелва Велко от упор. Дава знак да заведат и останалите при него. Взема брадвата от колата и отсича главата на Велко.

Така дава нагледно доказателство за царската заповед да не се убива без съд.

Евтимов изпълнил първата част от обещанието си: справя се с ятаците. Но с четниците — не е заловен нито един. И той решава — събира цялото население над 20 години и го отвежда в „Курткапан“. В ръцете на всеки има брадва. Заставя селяните да секат гората, за да улеснят преследването на партизаните.

— Идиот! Няма ли да ги заставиш да извозят с коли планината? — просъсква му по телефона окръжният началник.

Новини... Новини... Идваха те една след друга, както идваха един след друг четниците в нашата землянка. Но какво става с Кискинов? С Ципорков? С останалите? Та нали половината не са в землянката. Това не ни беше известно. Ние стояхме в тревожно очакване под потъмнелите дървета на землянката.

И в тези нечовешки трудни условия от с. Кръстевич се намериха смели хора, които да ни помогнат. Това бяха Георги Ликин, брат му Илия и Добри Кокалов (Къоравото). Добри Кокалов беше един от най-доверените ятаци на четата. Преди няколко месеца на него е бил поверен Христо Михайлов. Довел го от Пловдив. Със съдействието на Стойко Церовски — друг верен ятак — Христо Михайлов дошъл в землянката на инспекция. По пътя го разпитвали откъде е и как се казва, но Христо Михайлов ги смъмря за словоохотливостта им. Казва им, че членът на нелегалната организация трябва да умее да мълчи. След по-малко от година Кокалов и Церовски показват как може да мълчи членът на нелегалната организация. Разстреляли ги, без да кажат дума, без дори с поглед да издадат, че са познали Христо Михайлов между арестуваните...

Ако в тези мъчителни дни не загинахме от глад, това дължим на нашите ятаци от Кръстевич и най-много на баба Муда. Тази проста селска женица прояви необикновена смелост и съобразителност. Тя вземаше разрешително (открит лист) да откара в Пловдив дърва за продаване. На пазар обикновено отиваше с някое от децата си, най-често Стойко. След продажбата на дървата се срещаше в Пловдив с отговорни другари и с тяхна помощ закупуваше за нас брашно, ориз, захар, оливия, сол, цигари, зеленчуци и дрехи. Надвечер си тръгваше

обратно. На уговореното място — най-често местността „Лещака“ — ние я причаквахме, само за няколко мига мятахме всичко на гръб и колата заскрибуцваше закъм село празна.

В края на май или в началото на юни при нас дойде селският говедар, който беше наш помагач. Той ни съобщи, че при него за втори път дошли трима души и искали да ги свърже с нас. Казвали, че са нелегални, и не му изглеждали да са контрачетници. Съгласихме се да се срещнем с тях.

Срещата стана далече от землянката. Взехме всички мерки, ако тези хора се окажат провокатори, да ги заловим или унищожим. Непознатите бяха Васил Икономов от Копривщица и Антон Ганчев от Пирдоп. Името на третия съм забравил. Васил Икономов и Антон Ганчев бяха добре известни на четниците и се ползуваха със славата на смели бойци и отлични стрелци. Икономов, макар и да беше един от най-изтъкнатите анархисти по това време, осъждаше някои крайности на анархизма и беше за единодействие с комунистите.

За Антон Ганчев знаехме само, че е роден в Пирдоп, че е комунист по убеждение и макар и да е попаднал в Копривщенската чета, където преобладаваха анархистите, заедно с останалите комунисти в групата, постоянно се е стремил да влезе във връзка с нас.

Нашите гости ни разказаха, че Никола Чочков и Георги Кратунчев са заловени край с. Елшица. И двамата били тежко ранени. (По-късно и двамата са осъдени на дълги години затвор. Георги Кратунчев успява да избяга и през Югославия да стигне в Съветския съюз. Загина като парашутист в групата на Продан Табаков. Предава го някакъв селянин от Харманлийско. Никола Чочков след дългогодишно престояване в затвора е освободен и загива на връх „Еледжик“ при тежко сражение между партизаните и жандармерията през пролетта на 1944 г.)

Узнахме още, че край Лесичово са заловени четниците Петър Тонин, Стоян Иванчев и Кръстьо Иков Чоблигов. Тези вести силно ни стреснаха. Може би потерята съвсем скоро ще довтаса и в нашата землянка.

Тримата другари ни предложиха да се присъединим към тяхната група. Обясниха ни, че районът им е относително спокоен. Ние приехме. И добре, че не отказах-

ме, защото, както узнахме по-късно, Кръстьо Иков Чоблигов беше издал не само всичките ни ятаци в Кръстевич, но и местонахождението на землянката ни.

На групи от по 3—4 души се упътихме към местопребиваването на копривщенската група.

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Копривщенската група се беше разположила в местността „Петдесетница“, на два километра източно от шосето, което свързва Копривщица с Пловдив. Четниците и живееха на открито. Използваха завета на една огромна скала. Групата се състоеше от Васил Икономов, Васил Попов (Героя), Антон Ганчев, Нешо Мандалов, Стоян Тороманов, братя Рашко и Никола Юрукови и братя Нягол, Нешо и Атанас Тумангелови. От тях Антон Ганчев, Рашко Юруков, Нешо Мандалов и Атанас Тумангелов бяха комунисти. Нешо Тумангелов се представяше за анархист, но останалите, които наистина бяха анархисти, отричаха и имаха големи разногласия с него по отношение на целта и тактиката на четническата борба.

Както казах, към местопребиваването на копривщенските четници ние се упътихме на групи по 3—4 човека. Групата, в която влизах и аз, пристигна късно вечерта. Посрещнаха ни много весело. До огромната скала гореше буен огън. Отраженията на пламъците пъргаво играеха по върховете на дърветата. Рашко Юруков свиреше на кавал и трябва да се каже, че свиреше майсторски. Останалите пееха. Наистина беше много романтично. Ако пламъците не осветяваха дула на пушки и черни тела на бухалки, човек би помислил, че са събрани безгрижни излетници. Личеше, че другарите ни от копривщенската група не познаваха нашите тревоги. Те не бяха се сблъскали сериозно с противника, не бяха търпели негодите на боя и продължителното отстъпление, не бяха загубвали другари в сражения. По-късно, след като заживяхме съвместно, те ни разказаха за някои дребни сблъсквания с противника. Между другото, при тях се намираха бинокълът, довната пушка, раницата, мушамата и някои други ве-

щи на цар Борис. Те бяха взети при нападението срещу царя, извършено от Васил Икономов, Васил Попов (Героя), Антон Ганчев, Нешо Мандалов и Нешо Тумангелов, през април същата година в Арабаконак.

Нападението срещу царя е станало съвсем случайно. Петимата нелегални се движели от Копривница за Ботевград с цел да установят връзка със своите ятаци. Били въоръжени само с пистолети и бомби. Изведнъж забелязали, че по шосето на отсрещния баир се движат три леки коли. Васил Икономов имал сведения, че царят и приближените му често ходят да ловуват в околностите на Троянския манастир по за ден-два. По онова време леките коли бяха голяма рядкост и съвсем естествено Икономов предположил, че това е царят. Решили да устроят засада и да спрат втората кола. Било най-вероятно царят да е в нея.

Набързо се притаили около близкия завой. На самия завой бил поставен Антон Ганчев. Задачата му била да пропусне първата и да спре втората кола. Другарите му чакали встрани с бомби и пистолети, готови за действие. След като преминала първата кола, Ганчев се изправил да види на какво разстояние е следващата. Бил забелязан. Колата се заковала на място и едновременно с това от нея стреляли срещу Ганчев. После тя дала заден ход. Разстоянието не било малко, но Икономов силно метнал една след друга две бомби. Останалите стреляли. Едновременно с избухване на бомбите, колата се блъснала в някакво дърво. Човекът, който стоял на кормилото, скочил и се мушнал в гората. Не го подгонили, защото не знаели какво ще сторят другите две коли. Първата си продължила пътя, а третата завила и се върнала обратно. Едва когато отишли на мястото на обрнатата кола, разбрали, че лицето, което стояло зад кормилото, било самият цар. Както неведнъж, Борис сам кормувал. Етимологът Делчо Илчев и шофьорът загинали.

Скоро след обединението ни, при убийството на Васил Икономов, пресата съобщи, че в него е намерен и бинокълът на царя, отнет при покушението му в Арабаконак. Полицията познала бинокъла по инкрустираните върху него инициали на царя.

Ловната пушка на царя ние носехме дълго със себе си. След нападението на село Слатина, Карловско, я

скрихме заедно с иззетите от общината пушки в една хралупа. Възнамерявахме да се върнем след това и ги приберем, но не успяхме да сторим това. След 9 септември 1944 г. разказах на партизани от това село за укритите пушки. Те пък ми разказаха, че селяни отсекли дървото с хралупата и намерили пушките. Властта ги конфискувала. В общината останала само ловната пушка. Отидох до селото и обясних на председателя на селсъвета историята ѝ. Той ми я даде срещу разписка. Предадох я в Музея на революционното движение. И сега можете да я видите там.

Заниза се нашето четническо ежедневие. Копривщенската група, в която доминираха анархистите, нямаше определен ръководител. При анархистите така е прието. Най-малопросветените от тях разсъждават така: „При нас действа принципът на свободната воля. Върша, каквото желая. Никой не може да ми заповяда. Ако искам, ще се бия, ако искам — не. Всичко решавам аз — свободната личност. Сам съм си господар. Анархията е майка на реда.“ Разсъжденията на по-просветените в последна сметка се свеждаха до същото. От средата на анархистите по-късно бяха вербувани агенти, някои постъпили на служба в полицията. Нешо Тумангелов например стана оръдие на югославската полиция за преследване на македонски революционери и за провокации по българската граница.

И все пак, въпреки че при анархистите не е прието да има ръководител, негласен ръководител беше Васил Икономов.

Въпреки че превъзнасяше установения ред на безначалие, Нешо Тумангелов се стремеше да заграби властта не само на копривщенската група, но и на обединената чета. Той приказваше много. Фантазията му работеше безотказно. Всеки ден предлагаше най-фантастични планове, които бяха замислени дръзко и с размах, но в последна сметка се свеждаха до вдигане шум около неговата личност чрез ефектни, но самоцелни авантюри. По-късно узнахме, че в един разговор малко преди нашето идване Икономов му казал: „Прав е бил Кискинов, гдето те е изгонил от четата“. И тук, както в четата на Кискинов през 1924 г., Нешо Тумангелов искал да провъзгласи за главна цел на четническата борба експроприация на средства. Васил Иконо-

мов обаче, въпреки неговите анархистични възгледи, се придържаше към принципите на една по-широка и организирана дейност срещу фашизма. До този извод, изглежда, той беше дошъл в резултат на дългогодишната си нелегална анархистична дейност, която не беше довела до нищо положително.

При сливането на двете групи ние се убедихме, че Васил Икономов и Васил Попов (Героя), когото тогава знаехме с псевдонима Доктора, действително са тръгнали да дирят връзка с Кискинов и Ципорков и искрено желаят съвместно с нас да се борят срещу фашистката власт. Те се отнасяха към нас с много голямо внимание. Правеха всичко да установим колкото се може по-скоро връзка с нашето командуване, да уредим въпросите за съвместното действие на комунисти, земеделци и анархисти срещу фашизма. Нешо Тумангелов обаче не само че не желаше такава среща, но и се стараше да я осуети. Той се боеше, че при Кискинов ще трябва окончателно да се прости с експроприаторските си възделения. Започна надълго и нашироко да говори пред някои наши другари, че при миналогодичното спречкване виновникът е Кискинов. Всеки ден настояваше да проведем акция. Говореше, че не сме туристи, а революционери. Трябва да спомена, че неговите планове, дръзки, но самоцелни, блязеха достанашия другар Велко Иванов. Той харесваше неспокойната авантюристична натура на Тумангелов. По прихода му беше доста близък. Велко обаче уважаваше нашето общо мнение, а то беше: да не пристъпваме към съвместни действия, докато не влезем във връзка с нашето ръководство и с партийните организации. Васил Икономов ни поддържаше. И Нешо Тумангелов декларираше, че е съгласен, но за никого не беше тайна, че това е привидно.

Докато ние умувахме върху въпроса за свързването ни с командването, времето течеше, храната ни привършваше. Свръзка обаче все не установявахме. Едни говореха, че е рисковано да дирим Кискинов и Ципорков сега, когато Панагюрският и Пазарджишкият край са наводнени с войска. Други предполагаха, че е възможно нашите ръководители да дойдат в Кръстевич и там да се свържем. Но съвместни акции все пак тряб-

ваше да проведем, преди да сме се срещнали с Ципорков и Кискинов. Един фактор сложи временно край на споровете ни и ни обедини за общи действия — глад.

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА

Копривщенската група се състоеше от 10 души. След нашето пристигане станахме 28. А при нашите „домакини“ имаше само малко сирене, взето от каракачани. Ние донесохме със себе си брашно. Правехме пити. От време на време доставяхме месо и други продукти от южните села, но набавянето им беше много трудно. Липсваха възможности да се снабдим с храна чрез организациите в селата. Ние бяхме се откъснали много далече от базите си. Копривщенската група не беше свързана с политически групи в градовете и селата. Тя имаше връзка само с отделни лица в Крушево, Красново и Старосел, но те не бяха в състояние да ни помогнат. Беше обявено извънредно положение и в този край. Бяха блокирани припланинските села. А храната свърши. Настъпи глад. Отслабнахме съвсем. Някои заболяха. Ако не предприемехме нещо, щяхме да умрем. А единственият начин да се снабдим с храна беше чрез въоръжено нападение.

Решихме да спрем каруците, които превозваха продукти за Панагюрище. По онова време нямаше нито влак, нито автобус, нито достатъчно камиони и Копривщица се продоволствуваше от Пловдив с каруци. По нареждане на властта обаче те се движеха групово и през балкана винаги бяха конвоирани от полицаи или войници.

На 6 юни блокирахме района, през който щяха да минат каруците. Поставихме постове от „Петдесетника“ до ханчето. Те трябваше да узнаят с какви сили полицията и войската охранява каруците, какви мерки е взела властта за борба с четниците.

Нападението беше извършено на 8 юни преди обед. Денят беше много хубав и слънчев. На нас ни причерняваше от глад само преди няколко часа, но сега бяхме с повишено настроение. Усещяхме дори мириса на здравеца.

Получихме нареждане да блокираме района от „Петдесетница“ до ханчето. След като навлязат каруците в блокирания район, да не допускаме войниците и полицаите. Така и стана. Още като ни забелязаха, войниците и полицаите се върбаха. Не приеха боя. Единият фланг беше осигурен.

След като видях, че от едната страна опасността е временно отстранена, Икономов, който не желаше да се показва пред каруцарите копривщеници, взе мен и Гено Гуджев и ни отведе да подкрепим поста на „Петдесетница“. Остави ни вдясно от шосето, а сам отиде при поста, поставен вляво. При нас дойде Георги Карапанков от Брезово, Пловдивско, и тихо ни съобщи, че Икономов се намира при другарите вляво, ние трябва да наблюдаваме полянката „Петдесетница“, за да дадем възможност на останалите да отнесат повече продукти. Ако забележим войска, без да стреляме, да отидем и съобщим на групата вляво. В същия момент забелязахме, че през поляната, в боен ред, срещу нас се движи войска. Войниците бяха с каски, пушки и бомби. Георги веднага отиде да съобщи на Васил Икономов и другите за идващите войници, а ние останахме да наблюдаваме.

Войниците преминаха поляната и навлязоха в гората. Вече не ги виждахме. Те също така не подозираха, че се намират в района на нашата засада. В тези мъчително напрегнати минути се чу гласът на Васил Икономов, който предложи на войниците да не стрелят и да се предадат. Но войниците получиха команда да залегнат и открият огън. Първоначално сражението започна между Васил и войската, но постепенно обхвана всички четници от засадата. Не изтече много време и войниците, които дадоха няколко ранени, бяха отблъснати, без да могат да придружат каруците. Ние излязохме на шосето. Войниците бяха оставили много патрони и бомби. Докато ги събирахме, една част от нашите другари замина обратно за каруците да стовари храната. По пътя те забелязаха шапката и пушката на Георги Карапанков. Притичахме и ние. Открихме следи от много кръв. Ясно беше, че Георги е тежко ранен. Тръгнахме по следите му и след двадесетина крачки го намерихме мъртъв. Беше пронизан със залп. По тялото му имаше множество рани.

В същата престрелка случайно беше ранен и един колар копривщенин, който заедно с дъщеря си караше дърва за продан. Момичето плачеше и се суетеше край него. Васил Попов (Героя) носеше със себе си санитарна чанта с медикаменти. Именно за това го наричаха Доктора. Той превърза колара и даде нареждане на момичето колкото може по-скоро да откара баща си в болницата. Дадохме му и пари, нужни за лечението.

Войниците още веднаж направиха опит да ни атакуват. Войска и полиция ни атакува и от другата страна. Трябваше по-бързо да разтоварим каруците. Нямахме време и да изкопаем гроб за нашия убит другар Георги Карапанков. Отнесохме го по-навътре и го положихме върху тревата до едно дърво. По-късно научихме, че полицията отрязала главата му и я разнасяла по селата.

Каруцарите бяха копривщеници. Посрещнаха ни дружелюбно и със съчувствие се отнесоха към нашата борба. Добре се отнесохме към тях и ние: уредихме документите по изземването на провизиите, дадохме им разписка и малко пари да се почерпят. Разписката трябваше да представят на търговците — собственици на стоката.

В групата, която разтоварваше каруцата, беше и Нешо Тумангелов. Той разговарял с каруцарите, давал някакви разпореждания за стоварването и пренасянето на продуктите. Каруцарите предали на властта, че той е командир на четата. През следващите дни буржоазната преса вдигна шум за някаква чета на Нешо Тумангелов, на „Братя Тумангелови“. Разбира се, това не отговаряше на истината, защото по това време той не беше нито избран за командир, нито дори беше определен да оглавява акцията. Но ние нямахме нито възможност, нито пък желание да опровергавахме буржоазната преса.

След като се сбогувахме с каруцарите, натоварени с храните, потеглихме към връх „Богдан“. След две денонощия стигнахме и необезпокоявани от никого се установихме за по-продължително време на бивак. От връзките, които установихме със селата, научихме, че въпреки усилията на властта, която е искала да разбере кой е убитият четник, никой не признал, че го познава. Така нашият другар Георги Карапанков е бил

погребан неизвестен в гроб, който и днес не се знае къде е. Мястото, където се установихме на бивак, беше тихо и красиво. Имахме храна за петнадесет дена. Отдохме се на „сладка почивка“. Отново възникна решеният въпрос: „При какви условия да действваме съвместно“? Ние отново заявихме категорично, че без разрешението на нашето командване няма да действваме. Но къде беше нашето командване? Какво беше станало с Кискинов, Ципорков и Христов? Какво беше станало със заловените? С нашите ятаци?

Изпратихме Продан Табаков, Илия Чоболигов и Гено Гуджев да установят връзка с Кискинов и Ципорков. Преди да тръгнат, уговорихме среща и контролна среща. Нашият временен ръководител Велко Иванов обаче беше изпаднал под влиянието на Тумангелов и не осигури навременното ни явяване на срещата. Когато отидохме на уговореното място, намерихме бележка от Продан Табаков: „Грешите, дето не идвате навреме на срещата“. По такъв начин Табаков, Чоболигов и Гуджев се откъснаха от нас. Едва в емиграция успяхме да узнаем какво се е случило с тях.

Те не успяват да се свържат с Кискинов и Ципорков. Узнават, че в Мухово вече всички ятаци са разкрити. Стотици арести и убийства са станали и в Лесичово. Всеки опит за връзка може да завърши гибелно. Малцината оцелели ятаци ги съветват да емигрират. Носят се слухове, че останалите са вече в Югославия и Гърция. След осуетяване на връзката с нас, тримата се отправят към Кръстевич. От крайселския хълм виждат, че селото гори. Въпреки всичко Продан решава да се добере до селото и ако не успее да се свърже с някого, поне да узнае какво е положението. Какво е положението те узнават, преди още да направят опит за връзка. Откриват Георги Петков (Ликин) — единственият от ятаците, който е успял да се изплъзне от ареста. Горчив е разказът на Георги: убит е брат му Илия. Предателят Кръстьо Чоболигов завел полицията при стадото му. Убит е дядо Тодор Табаков — бащата на Продан. По донесение на Кръстьо Чоболигов са арестувани дядо Георги Церовски с цялото му семейство. Синът му Стойно успял временно да се укрие, но бил предаден и заловен. За първи път не можал да надхитри врага — през зимата по негово хрумване ловци

са обикаляли продължително района около землянката, за да прикрият следите на нелегалните. Арестуван е Добри Кокалов. Предателят Кръстьо Чоболигов не познавал лично баба Муда и дядо Георги Ночев, но завел войската на нивата, откъдето той е получавал храна. Местните власти разбрали кой ги е снабдявал. И двамата били арестувани. В селото е пристигнал поручик Шулеков, добре известен от разпратата с ятаците в Мухово. Пристигнала и група цивилни шайкаджии начело с Коста Плачков. Лично той отрязал главата на Георги Карапанков и я разнасял с компанията си по селата. Донасял я и в Кръстевич. Пристигнали са и такива известни убийци като Стойно Алексиев от Златица, Йордан Йорданов от софийската дружина и Иван Богданов от Голямо Конаре. Носели се слухове, че са убити Добри Кокалов, Стою Чакъров и дядо Атанас Айвазов със синовете му Стоил и Петър. Осем души жертви.

Тримата четници слушали печалния разказ на своя другар. Продан мълчаливо се взираше към дима, който се виел над родния му дом, където вече никога нямало да се завърне баща му. И запял. Тихо запял „Вий жертва паднахте“. Запял и Илия, който със своя красив глас неведнъж ни веселеше. Не знаел, че след три дни ръката на предател ще посочи пътя към неговото убежище. Не знаел, че след три дни и той ще падне от куршума на врага. Пеели и Георги, и Гено.

Много пъти в емиграция те си спомняха за пламъците на бунтовното село и за песента, която те по някакъв странен начин запели. Спомняха си те и за това, че въпреки ужаса на фашисткия терор оцелелите ятаци продължили да ги подпомагат. Спомняха си те и за предателите Дичо Кущинаров и Иван Сотиров, които станаха причина да бъде убит Илия Чоболигов и ранени Продан и Георги. Спомняха си и за предателския опит да ги отровят със сол, примесена със стрихнин. Борбата не ражда само герои.

След сражението, в което пада убит Илия Чоболигов, Георги Ликин, тежко ранен, се откъсва от групата и през Гърция заминава за Съветския съюз. Загина като командир на отряд Антон Иванов, известен с партизанското име „Дед“. Продан Табаков и Гено Гуджев по

съвет на другари от Панагюрище се отправят за Югославия.

Съдбата на нашите трима другари вече обяснява причините, поради които ние, които се намирахме около връх „Богдан“, не можехме да се срещнем с нашето ръководство, чиято съдба не ни беше известна. По същото време, когато Продан Табаков, Гено Гуджев и Илиия Чоболигов направиха опит да се свържат с Кискинов и Ципорков, друга група, начело с Васил Икономов, в която влизаха и Велко Иванов, Пенчо Найденов, Нешо Мандалов и Делчо Владов, се отправиха към Ихтиман с цел да установят връзки с някои от тамошните ятаци, а също така и с нелегалните, които се укриват в този край. След десет дни групата се върна без Васил Икономов.

Движейки се покрай шосето Пловдив—Копривщица, групата пристига до ханчето, близо до местността „Петдесетница“. Спрели да починат недалеч от чешмата. В този момент пристигнала потеря от военни и полицаи. Без да забележат групата, устройват засада от другата страна на шосето, предполагайки, че четниците ще минат оттук. Групата решава да дочака тъмнината и тогава да атакува. Така и става. С настъпване на тъмнината нашите другари обсипват потеряджиите с бомби и куршуми. Чуват се стенания и плач. Някои от бомбите обаче избухват във въздуха и раняват Васил Икономов и Велко Иванов. Парчетата били извадени от тялото им с обикновен нож. Въпреки това всички завършва благополучно.

Групата се отправя към с. Белица, Пирдопско. Там срещнали полския пазач. Той им обещал, че няма да съобщи за тях на властта, и те го пуснали. Малко покъсно обаче, когато спрели на почивка и дори задрямали от умора, били заобиколени от многобройна войска и полиция. Завързва се жесток бой. Четиримата успяват да се измъкнат от сражението. След няколко дни научихме, че Икономов е убит. Във вестниците беше поместен и голям негов портрет. Даваха се обширни сведения за живота му и за обстоятелствата на убийството. Съобщаваше се също така и за намерения в него бинокъл на царя.

Съобщението за смъртта на Икономов посрещнахме с голяма болка. Бяхме изгубили един храбър, до-

бър и честен другар, когото ние дълбоко уважавахме, въпреки анархистичните му възгледи. Положението в четата вече се промени. Нешо Тумангелов спечели напълно на своя страна Велко Иванов. Ние обичахме Велко за неговата смелост и преданост, за дружеското му отношение, но слабата му култура и склонността му към авантюри го тласнаха в погрешен път. Въпреки това обаче ние бяхме все още четници от една и съща чета и нещата, които ни обединяваха, бяха повече от нещата, които ни разединяваха. А освен това нашите най-просветени четници, нашите ръководители не бяха при нас. Изключение правеше само Методи Савов. Той беше завършил средно земеделско училище, продължително време е бил партиен секретар на селото и връзка с окръжния комитет. Имаше политически опит. Той се противопоставяше на анархистите и поспециално на Нешо Тумангелов. Негова е главната заслуга, че по-голямата част от Кискиновата чета не изпадна под влиянието на анархистите и Нешо Тумангелов. Защото смелостта на Тумангелов, неговата буйност и дързост, а също така неговата пъргава фигура и изискано четническо облекло привличаха по-младите. И бяха нужни спокойните, но убедителни доводи на Методи Савов, за да проумеем гибелността на Тумангеловата тактика. По-късно като емигрант в Съветския съюз Методи Савов завърши Тимирязевската селскостопанска академия и стана инженер по консервна промишленост. Работеше в Одеса и стана жертва на култа към личността. Семейството му и сега живее в Москва.

Отново ни се свърши храната. Гладна смърт отново ни заплаши. А всички пътища, пътеки и поляни, през които можехме да се придвижим, се пазеха от войската и полицията. Да навлезем отново в селата на Панагюрска и Пазарджишка околия беше изключено. Решихме да се свържем с карловските села. Там беше относително спокойно.

Методи Савов, Луко Ст. Ендеров, Атанас Тумангелов и аз заминахме за землището на с. Слатина, Карловско. Задачата ни беше дори и чрез случайни селяни да се опитаме да уредим въпроса с нашето снабдяване.

Срещнахме селския воловар и неговия син. Предложихме му да ни продаде един вол и да ни закупи продукти: захар, сирене, оливия, тютюн. Той се съгласи. Оставихме пари за продуктите и подкарахме вола. Другарите ни посрещнаха с радостни викове. Заклахме вола и с наличния ориз започнахме да варим чорба. На разположение имахме една тенджерка и една газена генекия. Най-старият четник, бай Атанас Пашов, отново имаше възможност да се заеме с истинско готварство. Най-младите — аз и Димитър Маджаров — му помагахме. Бай Атанас прояви истинска шедрост. Разреши на онези, които желаят, сами да си опекаат месо и да ядат колкото си искат. Без хляб не може да се изпита сладостта на месото, но такава изобилие не се среща често в четническия живот. Менюто беше един ден чорба с месо и ориз, а на другия ден чорба с месо без ориз.

След няколко дни друга група отиде и направи среща със селския биволар и докара още едно говедо. Биволарят също обеща да ни служи. Плащахме и на двамата далече по-скъпо, отколкото струваха продуктите, само и само да не донесят за нас на властта. Не след дълго разбрахме, че нашите „помагачи“ съобщавали на властта за срещите си с нас, че били завербувани да ни следят и донесат за нас. Полицията започна да дебне: на много места се проявиха „секретни“ постове, които търпеливо чакаха да попаднем в клопката им. Говедарят и биволарят, разбира се, бяха скрили, че получават от нас пари, че ние плащаме скъпо и прескъпо за всичко, което ни доставят. Така или иначе, не можехме да разчитаме на тях.

Нашето положение обаче отново се влоши. Оскъдницата ставаше все по-голяма. Изчерпахме се всичките ни запаси. Нямахме друг изход и решихме да извършим нападение, за да се снабдим с храна. За обект на своето нападение избрахме село Слатина, Карловско. Това подбалканско село, разположено в полите на Средна гора по поречието на р. Стряма, беше много удобно за нападение. От говедарите и от други горски работници бяхме поразузнали за състоянието в село и подстъпите към него. Някои четници също познаваха селото и предложиха да ликвидираме някои активни фашисти, които организират постове срещу нас.

На 28 юни напуснахме бивака и се придвижихме близо до говедарите, без да се явяваме пред тях. Рано сутринта, добре укрита в гората, започнахме да наблюдаваме околностите. Жертвите ни научиха да бъдем предпазливи. Установихме, че на една височина в балкана има пост, от който се наблюдаваше целият район. Внимателно се приближихме и окръжихме поста. Хората бяха пленени, без да успеят да окажат съпротива. Взехме им патроните и затворите на пушките. След това им дадохме пушките и ги заставихме да тръгнат с нас. Изпратихме двама души да охраняват биволяря, който, мислейки, че не знаем за доносничеството му, не направил опит да се укрие. Други двама се запътиха към воловаря, но той успя да избяга.

Тръгнахме към селото. От арестуваните научихме къде са разположени другите постове. Това ни помогна да ги избегнем при придвижването си към Слатина. Арестуваните бяха заставени да се движат с нас, без да дават вид, че са арестувани и че пушките им са обезвредени. Тази маневра беше много удачна. Смесени с хората на властта, вървяхме необезпокоявани. Настигнахме по пътя каруцари, които ни взеха за потераджии. В селото обаче ни гледаха учудено — по външност ние нямахме вид на потераджии. Хората бяха чували за четническите дрехи. Все пак мина без произшествие.

Разделихме се на групи — съгласно предварително изработения план. Една група начело с Васил Попов (Героя) отиде да завземе общината. Други заминаха да арестуват хората на властта и да събират оръжие. Групата, в която влизах и аз, се ръководеше от Велко Иванов. Задачата ни беше да арестуваме фашисткия комендант на селото от времето на Септемврийското въстание — Танчо Тодоров. Този богат кръчмар беше активен привърженик на властта и известен кождер. Кръчмата му се намираше в средата на селото, което затрудняваше задачата ни.

С нас тръгнаха хората от поста. Когато излязохме на големия площад, забелязахме, че пред кръчмата стоят много хора. Като на празник. По какъв повод бяха събрани, не ни беше ясно. Оръжие нямаша. Като ни видяха, те се обърнаха с лице към нас, но никой не се помръдна. Любопитно ни оглеждаха.

За да влезем в кръчмата, където, по сведенията на нашите пленници, се намираше фашистският комендант, грябваше да минем край тази голяма група селяни — обстоятелство, което не можеше да не предизвика опасения у нас. Но вече бяхме излезли на площада и връщане назад нямаше. Всяко отстъпление можеше скъпо да ни струва — можехме и изцяло да бъдем унищожени.

От групата селяни се отдели млад човек. Тръгна към нас. От задържаните узнахме, че това е синът на коменданта Танчо Тодоров. Той ни поздрави и направи опит да ни отмине, давайки вид, че отива по някаква работа. Предложихме му да дойде с нас. Той посочи кръчмата на баша си: „Вървете! Аз ей сега ще се върна!“ Отново му предложихме да тръгне с нас. Този път се съгласи, без да разбере какво става, каква е нашата цел и що за хора сме ние. Недоумението беше съвсем ясно изписано по лицето му, но вървеше мълчаливо с нас.

Поздравихме насъбраните селяни, които през цялото време ни следяха с поглед, и един след друг се изкачвахме по стълбата, която водеше за кръчмата. В самото салонче ни посрещна лично комендантът Танчо Тодоров и с ръка ни посочи вратата на свободната стая отдясно. Както се виждаше, тя беше предназначена за специални, за скъпи гости. Нямахме време за гуляи. Велко мигновено задържа фашисткия комендант. Останалите арестувахме посетителите в кръчмата и групата селяни пред нея. Обявихме им, че в селото е създадено специално положение — установено е временно нова власт. Такава беше нашата тактика. Веднага изпратихме пост на шосето за Карлово. До късно през нощта селото беше в наши ръце. Събрахме оръжията — пушки, пистолети и патрони. Събрахме и необходимата храна — хляб, захар, яйца и пр. Взехме също така значително количество цигари и лоени свещи за осветление.

След като разбраха с каква цел сме дошли, селяните не скриваха своето задоволство. Много от тях се интересуваха ще останем ли по-дълго време и какво възнамеряваме да правим. Всички настояваха да накажем най-жестоко фашисткия комендант Танчо Тодоров. Беше застрелян публично, пред цялото село. Към полунощ се изтеглихме по посока на връх Богдан. На път

за балкана беше разстрелян и биволарят, загдето донасяше на властта, че се среща с нас, и правеше опити да ни предаде. Говедаря не успяхме да открием. В пълен състав продължихме движението си навътре в гората, където и осъмнахме.

През целия ден внимателно наблюдавахме за мерките, които властта взема срещу нас. Раздвижиха се много военни и полицейски власти. Те се насочваха към района, в който се намирахме. По онова време в страната нямаше други чети. Това обстоятелство даваше възможност на властта да съсредоточи големи военни и полицейски сили срещу нас. Виждаше се, че са взети бързи и сериозни мерки за унищожаването ни. Нашите сили не ни позволяваха да водим по-сериозен бой с противника. Ето защо на всяка цена трябваше да избягваме сраженията. Налагаше се непременно да се изтеглим колкото се може по-далече от района, където почивахме, да преинем в някой по-далечен район. Само по този начин можехме да се укрим.

Карловската полиция не можа да влезе в следите ни. Тя устрои контранападение на с. Слатина. Бяха убити някои от легалните другари в селото, арестуващи след нашето изтегляне. За тази провокация пловдивският окръжен управител е изпратил следното донесение до Министерството на вътрешните работи: „Снощи към 12 часа село Слатина е било наново нападнато от три страни от 40 до 60 разбойника. Полицията и войската, нахолящи се в селото, след половинчасова престрелка са били принудени да отстъпят по посока на с. Дерлии и заели позиция на хребета североизточно от Слатина. При отстъплението разбойниците, мислейки, че в помещението на арестуваните спят войници и милиционери, хвърлили бомби в същото помещение, от което са паднали убити арестантите Кунчо Минчев и Христо Георгиев Забунов, а тежко ранен свещеникът на селото. Иван Минчев, Георги Ранчев, Димитър Христов, Минчо Попиванов и Лило Стоянов са били отвлечени от разбойниците. За отвлечените се предполага, че са укрити в селото. Селото било блокирано от войската, полицията и по 5 души милиционери, притекли се на помощ от съседните села. В тази минута селото е също блокирано. Изпращаме помощ на отряд там.“

Районът, в който се намирахме след нападението на Слатина, беше силно застрашен. И дума не можеше да става, че ще осигуряваме нашето снабдяване. При това положение възникна въпросът, какво ще правим, къде да отидем. Едни предлагаша да се върнем в Панагюрско и Пазарджишко и да потърсим връзка с Кискинов и Ципорков. Това предложение, да се върнем в родния край, ни харесваше, но придвижването щеше да бъде извънредно трудно и рисковано. Други предлагаша да останем на същото място, да се укриваме, доколкото можем, и при нужда да водим бой с противника. Васил Попов (Героя) предложи да преминем от Средна гора в Стара планина, да стигнем Троянския балкан, където той обещавахе да ни свърже с местните нелегални, с чиято помощ ще можем да се укриваме, снабдяваме и да починем.

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Приехме предложението на Героя и още същата вечер потеглихме за Стара планина. Преминахме благополучно долината на Стрямя и поехме по склоновете на Стара планина към връх „Вежен“. Водач ни стана Героя, или Доктора, както го знаехме все още. Той беше от ловешките села и добре познаваше този край. Според разказите на другарите от копривщенската група Доктора неведнъж е скитал тук и като легален, и като нелегален. Самият той говореше твърде малко. В обединената чета го наричаха Доктора заради чантата с медикаменти, която висеше винаги на рамото му. Раницата му беше пълна с книги и той използваше всяко свободно време за четене. Имаше нелегален „стаж“ почти колкото Икономов. Може да се каже, че и в обединената чета беше полулегален. Защото едва по-късно — при нападението на с. Голяма Желязна — ние узнахме, че niskият и сух четник, когото наричахме Доктора, е широко известният Васил Попов (Героя), застрелял посред бял ден плевенския окръжен началник — добил почти легендарна слава в своя край. Възгледите на Героя бяха близки до възгледите на Икономов, с когото отдавна се познаваха и действаха

съвместно. Васил Попов беше убеден единострантвец. По-късно, в емиграция, научихме, че е напуснал групата на троянските анархисти, при които ни отведе той.

Мнозина мислеха, че е наречен Героя по време на неговата нелегалност. Той наистина заслужавахе тази титла, но не беше я получил заради храбростта, която проявяваше в сраженията с полицията и войската, а като ученик в Ловешката гимназия. Единствен от целия клас решил някаква много трудна задача и учителят го нарекле „Герой“.

Планината около Вежен и самият връх са много красиви, но в ония дни ние се интересувахме не толкова от красотите на местностите, колкото от възможността, която ни дават те, да се укривем.

На следващия ден осъмнахме в Стара планина под връх „Вежен“ откъм Карлово. Прекарахме деня в почивка, необезпокоявани от никого. По шосето Карлово—Клисурса се виждаше, че противникът непрекъснато придвижва войскови и полицейски части с камиони и пеща по посока на връх „Богдан“ — там, където бяхме само преди една нощ.

Вечерта продължихме пътя за Троян. Преминахме „Вежен“ и се озовахме в полите му откъм Троянско. Срегнахме каракачани, от които закупихме овце и сирене. Героя заедно с още двама другари замина към Троян, за да се свърже с нелегалните от града и околните села. Ние останахме под „Вежен“.

След два дни тримата се завърнаха благополучно. Бяха установили връзка и определили среща с нелегалните. Отново тръгнахме на път. Срещата ни с троянските анархисти стана в местността „Кавладан“ в подножието на „Вежен“. Тяхната група се състоеше от 7 души: Георги Христов Попов, Пенко Цочев Муратов и Петър Марков Линговски от Троян, Ахмед Талев (Салето), Никола (Кольо) Кацаров и Иван Дуковски от с. Борима — Троянско, и Цочо Стоянов (Янко) от с. Патришко, Троянско.

Героя ни беше казал, че всички в групата са анархисти. Представяйки другарите си, Георги Попов също подчерта, че са анархисти. При нашия съвместен живот някои се представиха като анархо-комунисти. Троянската група нямаше избран водач или войвода,

но фактически техен ръководител беше Георги Попов. Този другар едва надхвърляше 27 години, но всички останали бяха по-млади от него. Георги Попов беше много енергичен, весел, прям, откровен, много уверен в собствениите си сили и в силите на своята група. Другарите му го уважаваха, допитваха се за всичко до него и изпълняваха нарежданията му. Ахмед Талев (Салето), по произход турчин, нямаше определени политически убеждения. Той беше се присъединил към групата на троянските анархисти и предано участвуваше в антифашистката борба. По-късно, когато се сблъскахме с властите, той се проявяваше като много изпълнителен и много добър четник. Ползваше се с голямо уважение не само от Георги Попов, но и от всички свои другари. Поради своята сърдечност и доброта стана любимец и на нас, новодошлите. Всички от троянската група бяха културни хора, храбри и верни другари. Властта ги беше подгонила за антифашистка дейност. До нашето идване имаха няколко сблъсквания с войската и полицията. Бяха дали и жертви. Ето защо тук не заварихме онова весело безгрижие, с което ни посрещнаха в копривщенската група. Но и тук много се зарадваха на нашето идване и ни посрещнаха много сърдечно. При уговаряне на условията за съвместна дейност пожелаха да им помогнем да извършат нападения на някои села и други обекти в своя район, да обезвредим някои фашисти, които ги преследвали. Ние се съгласихме.

Общата ни група наброяваше около 30 души. С нея действително можеше да се извършат по-сериозни нападения. Троянските другари ни обкръжиха с най-голямо внимание. Правеше впечатление, че са много откровени. Георги Попов винаги говореше това, което мисли. Неговата откровеност и антифашистките му убеждения се харесаха на всички. Той беше за активни действия, за смели нападения, за безпощадна борба срещу фашистката власт. Много ни допаднаше и неговата смелост.

Скоро привършихме храната. Троянските другари нямаха широка мрежа от нелегални организации и ятаци, с помощта на които да осигурим нашата прехрана. И тук главният начин за снабдяване с храна беше въоръженото нападение...

След двудневна почивка тръгнахме на път. Движехме се ношем, а там, където позволяваха условията, и денем. Тук местата са не по-малко красиви от „Вежен“. Планинските вериги лежат като гигантски откоси в ливада. Особено впечатление правят реките с кокетно хубавите дървени мостчета по тях. На нас, израслите в село, ни направи впечатление също така, че покрай реките сеното беше натрупано на купи върху дърветата, за да не го отвлекат буйните води при дъждове. Троянските другари ни показаха мястото, където е загинал Георги Бенковски през 1876 година. Водеше ни Георги Попов. Към обед спряхме на почивка близо до пътеката, по която се движехме. Изведнъж някакъв човек ни поздрави високо и най-дружелюбно ни покани да продължим заедно пътя. Неколцина от нас бързо скочиха и грабнаха пушките. Предположиха, че може би ни е проследила потеря и това е някаква провокация. Оказа се, че селянинът, който дружелюбно ни канеше да продължим заедно пътя си, вървейки по пътеката, забелязал двама от нашите другари, приел ги за случайни пътници и решил да ги покани да продължат заедно. След като видя неколцината въоръжени, които го докараха при нас, той силно се изплаши, заплака като дете, трепереше и ни молеше да не го убиваме. Успокоихме го. Разпитахме го накратко. Оплака ни се, че не е спал през цялата нощ — жена му е родила през нощта момиче и сега отива в с. Шинково да съобщи за новороденото на кума си. Самият той беше от с. Василево — Троянско. Убедихме се, че имаме среща със случаен човек, честен и наивен. Помолихме го на обратен път да ни купи цигари, кибрит и някои други дреболии. Поръчахме му да се движи по същата пътека, без да му определим мястото на срещата. Ясно беше, че той няма представа нито за нашите намерения, нито за целта, с която се движехме, нито за нас самите.

Селянинът изпълни нашите поръчения. Разпитахме го подробно за селото и за положението в него. Разпитахме го и за някои други неща, от които можехме да заключим каква е обстановката в този край. Той отговаряше подробно и с охота. За тази услуга му дадохме няколко златни монети като дар за новороденото. Очите му светнаха от радост. Каза, че момичето му е родено с късмет, щом още от мъничко получава такъв

дар. Поръчахме му да не казва даже на жена си кого е срещал и откъде е получил монетите. Той отново ни благодари за подаръка, но заяви, че ще каже на жена си и за срещата си с нас, и за монетите. Ние обаче да бъдем спокойни. Тя му била много вярна и никои нямало да узнае. Засмяхме се и го освободихме. Той ни пожела здраве и успех.

Поехме отново на път с твърдото намерение да извършим нападение. Не бяхме определили още обекта. Троянските другари и по-специално Георги Попов предложиха да нападнем Троян, да освободим арестуваните другари в полицията и да се снабдим с пари и храна. Ние, от Кискиновата чета, не се съгласихме с това предложение, въпреки че Тумангелов веднага го подкрепи най-разпалено. Трезво преценявахме, че няма да ни стигнат силите и само ще се изложим на унищожаване.

По време на нашето придвижване Михаил Колев от с. Рибарица, Тетевенско, ятак на троянските другари, съобщи, че в с. Голяма Желязна, Троянско, имало някаква група от въоръжени фашисти, предназначена за борба с нелегалните, и че в селото се намирал и държавният бирник, който от няколко дни усърдно събирал данъците от населението. Георги Попов предложи да нападнем Голяма Желязна, да унищожим групата от въоръжени фашисти и полицаи и да изземем средствата от държавния бирник. Предложението му беше прието.

След два дни бяхме близо до Голяма Желязна. Стрателно се укрехме в крайселската гора. Най-шателно огледахме околностите. На 13 юли към обед се отправихме към селото. Групата ни се състоеше от 18 души. Другите останаха в Балкана. Двама-трима бяха болни, а облеклото на останалите не беше за пред хора. Между „скритите“ беше и бай Атанас Пашов.

В селото влязохме по обед с пушки на рамо. Стараехме се да наподобяваме потеря от съседните села и града. Успяхме да минем за потеря. Някои от селяните ни заглеждаха недоумяващо, но беше ясно, че не подозират нашите намерения. Беше празник — Св. Павел. Като на всеки празник, на меглана имаше хоро. Свиреха гайдари и кавалджии. Голяма част от насе-

лението беше събрано на хорото. И на нас, по-младите, ни се щеше да се заловим, но... друга беше сега ориста ни.

Когато стигнахме близо до центъра на селото, троянските другари ни посочиха направленията към обектите, които различните групи трябваше да овладеят. Георги Попов ръководеше най-голямата група, която имаше задача да нападне общината, разположена в центъра на селото. Според сведенията там се намираха униформените полицаи и цивилната фашистка група. Няколко от четниците заминаха към дома на някакъв богаташ със задача да вземат оттам пари и храна. Изпратихме и постове по шосето за Троян.

Всички бързо се насочиха към своите обекти. Трябваше да се действа много енергично, да се парализират действията на противника и да бъде сломен той без съпротива. Между другото, ние не очаквахме да срещнем някакъв отпор.

Аз бях в групата на Георги Попов. Вървейки след него, ние навлязохме през един празен двор в двора на общината. Не снесахме пушките от раменете си. Продължавахме да играем ролята на потеря. Общината и църквата се намираха в общо дворно място, заградено със зидове. От едната страна се влизаше през голяма порта, явно предназначена за коли, а от другата — през малка врата, предназначена за пешеходци и богомолци. Ние влязохме през малката врата. Едва стъпихме в двора и из селото се чу стрелба. Дали стреляха нашите другари или противникът, не можеше да се разбере. Почти веднага обаче стрелбата зачести. Явно беше, че някъде е започнало сражение. Ускорихме крачките си. Трябваше бързо да стигнем общината. Бяхме на няколко крачки от стълбата, когато се показа униформен полицаи. Без всякакво предупреждение откри огън срещу нас. С няколко скока се притаихме зад различни прикрития и започнахме сражение. Усилваше се стрелбата и из селото. Положението ни се влошаваше. В помощ на полицаия се притичаха няколко цивилни фашисти и униформени полицаи. Започнаха да ни обстрелват от прозорците и балкона на общината. Откриха огън срещу ни и от други места. Положението ни се усложняваше най-вече от това, че не бяхме

точно информирани, нямаше сведения с какви сили разполага противникът и въобще не очаквахме организирана и въоръжена съпротива. Въпреки всичко не можехме да отстъпим. Всяко отстъпление означаваше гибел за нас. Продължавахме да се сражаваме и да обстрелваме общината от всички страни. Георги Попов и Иван Дуковски с остри прибежки заобиколиха двора и влязкоха в него през голямата врата. Те смъртно ранили двама цивилни фашисти, които се опитали да им препречат пътя, бързо прекосили двора, добрали се до входа на общината и изтичвайки по стълбите, убили с нож полицаия, който пръв откри огън срещу нас. След това дадох сигнал да не се стреля. Останалите фашисти вече бяха се предали заедно с оръжието си. Скоро след като завладяхме общината, се предадохме или укривахме и другите въоръжени лица из селото, които оказаха съпротива. Стрелбата затихна. Сражението продължи около един час. Жертви не дадохме. Противникът даде трима убити и няколко ранени. Пленихме всички въоръжени лица, които са се намидали тук със задача да водят борба срещу четниците.

Събрахме мъжкото население на площада пред общината. Пуснахме жените и децата да си вървят по домовете. Това беше предпазна мярка, да въоръжено нападение. Малко след като събрахме мъжкото население, завали продължителен летен дъжд, но ние продължихме да пазим задържаните под ореховото дърво близо до площада.

Селският поп и неговият син бяха стреляли срещу нашите другари. Попът бива ранен и се предал заедно със сина си Докараха ги под ореха. Героя вече беше дал медицинска помощ на ранения и той дойде с превързана ръка. Още като го доведоха на площада, той се обърна към Георги Попов: „Георге, нямаше да се предам, но твоите другари ми казаха: — Предай се, дядо попе, няма да те убием. Аз вярвам на вашата честна дума, поради което се предадох. Георги Попов, поласкан от тези думи, на свой ред отговори: „Да, дядо попе, нашата дума наистина е честна дума. Вие няма да бъдете убит.“

Чрез тази хитра маневра попът съумя да се изплъзне от тежкото положение и да отърве кожата. В знак

на благодарност, че беше оставен жив, той ни подари чрез Георги Попов една тенекия мед.

В селото настъпи пълно затишие. Ние, средногорските четници, след спечелването на сражението бездействахме. Такова беше нареждането на Георги Попов: да участвуваме само в превземането на селото, в охраната и поддържането на реда. Какво точно ставаше в Голяма Желязна, знаеха само Георги Попов и неговите другари от троянската група. По едно време при ореха дойде Нешо Тумангелов. Повика двама-трима цигани да разбият желязната каса на някакъв богаташ. Циганите разбиха касата, но Тумангелов се оплака, че в нея не били намерени никакви пари.

Пригответе се да напуснем селото. Преди това Георги Попов съобщи на събраните селяни, че заловените трима цивилни фашисти се осъждат на смърт. Присъдата беше изпълнена от троянските другари веднага. Георги Попов също така съобщи на селяните, че между нас няма нито комунисти, нито земеделци, че сме, както се изрази той, „анархистическо ядро“. Предупреди населението да предадат тези негови думи на полицаията, когато пристигне тук.

Освен тенекията мед, която ни подари попът, други селяни ни подариха две малки бурета ракия. Взехме два коня и натоварихме меда и буретата. Започнахме незабелязано да се събираме в центъра на селото. Всичко вършехме така, че селяните да не разберат кога и откъде ще се изтеглим. Заедно с двата натоварени коня се изтеглихме по една малка рекичка. Придвижването ставаше много трудно. Беше тъмно и кално. По време на придвижването подхванахме разговор за резултатите от нападението. Едва сега разбрахме, че не е взета никаква храна освен тенекията с мед. Никой не беше се сетил да събира храна. По-точно — всеки е предполагал, че други са натоварени с тази задача. Перспективите за следващите няколко дни бяха твърде нерадостни. Знаехме, че властта най-късно на следващия ден ще организира голяма потеря срещу нас, ще блокира селата в Балкана и подножието му и ще направи нашето снабдяване с храна невъзможно. Останахме без продоволствие. Виновни бяха най-вече Георги Попов и всички другари от троянската група. По липса на достатъчен опит те не можаха правилно да разрешат то-

зи така важен въпрос. Взехме решение незабавно да си набавим храна. Троянските другари и особено Ахмед Талев (Салето) познаваха отлично района. Това ни помогна да излезем от тежкото положение. По тяхно предложение още същата нощ нападнахме една мелница по рекичката. За съжаление тук освен брашно нищо друго не намерихме, но и то осигури нашето прехранване в следващите дни. Веше около 70 кг.

С малкото количество храна пътувахме почти цяла нощ. На сутринта осъмнахме в Балкана. Утрото беше много навъсено и неприятно. Още ръмеше дъжд. Спряхме до малък скалист връх, обрасъл с гора и гъста трева. Тук решихме да прекараме деня, след което да продължим движението си навътре в Балкана. Трябваше да се отдалечим колкото се може повече от мястото на нападениято. Троянските другари предположиха, а и ние повярвахме, че на властта не ще се удаде да организира още същия ден потеря. А и да организира, едва ли ще може да ни настигне. Това ни успокои. Особено спокойни бяха троянските другари:

Разположихме се между дърветата и камъните на почивка. Продължителният дъжд, който не престана да вали през цялата нощ, и сега продължаваше. Не беше останало сухо място по нас. Само от време на време проблъсваше слънце и ние правехме отчаяни опити да поизсушим мокрите си дрехи и да почистим оръжието си.

Конете, които докараха брашното, буренцата ракия и меда, пузнахме без особен надзор на близката поляна. Те лакомо започнаха да пасат сочната трева и постепенно се отдалечаваха от нас. Не им обърнахме внимание. Продължихме да почиваме. Цочо Стоянов (Янков) извади поовлажнени си бележник и с цветни моливи започна да скицира някои от съседните пейзажи. Салето му предложи да нарисува него. Цочо се пошегува, че той не се поддава на художествено пресъздаване, както и не се поддава на превъзпитание. Салето дойде при мен и отново ме помоли да му дам сребърната монета, та да я изпрати за накит на една своя изгора, която му била вярна, ако и да е хванал Балкана.

Дежурните приготвиха качамак — единственото нещо, което можеше да се приготви от това, с което раз-

полагахме. Онези, които обичаха да попият, гreeха ракия и я подслаждаха с меда, който ни подари попят.

След храна Петър Линговски от троянската група, порядъчно пийнал, изяви желание да смени поста. Така практикуваха троянските другари — кой когато науми, тогава отиваше да смени другаря си. След като заста нал на пост, Линговски легнал и заспал. За наше щастие Иван Ципорков (братовчед на Йордан Ципорков), който охраняваше другия пост, не беше пил и не беше заспал. В момента, когато най-безгрижно почивахме, а някой пиеха греяна ракия с мед, потерята, спешно организирана от властта, се е приближила до нас и внимателно започнала да проучва района, в който се намирахме. Войниците и полиците издебнали заспалия Петър Линговски и без да забележат Иван Ципорков, продължили да ни заобикалят, необезпокоявани от никого. Щяха да ни обкръжат от всички страни и може би изцяло унищожат. Помогна ни една щастлива случайност. Васил Попов (Героя), знаейки, че Линговски е отишъл на пост пийнал, предвидливо реши да отиде и провери какво става с него. Васил Попов не беше пил. Той никога не е проявявал интерес към алкохола и беше против употребата му в четата. Но това си беше негово мнение, а решаваше принципът на свободната воля — пие ми се — пия. Когато Героя се отправил към Линговски, забелязал съвсем наблизко пълзящите към нас полицаи и войници. Изведнъж ни стресна неговият тревожен вик и честата му стрелба, която само след миг се сля с масовия пушечен огън на многобройния противник. Противникът все още не беше се приближил на такова разстояние, че стрелбата му да бъде гибелна за нас. Но ние не разбирахме това. Не разбирахме също така, че изстрелите на Героя не му позволяваха да се приближава безнаказано до нас. В нашите редове настъпи паника. Тя идваше от това, че не очаквахме да бъдем настигнати и атакувани, и най-вече от това, че бяхме пръснати между дърветата и камъните. Не знаехме какво става с останалите. Въпреки силно измокрената земя едни бяха заспали, а греяната ракия беше направила други негодни за съпротива. Малцината, които бодърствуваха, бяха пръснати на различни места и не можеха да окажат организирана съпротива, а стрелбата на противника беше толкова

силна, че беше невъзможно да повдигнем глави. Плътно прилепени до земята, полазихме между камъните и дърветата и се измъкнахме в малка долчинка, където гъстите откоси не ни засягаха.

Постепенно се съвзехме. Едва сега открихме, че в суматохата някои, които имаха български патрони, бяха грабнали турски пушки, а други са се мъчили да заредят български пушки с германски патрони. Четническият опит ни помогна относително бързо да се прегрупираме и преминем в контранастъпление. Междувременно пияните бяха изтрезнели.

Вдигнахме се в атака. Голяма помощ ни оказа Иван Ципорков, който поведе неколцината присъединили се към него да атакуват противника във фланг, докато ние го атакувахме фронтално. Войниците и полицаите побягнаха и превзехме бивака. Там беше останал почти целият ни багаж. Открихме нашия другар Петър Линговски прострелян в челото, както е спал. Личеше, че не е успял дори да се помръдне. Набързо започнахме да си събираме багажа и да се подготвяме за път. В това време потерята отново ни атакува. Тя целеше да ни прогони от бивака и да ни попречи да си вземем багажа. Ние вече бяхме превзели паниката и им дадохме респектиращ отпор. След кратък бой полицаите и войниците отново отстъпиха и повторно не ни нападнаха.

Бързо се отправихме навътре в гората. Понесохме със себе си и убития Петър Линговски. Отнесохме го до голяма стара букова гора и го погребяхме там. Георги Попов произнесе кратко слово за Линговски. Едва сега узнахме, че е родом от Троян, че там живее старата му майка, която вече никога няма да дочака своя син. Линговски беше много млад, скромнен и добродушен. Един след друг се прощавахме с него и се заклевахме да отмъстим на врага.

Цяла нощ пътувахме. Следващия ден прекарахме, без потерята да ни настигне и открие. Въпреки това здраво охранявахме бивака си. Ракията беше захвърлена. Опитвахме се да се свържем с някои от малчината ятаци, но не ни се удаде. Нашето положение отново силно се влоши. Възможности за снабдяване не съществуваха. Властта взе сериозни мерки. Бяха блокирани и селата, и гр. Троян. При много трудни условия

успяхме да се срещнем няколко пъти с другари от село Борима, което още не беше блокирано. Най-често се срещаме с другарката Пенка Стифулска. Срещите ставаха в гробищата, където беше най-безопасно. Стифулска нямаше възможност да ни окаже по-сериозна помощ. В следващите дни и с. Борима беше блокирано. При опит да възстановим връзка се натъкнахме на въоръжена съпротива. Така загубихме и последните си връзки.

Перспективите за водене на четническа борба в този край бяха слаби. Между нас се появи известно недоволство. Най-недоволни от създаването се положение бяхме ние, от четата на Йордан Кискинов. Недоволствахме главно от реда, който съществуваше при нашите другари. Ние бяхме привикнали да водим организиран живот, да поддържаме връзки с широка мрежа ятаци, да бъдем ръководени от политически организации и да съгласуваме дейността си с тях. У троянските другари това не съществуваше.

Велко Иванов, когото издигнахме като наш ръководител още при сливането, ни с копривщенската група, беше оставен съвсем на заден план. Ръководството на обединената чета пое Георги Попов. Нешо Тумангелов успя да се сближи с него и двамата започнаха да кроят нападение срещу гр. Троян. Те смятаха, че с нападението на Троян ще можем да освободим арестуваните, да си набавим храна и най-важно — пари. Поради изключителните мерки, които вземаше властта, и нашите ограничени възможности това нападение би било чистопробна авантюра. Ние, Кискиновите четници, еднородно отхвърлихме предложението на Георги Попов и Тумангелов. Чрез Методи Савов поискахме да установим връзка с местни партийни организации, от които да получим някакъв съвет, нареждане или помощ. Това наше искане беше отхвърлено от Георги Попов. Той смяташе, че не е необходимо да се установяват такива връзки. Според него нямало да донесат никаква полза. Ние, които се намираме в Балкана с пушка в ръка, сме всичко. Добавяше, че онези, които спят по бели гащи в градовете и селата, не са никакви революционери, не бива да ги търсим и нищо добро от тях да не очакваме.

Перспектива за подобряване на влошеното ни положение не виждахме. Методи Савов, който след като Велко Иванов изпадна под влиянието на Нешо Туман-

гелов, стана фактически наш ръководител, от името на всички Кискинови четници събщи на Георги Попов, че ние искаме да ги напуснем и да преминем от Троянския балкан в Средногорието, в нашия район на действие. Троянските другари дълго ни увещаваха да не се делим от тях. Говореха, че ако се откъснем, има голяма опасност да бъдем избити. Уговаряха ни да останем в техния край и да продължим съвместните действия. Ние знаехме, че те искат да останем при тях главно, за да им помагаме в нападенията на различни обекти. По наше убеждение тези нападения в повечето случаи носеха почти криминален характер. Тази тенденция се засилваше толкова повече, колкото по-близък ставаше Нешо Тумангелов на Георги Попов. Георги Попов, както вече споменах, беше честен и откровен човек, но той не можеше да разбере домогванията на Нешо Тумангелов.

Въпреки дългите увещания не се съгласихме да останем при троянските другари и решихме да се върнем в Средногорието. Това, разбира се, стана по взаимно съгласие, без обиди и нападки. Раздялата стана по следния начин: почивахме в една овчарска кошара и варяхме в тенджерата и тенекията качамак. Когато качамакът беше готов, обявихме: „Който е за Средна гора, да яде в тенджерата, а които са за оставане в Троянския балкан — от тенекията“. Край тенджерата се наредихме 12 души — всички от четата на Йордан Кискинов. Към нас се присъедини и Антон Ганчев от копривщенската група. Той заяви, че като комунист, не може да остане при анархистите. Приехме го в своята група. С него станахме 13 души. Антон Ганчев впоследствие се прояви като много добър, храбър и скромнен другар. До края на нашата дейност в Средна гора понасяше всички лишения. Заедно с него емигрирахме в Югославия. Оттам той замина за Съветския съюз. През цялото време най-активно участвувахе в дейността на нашата политическа емиграция. В 1936 г. замина доброволец за Испания и загина на следващата година при защитата на Мадрид.

Двама наши другари — Велко Иванов и Петър Узунов, за голямо съжаление отказаха да се завърнат заедно с нас в Средногорието и останаха при групата на анархистите. Те бяха изпаднали под тяхно влияние. Съблазниха ги леките победи, славата и парите. Петър

Узунов по-късно в емиграция се отказа от анархистите и се присъедини към нас. Велко докрай не можа да се освободи от влиянието на Нешо Тумангелов.

Разделихме се дружески с нашите троянски другари. При нашето заминаване Георги Попов нареди на един от своите най-добри четници — анархо-комуниста Кольо Кацаров — да ни придружи, докато преминем Стара планина (по-късно в Югославия Кольо Кацаров се числеше към групата на анархистите. Той е загинал в концентрационните лагери на фашистка Германия — доколкото ми е известно — „Дахау“).

Придружи ни и Никола Юруков от копривщенската група, анархист по убеждение. (И той беше емигрант в Югославия. През 1926 г. се завърна нелегално в България и е загинал в София при престрелка с полицията.)

Никола Кацаров и Никола Юруков ни изпратиха почти до билото на Стара планина. След като бяхме в състояние да се оправим сами, те се простиха най-приятелски с нас.

През ноември 1925 година, когато бяхме вече емигранти в Югославия, от Гърция пристигна и копривщенската група, в която имаше и другари от нашата чета. Те ни разказаха редица подробности за четата на Георги Попов.

Георги Попов и Нешо Тумангелов заподозрели Васил Попов (Героя) в нечестно отношение. Те направиха обиск и намерили в джобовете му 250 000 лева. Парите конфискували, мотивирайки се, че ги е присвоил при нападението на с. Голяма Желязна, без да събщи на останалите четници. Героя отричал това и заедно с Кольо Кацаров напуснал групата на Георги Попов.

Какво е станало с групата на Георги Попов?

След като се убедили, че силите им не стигат за нападение на Троян, другарите се отправили към с. Рибарица, Тетевенско. Нападнали селото и се изтеглили в Балкана, преследвани от полицията. На 18 август загинал Пенко Муратов, а Ахмед Талев (Салето) бил тежко ранен. Още докато бяхме в България, прочетохме във вестник „Зора“, че е намерен обезглавен труп. На група била оставена бележка, че присъдата е изпълнена от Георги Попов и че убитият е предател. По-късно научихме, че това е бил трупът на Иван Дуковски. В какво точно се състои това предателство, не ни стана известно.

Положението на троянските анархисти се влошава непрекъснато и те решили да напуснат страната. Минавайки през Средна гора, край с. Стрелча те се свързали със Стоян Стоянов и Ангел Трифонов (Джингара), които по това време се укривали около родното си село. Продължили заедно за Гърция. В землището на с. Елшица, Панагюрско, успели да заловят двамата общински полицаи, които през месец май същата година тежко раниха и заловиха четниците Георги Кратунчев и Никола Чочков. Единият от полицаите разстреляли, а другият успял да ги излъже и избягал.

Отношенията между троянската и копривщенската група били на края много обтегнати. Троянските другари, макар и анархисти, не възприемали политиката на Нешо Тумангелов да се правят безогледни нападения. Независимо от недобрите отношения, те пристигнали заедно в Гърция, където се разделили. Цочо Стоянов (Янко), Георги Попов и Ахмед Талев (който бил откаран с магаре) с помощта на гръцки комунисти и съветски моряци заминали за Съветския съюз. Там Георги Попов прекара дълги години в лагер, където беше изпратен по време на култа към личността. След XX конгрес на КПСС той беше освободен и се завърна в България. Сега живее в София. Цочо Стоянов, който рисуваше усилено още по време на четничеството, в Съветския съюз завърши художествена академия и е един от известните художници в Съветския съюз. Преди две три години дойде у нас и устрои голяма художествена изложба. Сега живее в Съветския съюз. Ахмед Талев, както вече споменах, нямаше определени политически възгледи. От Съветския съюз той се прехвърли в Турция и сега работи в Измир като кравар. Не съм го виждал от раздялата и не зная дали е останало нещо от неговия весел характер.

Необходимо е да се каже още нещо и за Васил Попов (Героя). След като заедно с Кольо Кацаров напуснат групата на Георги Попов, те основават самостоятелна чета, която съществува до есента на 1926 г. Тази чета извършва много нападения и атентати срещу видни фашистки власти в Ловешко и Троянско. Дълго време е страшилище за тях поради необикновената храброст и находчивост на четниците. През есента на 1926 г. Героя е ранен и се прехвърля в Югославия заед-

но с четата си. Там той не прие решението за снемане курса на въоръжена борба, но и не тръгна по авантюристичен път. През пролетта на 1927 г. групата му се завръща отново в България и извършва още нападения. През същата година групата му напада и обира Троянската банка, но попада в обръча на полицията. Героя се самоубива. Той беше легендарно храбър човек, но погрешната тактика на неговата борба не можеше да доведе доникъде.

Копривщенската група и четниците Велко Иванов, Стоян Иванов, Петър Узунов и Ангел Трифонов (Джингара) преминаха в Югославия. От тях научихме, че Атанас Крантов (Чудото) заминал за Съветския съюз. Той е жив и сега живее в Пазарджик.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Прекосихме Средногорието на юг от Пирдоп и след няколко дни се добрахме до Панагюрския балкан. Родният край съвсем не ни посрещна гостоприемно. В местността „Конска поляна“ се натъкнахме на засада, но въоръжените постове не приеха боя — предпочетоха да избягат. Стана ясно, че въпреки нашето двумесечно отсъствие властта продължаваше да охранява Балкана, пътищата, селата и града. Трябваше да бъдем предпазливи. Започнахме да се движим, оглеждайки всеки кът. Стигнахме „Оборище“.

Андрей Врагов и Стоян Горола^Айов успяха да се свържат с няколко другари от Панагюрище. Това беше хубаво, но вестите, които ни донесоха те, не бяха хубави. Освен Лука Врагов (дядо Луко) полицията успяла да залови и Запрян Станев Станчовски (бай Запрян). След като се откъснал, той, от невъзможност да отиде някъде, се завърнал в родното си село. След няколко дни полицията го заловила. Бай Запрян направил опит да се самоубие, но ножът се оказал недостатъчно остър, за да пререже гърлото му. В полицията и пред съда бай Запрян се държал геройски. Осъдили го на смърт, но по-късно заменили смъртната му присъда с доживотен затвор.

Повече сведения не можахме да научим. Носеше се

слух, че Йордан Кискинов се обаждал с писма от Югославия, но това ни се струваше невероятно.

След няколко дни панагюрските другари ни съобщиха подробности около залавянето и предателствата на четника Кръстьо Иков Чоболигов. Той станал причина за смъртта на много наши ятаци от селата Бъта, Кръстевич и Мухово. Но точно какви са пораженията нашите другари от Панагюрище не знаеха.

Провалът, станал по вина на Кръстьо Иков, ни стресна. Решихме да се разделим на групи, да издирим останалите наши другари, да се свържем с тях и някои ятаци. Сега виждам колко малка представа сме имали за истинското положение в нашия район, шом като сме могли да си поставим такава задача. Впрочем, ние, оцелелите четници на Кискинов, едва след 9 септември успяхме да узнаем всичко онова, което е предприемала властта, за да ликвидира четата, която две години не даваше покой на войската и полицията от Пловдив до София и неведнъж е създавала главоболие и на самия военен министър.

И така ние се разделихме на четири групи: Андрей Врагов, Стоян Гороланов и Антон Ганчев останаха около Панагюрище и образуваха панагюрската група. Пенчо Найденов, Лука Ст. Ендеров и аз заминахме към с. Бъта и образувахме бътовската група. Методи Савов, Атанас Пашов, Стоян Цоцов и Димитър Маджаров се отправиха за с. Лесичово и образуваха лесичовската група. Иван Ципорков, Делчо Владов и Илия Пеев заминаха за с. Мухово и Поибрене и образуваха муховската група. Групите имаха задача да се свържат с партийните организации, да разберат какво е положението в селата след предателството на Кръстьо Иков Чоболигов, къде се намират нашите ръководители Кискинов и Ципорков. След това трябваше да се съберем при панагюрската група и да решим какво да правим по-нататък. За нашето събиране определихме няколко сборни пункта, дати и пароли.

По-подробно планът за нашето събиране беше следният: муховската група, оглавявана от Иван Ципорков, след като проучи района си, да се срещне с лесичовската група. След това двете групи заедно да дойдат при нас — бътовската група. На края всички заедно да отидем при панагюрската група.

Нашата група тръгна за с. Бъта. Близко до селото в гората срещнахме съвсем случайно две овчарчета. Едното, на около 10—12 години, се казваше Иван Палашев, а другото — по-голямото — Иван Тодоров Германов. Най-напред ни забеляза малкият Иван Палашев. Той познаваше Пенчо Найденов и Лука Ст. Ендеров. Каза ни, че баба му е поръчила, ако ни види, да ни даде храна и да ни посъветва да бягаме в Сърбия. „Бягайте в Сърбия — каза ни детето. — Защото тук е много лошо. Много хора убиха в селото.“ Иван Тодоров, който по-рано беше помагал на нелегалните другари, изглеждаше по-опитен и по-улегнал. Той ни посрещна по-спокойно и ни обясни, че фашистите, поради разкритията на Кръстьо Иков Чоболигов, арестували над 50 души, 13 от които разстреляли. Разпитахме го по-подробно, накарахме го да проучи внимателно някои подробности, но така, че да не се издаде с любопитството си. Чухме вести, които ни разтърсиха. Предателството на Кръстьо Иков станало причина да убият кмета Благой Лулчев Ендеров, който оглавяваше и нелегалната организация. Заедно с него в местността „Цареву сливи“ били изтезавани и убити от контрачетниците начело със старши стражаря Никола Делирадев нашите ятаци Георги Станчевски — партиен активист и училищен настоятел, Никола Велчев — ръководител на нелегална петорка, братята Никола и Пенчо Гушарови, братята Никола и Ангел Георгиеви, Ненко Добрев, Лулчо Проданов, Ненко Джампалов.

Написах името на последния и си мисля: Изброих тук тринадесет имена. За читателя те ще прозвучат като имена на паметна плоча в непознато селище. Изброените не са дотолкова известни, че само споменаването на името им да възкресява в съзнанието на читателя целия им живот. Само в родния им край имената им не са просто имена от паметна плоча, а съдби. И в сърцата на нас, които заедно с тях мечтахме за времето на добротата и справедливостта и които благодарение на тях оцеляхме в първата схватка с един строй, който не просто възкреси, а хилядократно умножи зверствата на всички тиранни, познати на човечеството.

Между десетките арестувани, за които ни разказа четиринадесетгодишният Германов, бяха баба Кула

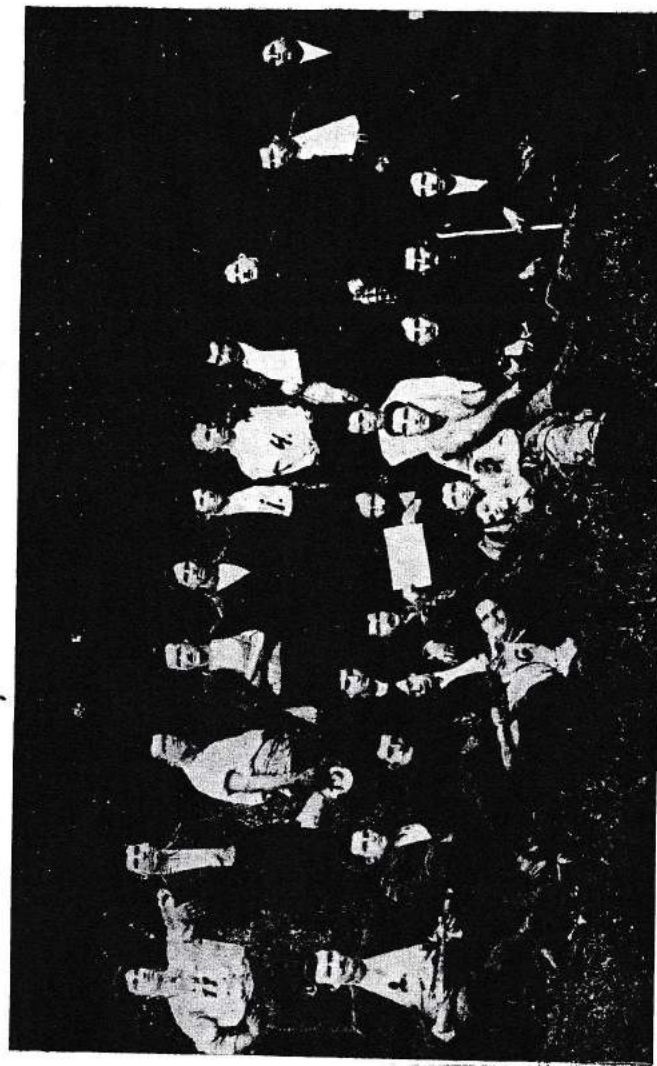
Александрова с цялото си семейство, цялото семейство на Благой Лулчев Ендеров и много други.

Уговорихме се с Германов през време на нашето пребиваване около Бъта да ни снабдява с храна. Според силите си, той изпълни „тази работа“. Разбира се, ние се срещяхме с него, когато малкият Иванчо спеше.

В землището на Бъта престояхме около 10 дни. В деня, определен да се срещнем с муховската и лесичовската група, Пенчо Найденов, Луко Стойков и аз се отправихме за определеното място. Чакахме дълго, но не дойдоха. На следващия ден ги чакахме на мястото, определено за контролна среща, но пак никой не дойде.

Едва в Югославия научихме, че групата, която тръгна за Лесичово, след като не успяла да се срещне с муховци, заминала за Гърция по решение на окръжния комитет на партията. До гръцката граница другарите пристигнали по партиен канал, водени от курнери. На границата обаче Димитър Маджаров се заблудил, откъснал се от групата и бил заловен. Осъден, той престоява повече от 8 години във фашистките затвори. По-късно също е взел участие в съпротивителното движение. Сега живее и работи в ДЗС в Пазарджик. Останалите другари Методи Савов, Атанас Пашов и Стоян Цоцов благополучно стигнали в Гърция. Оттам се прехвърлили в Съветския съюз. Методи Савов и Атанас Пашов станаха жертва на култа към личността. Стоян Цоцов почина през 1943 г.

В Югославия научихме и причините, поради които не дойде на среща и муховската група. В родното си село Поибрене Делчо Владов Станков и Илия Пеев узнават за смъртта на войводата Йордан Ципорков. Узнали също така, че Кискинов и някои други четници се обаждат от Югославия. Те заявили на Иван Ципорков, че не възнамеряват да напуснат страната, и нещо повече — не възнамеряват дори да ходят настрана от родното си село. Укрил ги нашият ятак Стоян. Братът на Илия Пеев също обещал да им помага. Иван Ципорков ги предупредил, че ще замине за Югославия. Чрез софийски комунисти той успя да пристигне там без каквито и да е произшествия. По-късно емигрира в Съветския съюз, завърши университет и загина в Испанската гражданска война като командир на поделение в Интернационалната бригада.



Група четници, емигрирали в Югославия през 1925 г.

Илия Пеев и Делчо Владов Станков били предадени от ятака Стоян*, който ги укривал. Делчо загива в сражението, а Илия Пеев успява благополучно да се измъкне и чрез партийни канали да стигне до Съветския съюз.

След като не успяхме да се срещнем с двете групи, решихме да отидем при панагюрската група. На 10 август се срещнахме с другарите от нея. Бяхме останали само 6 души. Трябваше да решим какво да правим. Посъветвахме се с другарите Стоян Илиев Футков и Георги Павлов Захариев от Панагюрище. Предложиха ни да напуснем страната и да емигрираме в Югославия. Те считаха, пък и ние се бяхме убедили, че да се води въоръжена борба при наличните условия е безсмислено. Научихме, че Йордан Кискинов, Димитър Христов, Никола Данденов, Тодор Узунов, Делчо Наплатанов и др. наистина са емигрирали в Югославия. Дядо Върбан Врагов (баша на Андрей Врагов) се осведомил, че писмо на Кискинов до Мухово е конфискувано от полицията. Панагюрските другари ни разказаха нови неща за зверствата на фашистите в Лесичово след сражението на 11 май. Подробностите обаче научихме едва в емиграция: бяха арестувани над 150 души, някои от които по-късно починали от побоищата и инквизициите. Между арестуваните бяха целите семейства на четниците Методи Савов, Йордан Ципорков, Георги Кратунчев, Атанас Пашов, Стоян Иванчев, Никола Чочков, Димитър Нонкев, Димитър Маджаров, Стоян Цоцов, Иван Ципорков, на ятаците Атанас Паунов, Димитър Митов и др. Не била пощадена дори жената на Йордан Ципорков — Гина, въпреки напредналата бременност. Тя родила в участъка, но нашият войвода не успял да види своята дъщеря Иванка. Той бил убит край Харманлийско. Дотам стигнал с Атанас Козарев и Атанас Крантов (Чудото). Те имали намерение да се прехвърлят в Гърция и оттам да заминат за Съветския съюз, но по пътя Ципорков се отказал да емигрира. Казал, че народът не бива да бъде оставян в такива тежки дни. По същата причина той не емигрира и след Септемврийското въстание. А кой знае — може би е искал да види своята първородна дъщеря. Ние участвувахме в борбата не защото бяхме чужди на човешки-

* Стоян Георгиев Кривошиев — Тупара.

те радости и копнения, а защото ни отнемаха възможността да живеем човешки и не искахме да се примирим с това.

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

Решихме да емигрираме в Югославия. Георги Павлов Захариев снабди някои от нас с цървули. След това нападнахме мелницата на Кръстьо Катин край Панаюрище, откъдето се сдобихме с брашно, и се отправихме към границата. В местността „Конска“ — Средна гора, си опекохме пати и през Златишкото поле потеглихме на запад. Андрей Врагов и Антон Ганчев бяха служили войници в Първата световна война, бяха ходили в Сърбия и Македония и като по-опитни станаха наши водачи.

Бяхме убедени, че скоро ще се върнем и ще продължим борбата. Веднъж по билото на планината чухме топовни гърмежи откъм София. „Може би там другарите са започнали въстание, а ние отиваме в Сърбия“ — каза един от нас. И някои от тези, които бяха емигрирали, считаха, че напролет пак ще се завърнем и ще продължим борбата. „Ще презимуваме тук, а като се разлисти гората — пак в „Средна гора“ — с тези думи ме посрещна Димитър Нонкев.

Към границата се движехме главно нощно време, а там, където позволяваха условията, и денем. Една сутрин, в неделен ден, осъмнахме сред една царевича в Софийското поле. Тук възнамерявахме да прекараме деня. Но на разсъмване собственикът на царевичата, който както разбрахме по-късно, нощувал при овцете си, дойде да види в какво състояние е нивата му. След като ни видя, запита дали сме ловци. Отговорихме му, че не сме ловци, и му предложихме да остане при нас до края на деня. Селянинът разбра каква е работата и започна да моли да го освободим. Обеща да ни донесе храна и да не обажда на никого. Правеше ни впечатление, че говори искрено, но поради изключителното положение не го пуснахме.

След около два часа към царевичата приближи и жената на селянина. В ръцете си държеше малко дете. Предложихме на селянина да посрещне жена си, да ѝ обясни каква е работата и отново да се върне при

нас. Той обеща, посрещна жена си на края на царевичата, взе детенцето от нея и... се отправи към селото, което отстоеше на около 300 метра от нивата. Всякава стрелба беше изключена, защото можехме да убием детето. Решихме да напуснем царевичата и да се отправим към Стара планина.

Вървахме много бързо. Очаквахме да ни настигне потеря, но това не стана. Навлязохме в Балкана. Срещнахме селяни, които ни дадоха храна. Отплатихме им се с патрони и пари. При тях дочакахме вечерта, а когато притъмня, двама младежи ни преведоха през един от тунелите на Искърското дефиле, откъдето тръгнахме за Югославия. На няколко места ни откриваха органи на властта, а близо до Петроханския проход водихме престрелка с вражески отряди. Когато приближихме югославската граница, мобилизирахме двама селяни да ни покажат по кои дътеки е най-безопасно да навлезем в югославска територия. Заплатихме им и... скоро прекосихме граничната линия.

Трябваше да гледаме напред — къде са постовете на югославската гранична охрана. Ние извихме глава назад. Назад, където се промъквахме през планинските гъсталаци, под свистенето на шайкаджийските куршуми, където преди няколко дни слушахме страшните разкази за гибелта на верни наши другари, където ни очакваше само смъртта. Негостоприемна беше за нас земята, към която се вирахме. Но тази негостоприемна земя беше наша родина. Ние още не знаехме какво е непреодолима носталгия по нея, непреодолим копнеж по нея. Дългогодишният емигрантски живот беше пред нас. В дни на оскъдица и дни на разкош, в дни на мъка и в дни на веселие ние копнеехме само за едно — по-скоро да се завърнем в земята, която оставаше зад граничната ивица. Копнеехме да се завърнем, макар че повечето от нас свиха дом и семейство там, зад границата. И не само революционният дълг призова ония от нас, които оцеляха, да се завърнат в родината, когато започваше последната схватка срещу фашизма. Всичко това беше напред, а сега ние току-що бяхме стъпили на чужда земя и обръщаме погледи назад, към своята родина.

Югославските гранични власти ни разпитаха и издразниха във вътрешността на страната по етапен ред.

След едноседмично пътуване през Цариброд, Ниш и Чачак пристигнахме в емигрантския лагер в Горни Милановец — Шумадия.

Град Горни Милановец е околийски център. Той е малко планинско градче, в чиито казарми бяха събрани една част от българските емигранти. Този емигрантски лагер беше нещо като централен разпределителен лагер за българската емиграция. Тук се събираха всички, дошли нелегално от България, след което с разрешение на югославските власти, на групи се изпращаха да работят в различни райони на Югославия.

Когато пристигнахме в този лагер, заварихме и нашите другари Йордан Кискинов, Димитър Христов, Никола Данденов, Тодор Узунов, Филко Кривошийски, Димитър Нонкев, Продан Табаков, Гено Гуджев, Иван Ципорков и Делчо Наплатанов.

Искам да спомена за Делчо Наплатанов, или, както го наричахме в четата, „Даскала“. Тази титла беше получил, защото до идването в четата Делчо е бил учител в родното си село Мечка, Панагюрско. И в четата Делчо се занимаваше със своеобразна „даскалска“ дейност. Като един от най-просветените, той изнасяше множество беседи. Преди преминаването му в нелегалност Делчо работеше непрекъснато по възстановяване на партийните организации и главно на военната организация, а подгонен от властта, станал четник почти едновременно с Кискинов и Христов. Той беше храбър четник, сърдечен и самоотвержен другар.

В Съветския съюз Делчо Наплатанов завърши електроинженерство. Дори участието му в Испанската гражданска война не е ефектно — през повечето време е инженер по стопанските предприятия на републиката. Едва към края — командир на поделение в интернационалната бригада. През 1941 година той дойде в България с подводница, беше осъден в общия процес срещу парашутистите и разстрелян.

След пристигането в лагера Йордан Кискинов ни обясни, че нашата партия е възприела нов курс — спиране на въоръжената борба вътре в страната и използване на колкото се може повече легални форми за работа сред населението. Този курс бил продиктуван от временната стабилизация и временния отлив от революционното движение както на Запад, така и в на-

шата страна. По тези причини от България шели да емигрират всички другари, които са осъдени от фашистката власт и нямат възможност да се легализират. Той ни предупреди, че трябва да се преустроим, да си потърсим работа в Югославия, за да можем да преживяваме. Работа се намирало много трудно, защото имало безработица. От Кискинов научихме и решението на нашето партийно ръководство, респективно на Задграничното бюро: двама-трима четници от нашата чета да заминат за Съветския съюз — да се учат и работят. За останалите нямало възможност да заминат през същата година.

Кискинов ни обясни и защо не сме успели да се свържем, докато бяхме в България. След като останахли в района на Мухово, те получили нареждане от окръжния комитет на партията да изтеглят нашата чета в чужбина. На това основание той и останалите, след като не успели да се свържат с нас, се отправили за чужбина.

След няколко дни в ливадите около градчето Кискинов уреди среща на всички четници, които се намираха в лагера. Присъствуваха и емигриралите през 1924 г. начело с Божко Иванов. Направихме обед и обща фотография. След това се отдадохме на веселие. Но, както казват старите хора, „не ни било за хубаво“. Преди да влезем в градчето, посрещнаха ни група сръбски полицаи, които ни арестуваха и откараха в местното полицейско управление. Старши-полицаят, голям сръбски шовинист, произнесе пред нас кратко слово, в което ни руга най-цинично. На края ни освободи.

Животът ни с Кискинов в Югославия не продължи дълго. След една-две седмици той, Продан Табаков и Димитър Сираков (емигрант още от 1923 година) замيناха за Съветския съюз нелегално. Останалите другари от нашата чета останахме да живеем в Югославия. Ръководител ни стана Димитър Христов. Работехме в различни градове и села, но поддържахме редовна връзка с него, а чрез него с нелегалното партийно ръководство в Югославия.

С пристигането си в емиграция Нешо Тумангелов се обяви против новия курс на нашата партия. Скоро той премина на служба в югославската полиция и обедини около себе си всички опозиционно настро-

ни елементи от средата на емиграцията — главно десни земеделци, федералисти, анархисти и преди всичко криминалисти. Тези хора той представяше за революционна емиграция и ги противопоставяше на новия курс на нашата партия. Хората на Тумангелов разправяха, че югославската буржоазна власт щяла да им помогне да свалят фашисткия режим в България. Разбира се, това беше абсурд. Югославското правителство съвсем нямаше такива намерения.

През декември 1925 г. хората на Тумангелов, подпомогнати от полиция, нападнаха емигрантския лагер в Горни Милановец, разгромиха го и нанесоха много жестоки побоища на наши другари. Най-много пострада Димитър Христов, който трябваше продължително време да се лекува. Те посочваха на югославската полиция активни комунисти, които биваха арестувани.

Зулумите на Нешо Тумангелов не се свършиха с нападението на емигрантския лагер. Той се опита да превземе емигрантското ръководство. Полицията не само не му пречеше, но в много случаи му помагаше. Особено дейно полицията подпомогна Тумангелов по-късно, при създаването на отряди от средата на разложени се български емигранти за борба срещу вътрешни противници на кралския режим.

Нешо Тумангелов и неговата компания бяха осъдени от цялата политическа емиграция. Осъдиха ги и анархистите. Те заявиха официално, че Нешо Тумангелов не е никакъв анархист, и го отрекоха. Отказаха се от него Петър Узунов, Ангел Кръстев (Джингара) и всички честни другари. Бившите четници от Копривщенската група се срамуваха за предателското поведение на своя съгражданин. Братята му Нягол и Атанас Тумангелови не вземаха участие в неговите отряди. Атанас почина в Югославия през 1927 г., а Нягол живее там и сега. Той е взел активно участие в съпротивителната борба на югославските народи срещу хитлеристите. Всичко това принуди полицията да събере предателите и ги откара в друг емиграционен лагер в гр. Пожаревац. Там те образуваха въоръжен отряд, използван в борбата срещу македонското националноосвободително движение и за провокационна и терористична дейност по българската граница.



Кискинов сред група четници в Москва през 1935 г. Отляво надясно: Йордан Ципарков, Методи Савов, Йордан Кискинов, Йордан Табаков, Георги Картумчиев, Павлин в средата и Георги Башкарров

Около Нешо Тумангелов се групира незначителна част от българската емиграция. Основното ядро от нея в това число и нашите другари четници участваха в нелегалната дейност на БКП и на партиите в европейските страни. Грамадното число от нея по-късно беше в Съветския съюз. Там бяхме и ние, четниците на Йордан Кискинов. Всички участвахме в строителството на първата социалистическа страна. Много от нас завършиха партийно-политически и военни школи. Йордан Кискинов, Мирко Станков, Продан Табаков, Делчо Наплатанов, Иван Ципорков и Антон Ганчев взеха участие в Испанската гражданска война. В нея взе активно участие и Рашко Юруков от Копридженската група. В Испания загина Георги Жулев от с. Лесичово — младеж, партиен работник и активен помагач на нашата чета.

През м. юни 1941 г., след нахлуването на хитлеристите в Съветския съюз, по предложение на Кискинов ние, четниците, които се намирахме в Москва, се събрахме, за да помислим с какво ще бъдем най-полезни на Съветския съюз и нашата партия. Йордан Кискинов предложи да се запишем доброволци в Червената армия, и след няколко дни всички, които бяхме оцелели, се записахме. По-късно една голяма група български политически емигранти се прехвърлихме от Съветския съюз в България по въздух и по море. В тази акция участваха и нашите четници Йордан Кискинов, Георги Петков (Ликин), Продан Табаков, Мирко Станков Петков, Георги Кратунчев и пишещият тези редове. Само аз имах щастието да оцелея. Загинаха Йордан Стоянов Кискинов, Георги Петков (Ликин), Георги Иванов Кратунчев, Продан Тодоров Табаков, Мирко Станков Петков и Делчо Николов Наплатанов.

На тях и на всички загинали в борбата срещу фашизма, за свободата на българския народ — вечна слава!*

* Ползвам съм материала и сведения, писмени и устни, от Александър Стайков, Иван Димитров Христов, Стойно Церовски, Димитър Воденичаров, Сотир Анастасов (Чико), Пенчо Найденов, Стоян Иванчев, Ангел Кръстев Трифонов и други, които се намират в музея на революционното движение в гр. Панагюрище. Др. Панчо Петров Шопов ми помага при подготовката на ръкописа, за което му благодаря.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР	3
ПЪРВА ГЛАВА : : :	4
ВТОРА ГЛАВА : : :	14
ТРЕТА ГЛАВА : : :	17
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА : : :	22
ПЕТА ГЛАВА : : :	29
ШЕСТА ГЛАВА : : :	34
СЕДМА ГЛАВА	37
ОСМА ГЛАВА	44
ДЕВЕТА ГЛАВА : : :	49
ДЕСЕТА ГЛАВА : : :	59
ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА : : :	71
ДВАНДЕСЕТА ГЛАВА : : :	75
ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА	86
ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА	101
ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА	106

Редактор: Иван Динков
Худ. редактор: Тотю Данев
Техн. редактор: Петър Стефанов
Коректор: Петрана Медникарова
Корица: Рабослав Кастелиев

Дадена в произв. на 30. VII. 1963 г. Подп. за печат на 8. IX. 1963 г.
Формат 84×108/32. Печ. коли 7. Изд. коли 5·32. Авт. коли 10·32
Тираж 10 100. Изд. № 3347. Лит. група IV.
Цена за кн. тяло 0,29 лв.; за подв. 0,18 лв.; за илюстр. 0,10 лв.;
за обложка 0,06 лв.
Цена 0,63 лв. | 1962 г.

Държавен полиграфически комбинат «Дим. Благоев»
Пор. № 193